

Erasmushogeschool Brussel – Universitaire Associatie Brussel
Departement Toegepaste Taalkunde

Renée Moernaut
Master Journalistiek – Gedrukte en Online Media

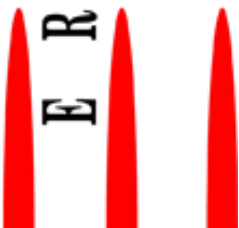
Van volksverheffing tot ‘prelitteratuur’?

De evolutie van *De Standaard der
Letteren* tussen 1956 en 2011

Masterproef ingediend voor het behalen van de graad van
Master in de Journalistiek

Promotor: Dr. Jelle Mast

Academiejaar: 2011-2012

Abstract

Net zoals de hele maatschappij staat ook het (culturele en) literaire veld sinds de laatste decennia van de twintigste eeuw onder invloed van ontwikkelingen van commercialisering en democratisering. Binnen de literaire wereld spelen literatuurbijlagen van dagbladen, met de recensie als het voornaamste artikelgenre, een centrale rol: ze weerspiegelen de standaarden van elke periode maar geven ze ook mee vorm. Aan de hand van een systematisch-kwantificerende inhoudsanalyse is nagegaan in hoeverre de moderne ontwikkelingen weerspiegeld worden in *De Standaard der Letteren* van de Vlaamse kwaliteitskrant *De Standaard*, tussen 1956 en 2011. Op het (formele) niveau van de artikels (corpus I) zien we, vanaf de jaren 2000, een sterke invloed van de commercialisering en democratisering. Op het niveau van de recensies en gerecenseerde boeken (corpus II) vinden we enkel op het meer formele vlak een vrij doorgedreven ontwikkeling. Op inhoudelijk vlak houdt de literaire bijlage sterker vast aan een middenpositie tussen traditionele en ‘moderne’ waarden.

Persbericht

***De Standaard der Letteren* discrimineert vrouwen en jongeren**

De Standaard der Letteren, de literaire bijlage van kwaliteitskrant De Standaard, heeft in vergelijking met de jaren vijftig nog altijd weinig aandacht voor populairdere boekengenres, zoals chicklit en fantasy, die vooral bij vrouwen en jongeren in de smaak vallen. Toch wordt de bijlage op andere vlakken wel steeds toegankelijker en aantrekkelijker voor een breed publiek. Dat blijkt uit het onderzoek van masterstudente Renée Moernaut.

De redactie van *De Standaard der Letteren* blijft oude tradities trouw, zelfs als ze niet zo vriendelijk zijn voor vrouwen, jongeren en liefhebbers van hypes en boeken die gemakkelijk weg lezen. Net zoals in de jaren vijftig krijgen jeugdboeken dus nog steeds zelden een recensie. Dat geldt ook voor fantasy-, horror- of romantische boeken. De recente hypes, rond *Twilight* of celebrity-biografieën bijvoorbeeld, worden al helemaal genegeerd. Merkwaardig: die genres behoren nochtans tot de topfavorieten van veel jongere lezers en vrouwen. Dat verklaart meteen ook waarom, tot en met 2011, maar één op vijf gerecenseerde auteurs een vrouw is: de boeken die vrouwen schrijven, behoren ook vaker tot die populaire genres.

Toch evolueert *De Standaard der Letteren* op andere vlakken wel tot een meer democratische en commercieel gerichte boekenbijlage: ze wordt dus toegankelijker, aantrekkelijker en speelt meer in op de smaak van een breed publiek en de moderne kwaliteitsnormen. Lange recensies worden steeds vaker vervangen door kortere, hapklare berichtjes met veel foto's. Een beperkt aantal populairdere genres, zoals de strip of de autobiografie, krijgt de laatste jaren wel een plaats naast de klassieke literaire roman of het geschiedenisboek. Bij voorkeur hebben die een literaire prijs gewonnen, zijn ze uitgegeven bij een grote uitgeverij of hebben ze een bekende, Engelstalige of Nederlandstalige auteur. Maar steeds vaker moeten recensies ook wijken, bijvoorbeeld voor meer aantrekkelijke interviews.

Dat blijkt uit de masterproef van Renée Moernaut, studente van de master Journalistiek aan de Erasmushogeschool Brussel (Departement Toegepaste Taalkunde), die de evolutie van *De Standaard der Letteren* bestudeerde tussen 1956 en 2011. Daarvoor analyseerde ze 635 berichten en 423 recensies die in die periode in de bijlage verschenen.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de auteur:

e-mailadres: reneemoernaut@hotmail.com

gsm-nummer: 0494/055347

Inhoud

Abstract	2
Persbericht	3
Inhoud	4
Voorwoord	6
Inleiding	7
<i>Probleemstelling en opzet</i>	7
<i>Structuur van de onderzoekstaak</i>	9
1 Literatuurstudie	11
1.1 Cultuur	11
1.2 Literaire cultuur	14
1.3 Commercialisering	18
1.4 De evolutie van de dagbladen: popularisering	20
1.5 De literaire dagbladkritiek	22
1.5.1 Kritische selectie?	24
1.5.2 Het profiel van de recensent	27
1.5.3 Kritiek op de hedendaagse kritiek	29
1.6 De krant in de focus: De Standaard	31
1.6.1 De Standaard der Letteren	32
1.7 Eerder onderzoek	34
1.8 Conclusie literatuurstudie	36
2 Empirisch luik: methodiek	37
2.1 De onderzoeksmethode	37
2.2 Het corpus	37
2.3 De codeboeken	38
2.4 Verwerking en analyse	40
2.5 Onderzoeksvragen	40
3 Empirisch luik: onderzoeksresultaten	42
3.1 De evolutie van de artikels	42
3.1.1 Type en aanleiding artikels	42
<i>Soort artikels</i>	42
<i>Aanleiding artikels</i>	46
<i>Niet-literaire artikels</i>	47
3.1.2 Vormgeving en lay-out	48
<i>Kwalitatieve beschrijving: bijlage, vormgeving, formaat en rubrieken</i>	48
<i>Lengte van de berichten</i>	49
<i>Illustraties</i>	51
3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist	55
<i>Veelschrijvers en de kritiek op de 'eendagsvliegen'</i>	55
<i>Vrouwelijke cultuur-/literatuurjournalisten</i>	57
<i>Ondertekening artikels</i>	59
3.1.4 Overgenomen artikels	60
3.2 De evolutie van de recensies en de gerecenseerde boeken	63
3.2.1 Het profiel van de auteur	63
<i>Repertoirevorming</i>	63
<i>Mannelijke en vrouwelijke auteurs</i>	64
<i>Debutanten</i>	65
<i>'Celebrity-auteurs'</i>	67
<i>'Topauteurs'</i>	69
<i>Overleden auteurs</i>	70
3.2.2 De gerecenseerde boeken	71
<i>Genreverdeling</i>	71
<i>Non-fictie</i>	72
<i>Fictie</i>	76
<i>Taal van de besproken boeken</i>	79
<i>Recentheid</i>	82

3.2.3 De uitgeverij en haar herkomst.....	83
3.2.4 Achtergrondindicatoren van ‘kwaliteit’/populariteit.....	84
<i>Bestsellerlijsten</i>	85
<i>Genomineerde en bekroonde boeken</i>	85
<i>Het profiel van de prijswinnaars en genomineerden</i>	88
<i>Verfilmingen</i>	88
3.2.5 Het profiel van de recensent.....	89
<i>Veelschrijvers en kritiek op de ‘eendagsvliegen’</i>	89
<i>Vrouwelijke recensenten</i>	94
<i>Ondertekening recensies</i>	95
3.2.6 Vormgeving en lay-out.....	96
<i>Kwalitatieve beschrijving: de plaats van de recensie binnen De Standaard der Letteren</i>	96
<i>Lengte artikels</i>	97
<i>Afbeeldingen</i>	98
<i>Visuele kenmerken van de recensies van vrouwelijke auteurs en topauteurs</i>	101
<i>Visuele kwaliteitsindicatoren</i>	102
4 Conclusies	103
<i>Formele en inhoudelijke ontwikkelingen</i>	103
<i>Algemene conclusie en vooruitblik</i>	107
Bibliografie.....	109
Bijlagen	114
Bijlage 1: de codeboeken	114
Bijlage 2: tabellen	130

Ik groeide op in een huis vol boeken, met boekenkasten in bijna elke kamer, stapeltjes boeken op nachtkastjes en tafeltjes en vaste voorleesmomenten voor het slapengaan. Mijn liefde voor boeken ontstond dus vroeg en leidde me uiteindelijk naar de studies Taal- en Letterkunde. Daar werd die passie nog gevoed met diepere inzichten en overzichten van de evoluties in de literatuur. Terwijl mijn aandacht voordien altijd gefocust was gebleven op de boeken zelf, kreeg ik tijdens mijn studies langzaam aan ook interesse in het discours van stemmen rond en over de literatuur. Ik besloot mijn stem ook te laten horen en werd reporter en boekenrecensent voor jeugdcultuurorganisatie CJP. Grote voorbeelden toonden mij de juiste weg. Die voorbeelden vond ik vooral in boekenbijlagen van kranten, zoals De Standaard der Letteren, de wekelijkse bijlage bij de krant De Standaard. Die was altijd al aanwezig geweest in mijn leven, als de vaste krant van mijn grootouders die achteraf ook vaak op onze tafel terecht kwam. Maar lang kreeg ze van mij niet meer dan een vluchtige blik. Hoe langer hoe meer begon ik De Standaard (der Letteren) echter al eens aandachtiger en met meer interesse te lezen.

Hoewel mijn leven vol boeken is, besef ik tegelijkertijd ook dat niet iedereen vandaag nog zo'n liefde koestert voor de literatuur, dat de boekenmarkt grote veranderingen doormaakt en dat (de traditionele) cultuur vaak niet langer een prioriteit is in maatschappij en media. Het leek me dan ook enorm boeiend om in deze masterproef na te gaan hoe een literaire bijlage als De Standaard der Letteren door de jaren heen is geëvolueerd en, vooral, hoe de Letterenredactie omgaat met de huidige tendensen in cultuur, literatuur, media en maatschappij.

Ik wil mijn promotor, Jelle Mast, bedanken voor zijn begeleiding, raad en het kritisch nalezen van mijn werk, alsook Steve Paulussen om mij aanvankelijk op de juiste weg te zetten. Mijn dank gaat verder uit naar alle medewerkers van de bibliotheken van de Universiteit Gent en de erfgoedbibliotheek van Antwerpen omdat ze mij steeds op een vriendelijke en vlotte manier geholpen hebben bij mijn zoektocht naar het juiste (naslag)werk. Ten slotte spreek ik ook mijn welgemeende dank uit aan mijn ouders, mijn zus Ilke en haar vriend Pieter, mijn zus Nienke en haar vriend Sven en mijn beste vriend(inn)en voor hun onvoorwaardelijke steun, goede raad, SPSS- en andere technische hulp en het grondig nalezen op schrijff- en typefouten.

Inleiding

Probleemstelling en opzet

De jaren vijftig waren een periode van rijk journalistiek initiatief. Bij het Vlaamse dagblad *De Standaard* werd in die periode de literaire bijlage *De Standaard der Letteren* opgestart. Hoewel de krant voordien al aandacht had voor literatuur en cultuur, ontstond pas in 1952 een volwaardige literatuurbijlage, met de recensie als centraal genre. Door de jaren heen, vanaf de jaren vijftig tot vandaag, heeft die literaire bijlage een enorme evolutie doorgemaakt. In onze masterproef willen we bekijken op welke manier die verandering zich gemanifesteerd heeft tussen 1956 en 2011. In die periode hebben er zich immers ook in de maatschappij en cultuur ingrijpende veranderingen voorgedaan. De ontwikkeling van *De Standaard der Letteren* vond plaats tegen de achtergrond van, en werd wellicht sterk beïnvloed door, die evoluties, maar gaf er ook (mee) vorm aan.

De cultuur, met inbegrip van de literaire cultuur, is de laatste jaren enorm geëvolueerd. Het onderscheid dat tot het laatste kwart van de twintigste eeuw in stand werd gehouden tussen de cultuur van de ‘hogere’ klassen (zoals theater, klassieke muziek of het literaire canon) en die van de ‘lagere’ klassen (film, populaire muziek of ‘ontspanningslectuur’ zoals de thriller of de stationsroman) (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 350-352) wordt sinds enkele decennia meer en meer gecontesteerd. Alle vormen van cultuur (zowel de ‘hoge’ als de ‘lage’) worden vandaag erkend als volwaardig en bovendien toegankelijk voor iedereen, onafhankelijk van rang of stand (Van Eijck, de Haan en Knulst 2002). Cultuur is op enkele decennia tijd dus een begrip geworden met een meer democratische invulling, hoewel er nog steeds verschillen blijven bestaan tussen de cultuurconsumptie en –voorkeuren van diverse generaties, klassen, geslachten of etnische groepen. (Van den Broek, Huysmans en de Haan 2005; Van den Broek, Huysmans en de Haan 2009; Knulst en Kraaykamp 1998; Van Eijck, de Haan en Knulst 2002). Veel doemdenkers slaan die democratiseringstendens echter met lede ogen gade. Ze spreken over “de teloorgang van de cultuur”, en doelen daarmee vooral op de traditionele, ‘hogere’ cultuurvormen zoals de boekencultuur: “In de moderne huiskamers hebben boeken en bibliotheken hun status verloren. In de plaats zien we televisie, video, hifi-installatie en computers. De lezer is verbannen uit een ruimte waarin beeld en geluid domineren.” (Soetaert 2006: 11).

Die doemgedachten over de boekencultuur worden wellicht nog gevoed door de herhaaldelijke verwijzingen naar ‘ontlezing’ (zie bijvoorbeeld Janssen 2003: 25; Nuis, in Thijssen 1998: 85) geuit door gezaghebbende auteurs of critici, of door berichten in de media die onder meer wijzen op een inkrimping van de boekenmarkt en de heikele positie en toekomst van uitgeverijen en boekhandels (bijvoorbeeld: Sels 2011). Tegelijkertijd roepen anderen echter dat “[h]et boek [...] nog steeds springlevend” is (Leyman 2011) of ze wijzen op de explosief groeiende boekenmarkt (Knulst en Kraaykamp 1988: 22). Dat de boekenmarkt vandaag floreert is echter vooral te danken aan de

‘bestselleritis’, de hypes (zoals de huidige ‘kookboekenhype’) of de “waan van de dag” (Leyman 2011). Stuk voor stuk zijn het elementen die kenmerkend zijn voor de recente commercialisering die zich manifesteert in de hele maatschappij maar, in het bijzonder, ook binnen de boeken- en cultuurwereld: ze maakt cultuurproducten tot consumptiegoederen die vooral zo goed mogelijk moeten verkopen (en dus zo veel mogelijk geld moeten opbrengen) aan een zo breed mogelijk publiek. (Bourdieu 2000: 80-81).

De boekenmarkt is groot en onoverzichtelijk, in het bijzonder nu de boekenstroom sinds enkele jaren sterk in volume is toegenomen (onder meer onder invloed van de commercialisering). De lezer heeft dan ook een gids nodig die hem door het aanbod leidt. Naast advertenties, boekhandels of mondreclame speelt daarbij de (literaire) recensie in dag- en weekbladen, zoals *De Standaard der Letteren*, een belangrijke rol. De recensent is de mediator tussen kunstproduct en publiek, die de relevantie van cultuurproducten onder de aandacht brengt en bespreekbaar maakt. Hij informeert door een selectie te maken uit het aanbod, een eigen interpretatie van een werk te formuleren, het werk te evalueren, argumenten naar voren te schuiven... (Soetaert 2006: 27). Door een boek (positief of negatief) te bespreken of het net te ‘negeren’ heeft de recensent dus de macht om boeken en schrijvers te maken, te kraken of in de vergetelheid te doen verdwijnen (Twaalfhoven 2003): het beeld dat een recensent schetst van het boekenaanbod is dan ook steeds fragmentarisch en subjectief.

De hedendaagse kunstkritiek verkeert echter meer en meer in een crisis. De macht van de recensent stuit, bijvoorbeeld, op verzet, in het bijzonder wanneer keuzes te veel berusten op willekeur, toevalligheden, (elitaire) tradities of de gewoonten en voorschriften van de (moderne) journalistiek. Vooral het te commerciële karakter van de kritiek, die volgens pessimisten nauwelijks nog echte kritiek te noemen is, wordt fel bekritiseerd. (Laermans 2004; Hoste 2002). Veel auteurs betwijfelen zelfs of de kritiek nog wel enige betekenis heeft binnen de huidige, commerciële cultuurmarkt die beheerst wordt door kapitaalkrachtige bedrijven en verkoopcijfers en niet langer door literaire experts, zoals recensenten (Mertens in Thijssen 1998: 8-11). Soetaert (2006: 28) vat de tegenwerpingen samen met een veelzeggende uithaal naar de hedendaagse kunstkritiek: “[...] kritiek kan kunst overwoekeren in een bijlagecultuur, kritiek kan potsierlijk pretentius zijn, kritiek kan onleesbaar elitair zijn, kritiek kan zich commercieel prostitueren.”

Ook de kranten (de geschreven pers) waarin de berichtgeving over literatuur (en cultuur) en de recensies verschijnen, zijn de laatste decennia sterk gaan commercialiseren. De concurrentie wordt immers almaar groter, stelt bijvoorbeeld Hauttekeete (2002: 347) vast: mediabedrijven strijden voor marktaandeel en proberen de massa zoveel mogelijk voor zich te winnen. Krantenredacties spelen dus in op de wensen van het publiek en gaan ‘populariseren’. Zowel inhoudelijk als vormelijk

verschuiven ze hun focus, bijvoorbeeld naar meer toegankelijk ‘zacht nieuws’ en een meer aantrekkelijke en kleurrijke lay-out.

Het opzet van onze masterproef is dus na te gaan hoe de literaire bijlage *De Standaard der Letteren* zich gedraagt binnen een maatschappij en cultuurwereld in verandering. Onze centrale onderzoeksvraag luidt dan ook: Hoe is *De Standaard der Letteren* geëvolueerd tussen 1956 en 2011? Gaat ze mee in de stroom van de culturele democratisering, popularisering en commercialisering? Hoe krijgen die ontwikkelingen vorm in de boekenbijlage? We splitsen die vraag uit in twee kleinere deelvragen, die verderop in onze masterproef nog verder gespecificeerd zullen worden.

1. Welke evolutie zien we met betrekking tot de artikels (bijvoorbeeld: de lay-out, het genre van de artikels of de kenmerken van de journalisten)?
2. Welke evolutie zien we met betrekking tot de recensies (en de gerecenseerde boeken) (bijvoorbeeld: het genre van de besproken boeken, de kenmerken van de gerecenseerde auteurs of de lay-out van de recensies)?

Om die onderzoeksvragen te beantwoorden, bestuderen wij een steekproef van zes maal zes edities van *De standaard der Letteren*: Het onderzoek start in 1956. Elke elf jaar (1956, 1967, 1978, 1989, 2000, 2011) worden zes edities van de cultuurbijlage geanalyseerd. Dat gebeurt aan de hand van een kwantitatieve inhoudsanalyse. We stellen daarvoor twee codeboeken op. Het eerste codeboek bevat de variabelen die wij bestuderen met betrekking tot de artikels. Het tweede codeboek lijst de variabelen op die wij analyseren met betrekking tot de recensies en de gerecenseerde boeken. Aan de hand van die codeboeken bekijken we enerzijds alle artikels en anderzijds alle recensies in de 36 exemplaren van *De Standaard der Letteren* van onze steekproef. De resultaten worden statistisch verwerkt en vervolgens geïnterpreteerd, vergeleken en verklaard, indien dat relevant of mogelijk is.

Structuur van de onderzoekstaak

Na een inleiding met probleemstelling en onderzoeksvragen, schetsen we in een tweede hoofdstuk de grote ontwikkelingen in de maatschappij en cultuur, die de achtergrond vormen voor ons onderzoek naar de (veronderstelde) evolutie van *De Standaard der Letteren*. Dat gebeurt aan de hand van een literatuurstudie. Dat theoretisch kader is opgebouwd uit zeven grote delen: Eerst schetsen wij de evoluties in de cultuur en in de literatuur. Vervolgens bekijken we de veranderingen die zich hebben voorgedaan in de literaire kritiek, vooral op basis van de visies van de critici zelf. Daarna volgt een schets van de evolutie van de dagbladen, die wordt benoemd als ‘popularisering’ of ‘tabloidisering’. In een apart hoofdstuk schetsen we daarnaast ook het fenomeen ‘commercialisering’, een ontwikkeling die de achtergrond vormt voor de tendensen in de andere domeinen. In een zesde hoofdstukje gaan we in op de geschiedenis van de krant, *De Standaard*, die centraal zal staan in ons onderzoek, en in het bijzonder de literaire bijlage, *De Standaard der Letteren*. We sluiten af met een kort overzicht van de conclusies van eerder onderzoek dat overeenkomsten vertoont met het

onderzoeksopzet van onze masterproef. Het tweede grote luik van onze onderzoekstaak omvat ons eigen onderzoek. We beschrijven daarbij eerst opzet en corpus. Vervolgens gaan we dieper in op de onderzoeksresultaten. De belangrijkste tabellen en grafieken worden opgenomen en alle resultaten worden besproken, geïnterpreteerd en eventueel in een bredere context geplaatst. Tot slot brengen wij onze inzichten samen in een besluit. De bijlagen bestaan uit de twee codeboeken die wij bij ons onderzoek gebruikt hebben en alle tabellen met de resultaten.

1 Literatuurstudie

1.1 Cultuur

Tijdens de laatste decennia is er veel veranderd binnen het culturele landschap. In het traditionele cultuursociologisch onderzoek wordt aangenomen dat cultuur sterk samenhangt met sociale klasse. Het is onder meer de visie van de Franse cultuursocioloog Pierre Bourdieu, die tot voor kort de meest gezaghebbende stem vormde binnen het onderzoek naar cultuur(participatie).

We kunnen Bourdieus gedachtegoed begrijpen vanuit een van de centrale begrippen van zijn visie: ‘symbolische productie’. Cultuurproducten zijn indicatoren van culturele en sociale stratificatie. Enerzijds worden cultuurgoederen volgens Bourdieu geordend op basis van hun (overeenkomstige of verschillende) kenmerken en de waarde die ze krijgen toegekend. Op die manier ontstaat er een hiërarchie waarbij de producten die, in de eerste plaats door de ‘hogere’ klassen¹, beschouwd worden als waardevoller voor de maatschappij (en meer prestigieus) boven aan de ladder komen. Anderzijds classificeren cultuurgoederen ook individuen en groepen. (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 350-352). Leden van eenzelfde sociale klasse ontwikkelen immers, door de objectieve levenscondities die samenhangen met die klasse (en via opvoeding en socialisatie), eenzelfde habitus: dezelfde gedragingen en culturele smaak en voorkeuren. De sociale positie (en habitus) zou volgens Bourdieu overigens het resultaat zijn van de hoeveelheid en de verhouding economisch kapitaal (financiële en materiële bronnen) en cultureel kapitaal (culturele bagage en opleidingsniveau) dat in het milieu van de ouders voorhanden was en waarover iemand momenteel beschikt. (Lievens en Waeghe 2005: 45-47).²

Bijgevolg wordt er aangenomen dat er een fundamenteel verschil bestaat tussen de cultuur van de ‘hoogste’ klassen, de elitecultuur met hoog aangeschreven cultuurproducten, en die van de ‘lagere’ klassen, de populaire cultuur met lager aangeschreven cultuurproducten:

Members of the dominant class, with a large volume of cultural and economic capital, are ascribed the legitimate taste and a preference for legitimate cultural practices. Because members of the dominated classes have a lesser volume of capital, they are assumed to have a middle-brow or a popular taste, that is, a preference for less legitimate cultural goods or practices lacking prestige. (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 350).

Van Eijck, de Haan en Knulst (2002) beschouwen de cultuur van de ‘hogere’ klassen ook wel als het streven naar het klassieke beschavingsideaal. De ernstige cultuur die leidt tot reflectie, zoals literaire romans en gedichten, klassieke muziek of opera, moest de elite onderscheiden van de

---

¹ Pasquier (2010: 238) zegt daarover: “[T]hose who classify, are classified by their own classification.” Zij hebben immers de ‘macht’ om net die cultuurproducten hoog te plaatsen in de hiërarchie die hun sociale classificatie consolideren.

² Recenter, aanvullend onderzoek toonde echter aan dat het economisch kapitaal nauwelijks een invloed heeft op culturele interesses. Enkel het cultureel kapitaal, in het bijzonder het opleidingsniveau, zou verschillen in cultuurparticipatie kunnen verklaren.

massa en hun ongecompliceerde vermaak. De interesse voor een ‘hogere’, gecompliceerde cultuur fungeerde dus lange tijd als een statussymbool.

Dat patroon werd echter verstoord vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw, stellen Van Eijck, de Haan en Knulst (2002) vast. Van Rees, Vermunt en Verboord (1999: 350) wijzen inderdaad op twee verschuivingen: enerzijds begonnen vanaf Wereldoorlog II de populairdere cultuurvormen op te klimmen binnen de hiërarchie van cultuurproducten. Populaire muziek of film, bijvoorbeeld, kregen steeds meer erkenning als legitieme cultuurvormen. Anderzijds zorgden allerlei ontwikkelingen in de moderne maatschappij, zoals een veralgemening van het (hoger) onderwijs, voor meer openheid: mensen kunnen vandaag gemakkelijker opklimmen naar een ‘hogere’ klasse en betere sociale condities. “Other developments in the social, economic and cultural domain (emancipation, increase in material prosperity, individualization, and changing moral values) have permitted new generations to make use of the continuously broadening supply of cultural goods.” (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 353). Het gevolg is dat mensen meer persoonlijke keuzes maken en er een veel grotere diversiteit is ontstaan in smaakpatronen. Een hoge cultuur is dan ook niet meer exclusief het domein van de ‘hogere’ klassen net zoals de populaire cultuur vandaag aanhangers heeft in heel brede lagen van de bevolking. (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 352-353). De grenzen tussen ‘hoge’ en ‘lage’ cultuur zijn dus vervaagd. (Pasquier 2010: 238). Die ontwikkelingen worden ook wel samengevat als de “democratisering van de cultuur”, bijvoorbeeld door Soetaert (2006).

Peterson en Kern (1996: 900) poneren daarbij een interessante stelling die door andere (zowel Amerikaanse als Europese) auteurs zoals DiMaggio (1987) wordt bevestigd: “Not only are high-status Americans far more likely than others to consume the fine arts but [...] they are also more likely to be involved in a wide range of low-status activities.” Van ‘highbrow snobs’ zijn veel leden van de ‘hogere’ klassen de laatste decennia geëvolueerd tot ‘omnivoren’ die ook open staan voor cultuurvormen van de ‘lowbrow’ en ‘middlebrow’ cultuur. Bij andere klassen is die bredere culturele interesse ook toegenomen, maar significant minder sterk. (Peterson en Kern 1996: 900-902). Van Rees, Vermunt en Verboord (1999: 350) dopen de ‘laagste’ klassen dan ook tot ‘univoren’, die zich helemaal niet kunnen identificeren met ‘hogere’ cultuurvormen: volgens DiMaggio (1987: 444-453) ligt het zwaartepunt van de populaire cultuur, die zich wel algemener verspreid heeft in de samenleving, dus toch nog steeds binnen de ‘lagere’ bevolgingsklassen.

Hoewel die evolutie naar een meer omnivore cultuurvoorkeur zich aftekent onder alle leeftijdsgroepen, zouden toch vooral de jongste generaties steeds meer open staan voor andere (meer populaire) vormen van cultuur (Peterson en Kern 1996: 902-904). Van Eijck, de Haan en Knulst (2002) merken echter op dat de jongere generaties hogeropgeleiden zich steeds meer

(exclusief) richten op de ‘lagere’ cultuur en de ‘hogere’ cultuurvormen links laten liggen.³ Hun grote interesse voor de populaire cultuur delen ze daarmee met (leeftijdgenoten uit) andere sociale klassen. Die houding contrasteert scherp met die van de oudere generaties: hun groeiende interesse voor populaire cultuurvormen gaat immers hand in hand met hun blijvende aandacht voor de ‘hogere’ cultuur, die dus niet onder die evolutie lijdt. Jongere generaties tot veertig jaar kunnen we volgens de auteurs dus nauwelijks (en hoe langer hoe minder) beschouwen als culturele omnivoren.⁴ Die divergentie tussen de leeftijdsgroepen – Van den Broek, Huysmans en de Haan (2009: 127) spreken toepasselijk over een “scheiding der geesten” – wijten Van Eijck, de Haan en Knulst (2002) vooral aan de periode waarin iemand werd opgevoed en (hoger) onderwijs genoot. Vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw werden in middelbare en hogere onderwijsinstellingen immers waarden van tolerantie en openheid voor culturele uitingen van diverse herkomst verspreid (de basis van een omnivore blik) en niet langer het geloof in een superieure westerse elitecultuur. Ook Van den Broek, Huysmans en de Haan (2009: 127) wijzen erop dat de jongste generaties de populaire cultuur van jongs af aan meekrijgen.

Het gevolg is dat de populaire cultuur steeds sterker staat in de hele maatschappij. Dat wordt bevestigd in het talrijke onderzoek (op basis van enquêtes en peilingen) dat door de jaren heen werd gevoerd. Van den Broek, Huysmans en de Haan (2009: 9) stellen bijvoorbeeld: “Omdat het bezoek aan populaire cultuur toeneemt en dat aan de traditionele cultuur gelijk blijft, slaat de balans in de publieke belangstelling meer door in de richting van populaire cultuur.” Van den Broek, Huysmans en de Haan (2005: 92-95) wijzen voor Nederland op een algemene (sterke) stijging van de interesse in populaire cultuurvormen zoals populaire muziek, cabaret en film tussen 1983 en 2003. Opmerkelijk is wel dat zij ook een stijgende interesse in sommige cultuurvormen uit het canon van de ‘hogere’ cultuur vaststellen, zoals ballet, toneel of museumbezoek. Die toename is echter klein in vergelijking met de toename bij de populaire cultuur (bijvoorbeeld: een stijging van 72% voor populaire muziek tegenover 15% voor toneel) en staat tegenover een daling in de participatie aan andere ‘hogere’ cultuurvormen.

Hoewel de culturele interesse over het algemeen dus behoorlijk hoog blijft (Van den Broek, Huysmans en de Haan (2005: 104) spreken over een ‘consolidering’ veeleer dan een achteruitgang), blijven ook de sociale verschillen zich scherp aftekenen. Zoals we al aangaven, participeren vooral de ‘hogere’ klassen aan culturele activiteiten. Dat geldt vooral voor de ‘hogere’ cultuurvormen maar ook bij de andere (populaire) cultuuractiviteiten vinden we de sterkste

---

³ Onder meer Janssen (1999: 346) wijst erop dat die evolutie eigenlijk een logisch gevolg is van de democratisering (van het onderwijs): Het aantal hogeropgeleiden nam toe. Veel meer hogeropgeleiden hebben echter een lagereklasseachtergrond en blijven sterk vasthouden aan de cultuurvormen die ze van thuis uit hebben meegekregen. Die primaire socialisatie is blijkbaar veel sterker dan de secundaire socialisatie (onder meer op school).

⁴ Aangezien het artikel van Van Eijck, de Haan en Knulst intussen tien jaar oud is, moeten we wellicht die leeftijdsgrens tussen de oudere en de jongere bevolkingsgroep ook ongeveer met tien jaar verschuiven, naar vijftig jaar.

participatie onder de 'hogere' klassen. De populaire cultuur blijkt dus geen (of niet langer een) zwaartepunt te kennen onder de 'lagere' klassen, zoals DiMaggio in 1987 stelde. Die bevolkingsgroep kan dan ook omschreven worden als "[...] een groep die kennelijk in het algemeen niet snel geneigd is zich tot het culturele aanbod te wenden, ongeacht of het daarbij om de 'hogere' kunst of de toegankelijke vormen van cultuurproductie gaat." (Van den Broek, Huysmans en de Haan 2005: 98). Verder zijn vrouwen, autochtonen en inwoners van steden respectievelijk sterker vertegenwoordigd dan mannen, allochtonen en inwoners van dorpen. Zoals al duidelijk werd, bepaalt leeftijd vooral in welk type cultuur iemand de meeste interesse toont. In tegenstelling tot de veeleer pessimistische stelling van Van Eijck, de Haan en Knulst (2002) wijzen deze onderzoeken er overigens op dat de interesse voor traditionele, 'hogere' cultuurvormen zich bij jongere generaties tot vijftig jaar wel consolideert (of zelfs licht toeneemt in de groep tot twintig jaar) en dus vrij stabiel blijft, ondanks de groeiende interesse voor de populaire cultuur. (Van den Broek, Huysmans en de Haan 2005: 95-103).

1.2 Literaire cultuur

De evolutie binnen de literaire cultuur is niet anders dan de algemene ontwikkelingen binnen het culturele veld. Literatuur was heel lang het culturele domein bij uitstek waarbinnen het streven naar het klassieke beschavingsideaal van de 'hogere' klassen (Van Eijck, de Haan en Knulst 2002) zich sterk uitte. De 'hogere', gecompliceerde cultuur kwam hier naar voren onder de vorm van een literair canon. Die 'schone letteren' omvatten het werk van klassieke, Griekse en Romeinse schrijvers, maar ook van hedendaagse dichters en auteurs van 'waardevolle' literaire romans. Soetaert (2006: 15) wijst erop dat het literaire canon ook centraal stond binnen het (literatuur)onderwijs: de canonteksten die nationalistische en religieuze waarden weerspiegelen, moesten de leerlingen opleiden tot beschaafde, intelligente en vaderlandslievende burgers. Die literaire canonliteratuur vormde dan ook (onder meer) de basis van geletterdheid, een eigenschap die heel positief werd ervaren. Ongeletterdheid, daarentegen, werd afgeschreven. Op literair vlak werd het geassocieerd met een gebrek aan geletterdheid binnen de 'hogere' cultuur en/of een te sterke gerichtheid op de 'lagere' cultuur, zoals de populaire (maar ongecompliceerde) pockets of thrillers, die weinig meerwaarde of kennis te bieden had. (Soetaert 19-21).

Samen met de rest van het culturele veld kwam ook de literaire cultuur onder invloed van de democratiseringsgolf vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw. Allerlei ontwikkelingen in de maatschappij, in het bijzonder de democratisering van het onderwijs, zorgden ervoor dat de ('hogere') literaire cultuur veel toegankelijker werd voor alle klassen. Tegelijkertijd werd het traditionele literatuuronderwijs echter ook in vraag gesteld. De kritiek richtte zich onder meer op het literaire canon. Dat werd immers te eng bevonden omdat het, bijvoorbeeld, te sterk op de

'hogere' literaire cultuur focuste terwijl de fictiegenres die leerlingen echt lezen, niet aan bod kwamen. (Soetaert 2006: 11-17; Verdaasdonk 2003: 96). Die kritiek moeten we kaderen binnen een algemene verschuiving in de hiërarchie van de literaire cultuurproducten (binnen de democratiseringsgolf). De meer populaire literaire genres wonnen aan prestige. Zo wijzen Van Rees, Vermunt en Verboord (1999: 253) erop dat het thrillergenre is opgeklommen op de literaire ladder. Ook vanuit de literatuurwetenschap zelf, zoals de *cultural studies*, en vanuit de hoek van het feminisme, de minderheidsgroepen of vanuit het multiculturele perspectief, werd het (traditionele) literaire canon steeds kritischer benaderd. De kritiek richtte zich vooral op de traditionele waarden die wel eens worden samengevat als 'DWEM': de focus in het traditionele canon zou te sterk liggen op "Dead White European Men". Er is, met andere woorden, te veel exclusieve aandacht voor de 'hogere' literatuur geproduceerd door (beroemde, 'belangrijke' en bij voorkeur overleden) westerse mannen, terwijl de aandacht voor andere ('lagere') vormen van literatuur door vrouwen en niet-Europeanen grotendeels ontbreekt. (Soetaert 2006: 23-24).

Soetaert (2006: 16, 22) verwoordt de ontwikkeling die het culturele, en in het bijzonder het literaire, veld heeft doorgemaakt (en nog steeds doormaakt) dan ook als een evolutie van een enkelvoudige geletterdheid (met focus op de 'hogere' literatuur van nationale schrijvers) naar een meervoudige geletterdheid (met een veel bredere blik en oog voor andere genres, meer 'marginale' auteurs, andere culturen, subculturen, jeugdculturen...).

Dankzij de democratisering werd de toekomst van het lezen heel lang positief tegemoet gezien. In de jaren vijftig maakte het Nederlandse Centraal Bureau voor de Statistiek nog de volgende voorspelling (geciteerd in Knulst en Kraaykamp 1998: 22):

Since it is to be expected that the number of youngsters enrolling in higher education will rise in the near future, it is likely that their reading will likewise increase. If the booming of pocket books is taken into account, it does not seem very bold to suppose a substantial increase in the reading frequentie of the average Dutch person.

Maar lezen blijft, ondanks de democratisering, nog steeds een uiting van de 'hogere' cultuur. Hoewel de participatie in de leescultuur vrij hoog ligt tegenover de deelname aan andere 'hogere' cultuurvormen, gaat de interesse voor boeken de laatste jaren sterk achteruit. Verschillende studies gebaseerd op enquêtes bij de Nederlandse en Vlaamse bevolking tonen een algemeen dalende tendens. Volgens Knulst en Kraaykamp (1998: 25) besteedden Nederlanders in 1955 nog 21 % van hun vrije tijd aan lezen (zo'n vijf uur van gemiddeld 24 uur vrije tijd per week). In 1962 was dat percentage al gedaald tot 17%, in 1975 tot 13%. Die dalende trend zette zich ook tijdens de volgende jaren door: in 2000 werd nog 9% van de vrije tijd aan lezen besteed (van ruim 6 uur/week naar krap 4 uur/week). Van den Broek, Huysmans en de Haan (2005: 360-362) stellen dat dat vooral het gevolg is van een afname van het aantal lezers, niet van de leestijd van diegenen die wel nog lezen. Onder die boekenlezers blijkt het percentage literaire lezers bovendien zelfs

licht gestegen te zijn tussen 1995 en 2000. (Van den Broek, Huysmans en de Haan 2005: 360-362). Tussen 2000 en 2005 blijft de participatie in de leescultuur wel vrij stabiel (Van den Broek, de Haan en Huysmans 2009: 88). Op basis van haar onderzoek nuanceert Janssen (1999: 343-344) echter de visie dat het aantal lezers afneemt. Enkel de tijd die besteed wordt aan lezen is gedaald, benadrukt zij, in tegenstelling tot andere auteurs, maar niet het aantal mensen dat boeken leest.

Een veel gehoorde verklaring voor die dalende interesse is de afname van vrije tijd en de groeiende concurrentie van andere, aantrekkelijke alternatieven om die schaarse tijd in te vullen. Knulst en Kraaykamp (1998: 21-22) opperen bijvoorbeeld dat “the interest in the printed media [...] declined as a consequence of the rising appeal of television.” Sinds de opkomst van de tv in de jaren vijftig daalt inderdaad de tijd die besteed wordt aan boeken (Knulst en Kraaykamp 1998: 26). Knulst en Kraaykamp (1998: 26) schuiven de volgende verklaring naar voren:

The formula of entertainment on which most television programs are based, would appear to have become the normative standard for all leisure activities. Accordingly, the general public was no longer familiar with reading material that required serious concentration, purely because the audience missed the amusing and concise formula in more elaborate textual messages.

Meer en meer worden informatieve boeken dan ook vervangen door tv-reportages of pockets en populaire romannetjes door tv-soaps en romantische komedies.

Net zoals in het algemene culturele veld vinden we, ondanks de democratiseringsgolf, ook binnen de leescultuur nog steeds een sterke sociale differentiatie. Knulst en Kraaykamp (1998: 35-37) wijzen onder meer op het verschil tussen ‘hogere’ en ‘lagere’ klassen en de differentiatie tussen oudere en jongere generaties. Net zoals we al zagen met betrekking tot het algemene culturele veld (Van Eijck, de Haan en Knulst 2002), blijken de oudere generaties, geboren voor 1950, sterker vast te houden aan de leescultuur. Zij zijn immers opgegroeid met de boekencultuur en worden daardoor minder gemakkelijk aangetrokken tot de recentere, moderne cultuur, die grotendeels bepaald wordt door de visuele beeld- en tv-cultuur. Dat geldt vooral voor de hogeropgeleiden. Toch kunnen Knulst en Kraaykamp (1988: 37) aantonen dat de achteruitgang van de leescultuur zich net veel sterker manifesteert bij de jongere hogeropgeleiden dan bij de jongere generaties van de ‘lagere’ klassen (geboren na 1950). Een van de gevolgen is zelfs dat de jongere generaties hogeropgeleiden (geboren na 1960) in 1995 minder lezen dan de oudere generaties lageropgeleiden (geboren tussen 1920 en 1934).

Kraaykamp en Dijkstra (1999) wijzen ook op een sociale differentiatie met betrekking tot de voorkeur voor diverse literaire genres. Ze verwijzen onder meer naar Amerikaans onderzoek (Smith 1996, in Kraaykamp en Dijkstra 1999: 205) dat aantoont dat fictie populairder is bij de jongere generaties terwijl ouderen vaker religieuze boeken lezen. In het Verenigd Koninkrijk stelde Mann (1982, in Kraaykamp en Dijkstra 1999: 205) dan weer vast dat 37% van de boekenlezers non-fictie verkiest; bij de fictiegenres hebben mannen en vrouwen duidelijk andere

voorkeuren. Kraaykamp en Dijkstra (1999: 207-211) zelf wijzen op een sociale klassendifferentiatie. Gestuurd door hun status, omgeving en competenties zouden lezers uit 'hogere' klassen vaker kiezen voor meer complexe en prestigieuze genres. De auteurs wijzen bovendien op de verschillen tussen mannen en vrouwen – de laatsten blijken vaker een voorkeur te hebben voor minder complexe en prestigieuze genres – en leeftijd (hoe ouder de lezer, hoe groter de voorkeur voor 'hogere' genres, waarmee hij nog is opgegroeid, in tegenstelling tot de jongere generaties). (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 223, 227). De genres, die volgens het onderzoek, het meest voldoen aan de eisen van prestige en complexiteit, zijn onder meer populaire wetenschapsboeken, vertaalde en Nederlandstalige literaire romans (van voor 1945)⁵, memoires, sprookjes en historische romans. Het laagst scoren onder meer romantische boeken, chicklit, erotische romans, familie- en streekromans, westerns, strips, horrorboeken, thrillers en detectives. (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 216-218). Van Rees, Vermunt en Verboord (1999: 357-361) maken, op een vergelijkbare manier, een onderscheid tussen vier types lezers. Volgens hun onderzoek, eind jaren negentig, leest 67% van de bevolking helemaal niet (vooral jongeren). 13% kan beschouwd worden als 'lowbrowreaders' (vooral jongeren en vrouwen), 15% als 'highbrowreaders' (vooral ouderen en hogeropgeleiden) en 4% als omnivoor (vooral ouderen en hogeropgeleiden). Een 'highbrowreader' had, volgens hun onderzoek, bijvoorbeeld 20% kans dat hij in de periode voor het onderzoek een literair boek las en slechts 1% minder kans dat hij een populair boek las.

De interesse voor de literatuur mag misschien afgenomen zijn, maar voor de kwaliteit en kwantiteit van de boeken geldt dat niet. Tussen 1955 en 1988 nam de productie van boektitels, bijvoorbeeld, toe met meer dan 217% (Knulst en Kraaykamp 1988: 22). De cultuur is wel in een stroomversnelling gekomen en veel meer versnipperd. Bijgevolg wordt het hoe langer hoe moeilijker om een stevige literaire reputatie op te bouwen. Dat zegt echter niets over de kwaliteit van de productie. Toch is de literatuur in de ogen van de lezers minder belangrijk, verheffend of verheven geworden, net door de overproductie. Bovendien beginnen genres meer door elkaar te lopen en groeit de nood aan non-fictie en kennis over de persoon van de auteur (met nieuwe genres zoals de (auto)biografie). (Heijne 1998: 43-44).

---

⁵ Binnen het algemene genre van de literaire fictie kunnen individuele boeken ook nog sterk van elkaar verschillen met betrekking tot prestige en complexiteit, stippen de auteurs aan. Om die reden stelden zij, op basis van een bevraging bij een aantal respondenten, ook een hiërarchische lijst op van literatuur. Shakespeare of Claus komen daar, bijvoorbeeld, veel hoger te staan dan Wolkers of Cremer. (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 217-218).

1.3 Commercialisering

Commercialisering is een recente ontwikkeling die zich in de hele maatschappij voordoet, dus ook binnen de (brede) culturele wereld die hier ter discussie staat. Ze moet gezien worden als de achterliggende kracht van verschillende ontwikkelingen die we binnen de hoofdstukken over cultuur, literatuur en de kranten- en recensiewereld bespreken.

De onafhankelijkheid die de culturele productie en verspreiding moeizaam hebben verworven ten opzichte van de economische wetmatigheden wordt [...] in haar essentie zelf bedreigd door het binnendringen van de commerciële logica in alle fasen van de productie en de circulatie van culturele goederen. (Bourdieu 2000: 80) [onderlijning zelf aangebracht, RM]

Cultuurgoederen lijken steeds meer consumptiegoederen te worden. Bourdieu (2000: 81) spreekt dan ook over een (1) McDonaldisering (homogenisering) van een cultuur die voor consumenten uit alle milieus en alle landen toegankelijk en hapklaar moet zijn. Producenten willen immers zo veel mogelijk ‘verkoppen’ aan een zo groot mogelijk publiek, binnen een cultuurwereld waar de concurrentie steeds groter wordt en het gevaar bestaat dat verveelde consumenten snel zullen ‘wegzappen’. De cultuur wordt dus steeds meer geregeerd door laagdrempelige massaproducten, die vooral leuk en amusant en niet te moeilijk of afwijkend mogen zijn: populaire muziek of ‘blockbusterfilms’, hypes zoals Harry Potter of Lord of The Rings... Het is een wereld waarin “de grootste gemene deler” of “de waan van de dag” regeren. Ook kranten stappen steeds meer mee in die trend. Typisch voor de kranten- en recensiewereld zijn, bijvoorbeeld, de pogingen om het publiek te ‘paaieren’ door het niet voor het hoofd te stoten met uitgesproken meningen of complexe artikels (De Bens en Raeymaeckers 2007: 243) en/of in te spelen op wat de massa wil of verwacht. Sels (2003: 53) wijst bijvoorbeeld op een toegenomen aandacht voor de massacultuurproducten op cultuurredacties.

Verder spreekt Bourdieu (2000: 81) ook over de (2) censuur van het geld waarbij de productie ondergeschikt wordt aan de verspreiding (zoals uitgevers of distributeurs).

De gevolgen [van de commercialisering, RM] zijn exact dezelfde voor de uitgeverij [...]. Ook hier geldt dezelfde greep van de distributie op de productie, hetzelfde streven naar winstbejag op korte termijn (wat onder meer tot gevolg heeft dat de mediasterren de wereld van de auteurs binnendringen en dat de censuur van het geld heerst). (Bourdieu 2000: 81)

Boekenuitgevers bepalen in toenemende mate welke auteurs onder de aandacht komen, waarbij men vooral “de voor de omzet gunstige behoefte in stand [houdt], en [...] het zicht op ander titels [blokkeert],” verwoorden de auteurs van het Instituut voor Perswetenschap (1977: 16) de evolutie al in de jaren zeventig. Het wijst erop dat de commercialisering zich al vanaf (of voor) die tijd aan het manifesteren is. Vooral bestsellerauteurs, debutanten (die wellicht in de smaak zullen vallen), maar ook de door Bourdieu vermelde celebrities die snel en goed verkopen, worden dus voor het voetlicht gebracht (Schümer in Thijssen 1998: 33). Die celebritycultuur typeert inderdaad de

cultuurproductie en berichtgeving van de laatste jaren: Celebrities (bijvoorbeeld acteurs of tv-personaliteiten) worden meer en meer auteurs, maar de auteurs worden ook meer en meer celebrities in een personencultus. Geerts (1991: 36-38) wijst er niet toevallig op dat “[h]et imago van de mens [...] zijn geschriften verdringt” en dat een goed tv-optreden vaak een boost kan geven aan het verkoopsucces van een auteur. Dat geldt overigens voor het hele ‘mediacircus’ met interviews, televisieoptredens, signeersessies, lezingen... dat vandaag rond bepaalde auteurs wordt opgebouwd (Heumakers, in Thijssen 1998: 82-83) en voor de talrijke reclamestunts, toptienlijstjes of goedkope pockets waarmee de commercie lezers, maar ook critici, leiden bij de keuze van een boek (Verdaasdonk 2003: 96) binnen de – sinds 1955 exponentieel gegroeide – onoverzichtelijke ‘boekenstroom’.⁶ Uit een artikel van Droeven et al. (2011) in *De Standaard* blijkt trouwens ook dat uitgevers steeds vaker inzetten op de combinatie van boek en tv-programma, soap of film om op die manier de aandacht (en dus het verkoopsucces) nog de hoogte in te stuwen.

Steeds weer zijn het daarbij de kapitaalkrachtige en marktgeoriënteerde bedrijven die aan het langste eind trekken en de meeste aandacht opeisen. Zij hebben onder meer ook rechtstreekse invloed op de pers: “De kwaliteitspers zégt wel redactioneel autonoom te zijn, maar lijkt dat steeds minder wanneer het op culturele scoops aankomt.” (Laermans 2004). Commerciële partners van dagbladen, zoals uitgeverijen, oefenen inderdaad steeds meer druk uit op de pers om hun producten onder de aandacht te brengen. (Cultuur)redacties voelen zich vaak verplicht om de wensen van de commercie in te willigen, in het bijzonder omdat ze steeds meer afhankelijk worden van de reclame-inkomsten op een markt waar de concurrentie blijft toenemen (Weibull en Nilsson 2010: 56-57; Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 347). Uit een doctoraat van econoom Dries De Smet (KU Leuven) (in Nagels 2011) blijkt inderdaad dat kranten significant vaker schrijven over bedrijven die op hun pagina’s adverteren. Interessant in dat licht is de opmerking van De Bens en Raeymaeckers (2007: 166-170) dat de uitgeversgroep Corelio, met onder meer *De Standaard* (die centraal staat in ons onderzoek), marktleider is met betrekking tot reclame-inkomsten. In hun lijstje van de belangrijkste sectoren die in kranten adverteren, vinden we bovendien ook uitgevers terug.

“Maar boven op dit alles dreigt de algehele overheersing van de economische logica het hele systeem met de wetmatigheden van het winstbejag op korte termijn en met de bijbehorende esthetische normen op te zadelen,” (3) besluit Bourdieu (2000: 81). Verkoopcijfers (en kijk- of bezoekcijfers) worden inderdaad ook binnen de culturele wereld steeds belangrijker. Kwantiteit staat bijgevolg meer en meer gelijk aan kwaliteit (Soetaert 2008: 58); wat niet goed verkoopt (omdat het het grote publiek niet aanspreekt) loopt bijgevolg het risico snel afgevoerd te worden

---

⁶ Volgens Knulst en Kraaykamp (1988: 22) nam de productie van boektitels toe met 217%.

als ‘niet waardevol’. In de kunst-, cultuur- en boekenwereld uit zich dat onder meer in fenomenen als de eerder vermelde toptienlijstjes die gedomineerd worden door bestsellers en hypes, zoals de hype in de Vlaamse boekenwereld van vandaag: het kookboek (van de celebritykok).⁷ Opmerkelijk voor *De Standaard der Letteren* is wel dat, volgens chef Boeken Eva Berghmans (in Bracke 2008: 63-64), het verkoopsucces van een boek niet als een belangrijk criterium beschouwd wordt binnen de redactie (het belang van bestsellerlijsten zou er zelfs ter discussie staan). Anderzijds geeft ze toe dat de boekenbijlage niet aan alle hypes kan ‘ontsnappen’.

1.4 De evolutie van de dagbladen: popularisering

“De laatste jaren uiten tal van wetenschappers hun ongenoegen over de zogezegde down-market-, dumbing-downbeweging van de pers.” (De Bens en Raeymaeckers 2007: 244). De term die aan die beweging wordt gegeven, is ‘tabloidisering’, ‘popularisering’ of soms ook wel ‘verpulping’ of ‘trivialisering’. Het woord ‘tabloid’ waarvan de term ‘tabloidisering’ is afgeleid, verwees oorspronkelijk naar een bepaald type Londense dagbladen met een handig formaat. Na verloop van tijd werd de benaming ook gebruikt voor de vormelijke en inhoudelijke kenmerken die die bladen typeren. (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344). Volgens Bird (2009: 40) werd (en wordt) de term voornamelijk pejoratief gebruikt om de tegenstelling tussen goede (“echte, kwaliteitsvolle journalistiek”) en slechte journalistiek (de tabloids) te benadrukken. Vandaag verwijst tabloidisering⁸ naar bepaalde evoluties bij traditionele dagbladen onder invloed van commercie en publiekswensen (het is, met andere woorden, een gevolg van de commercialisering (zie 1.3 Commercialisering) waardoor de eigenlijke taak van de journalistiek onder druk komt te staan (namelijk de legitieme wensen en de stem van het publiek laten horen): “The process itself [...] has come to be understood as stylistic and content changes that represent a decline in traditional journalistic standards [...]” (Bird 2009: 40).

Eenzijds houdt tabloidisering een verandering in de nieuwswaarden in, de manier waarop nieuws geselecteerd en behandeld wordt. Zo komt er meer aandacht voor ‘soft news’ (entertainment, schandalen, sport, human interest, ‘celebrity news’...) en minder voor het ‘hard news’ (internationaal nieuws, politiek, economie, maar ook ernstige artikels of recensies over literatuur of andere kunstvormen...). Daarnaast evolueert het discours van rationeel (duiding en analyse) naar meer sensationeel (emoties, hypes, weinig oog voor het langetermijnperspectief): nieuws wordt veel meer een verhaaltje (narrativisering); de onpersoonlijke, officiële schrijftaal wordt ingewisseld voor spreektaal (conversationalisering); persoonlijke ervaringen worden de

---

⁷ Volgens De Preter (2011) namen kookboeken in 2011 niet minder dan 26,5% van de markt in.

⁸ Volgens Bird (2009: 41) is de term ‘tabloidisering’ vrij recent. De ontwikkelingen die ermee worden aangeduid, zouden zich echter al vanaf de negentiende eeuw aan het manifesteren zijn.

voornaamste bron voor het begrip van abstracte gebeurtenissen terwijl duiding van de achterliggende context ontbreekt (personalisering). Op cultureel en literair vlak heeft de personalisering onder meer tot gevolg dat, bijvoorbeeld via interviews, de persoon van schrijvers en kunstenaars meer centraal komt te staan.

Anderzijds maken dagbladen ook vormelijk een flinke verandering door. Met de term visualisering duidt men de evolutie aan naar meer en grotere foto's, meer kleur, een frisse layout... die de lezer moeten aantrekken. (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346; De Bens en Raeymaeckers 2007: 244-245). Volgens Pasquier (2010: 345-346) kunnen (kwaliteits)kranten niet anders dan mee te stappen in die evolutie van visualisering. In de beeldcultuur van vandaag hebben mensen nood aan afbeeldingen, zelfs in een artikel over economie.

Tabloidisering kan gekaderd worden binnen de commercialiseringstendens die we al eerder bespraken. Zoals Gans (2009: 17-18) aangeeft, kan een meer populaire aanpak meer lezers lokken. In die context zijn de conclusies van een Amerikaans onderzoek erg interessant (G.A. Gladney 1996, in De Bens en Raeymaeckers 2007: 247). Uit dat onderzoek blijkt dat lezers, in tegenstelling tot de verwachtingen van de uitgevers, veeleer opteren voor een krant die kwaliteit kan aanbieden dan voor een meer populair dagblad. Klaus Schönbach (1997, in De Bens en Raeymaeckers 2007: 247) wijst dan ook op twee opties voor kranten om te vernieuwen en een groter publiek aan te trekken: de visualiseringsstrategie (die binnen de tabloidiseringstendens past) of de contraststrategie (de krant zoekt naar haar eigen sterke punten en biedt bijvoorbeeld meer leesvoer, duiding en achtergrond dan de concurrent, in het bijzonder de televisie). De Bens en Raeymaeckers (2007: 247-249) stellen vast dat de Belgische kranten vooral inzetten op de visualiseringsstrategie van Schönbach en dus populariseren, bijvoorbeeld met een frisse layout, meer foto's en rubrieken...⁹ De kranten zijn de laatste jaren ook steeds dikker geworden. De gemiddelde Belgische kwaliteitskrant groeide tussen 1960 en 2000 van zestien tot tweeëndertig pagina's; de sterkste groei kwam er tussen de jaren tachtig (21 pagina's) en 2000. Ook het aantal bijlagen nam toe, net zoals hun omvang. (Weibull en Nilsson 2010: 54-55). Veel kranten, waaronder *De Standaard*, zijn tussen 2002 en 2004 daarnaast ook overgeschakeld naar tabloidformaat¹⁰. Toch benadrukken De Bens en Raeymaeckers (2007: 247), net zoals Weibull en Nilsson (2010: 66-67), dat kwaliteitskranten nog steeds veel van hun diepgang en diversiteit behouden, al neemt ook in die kranten het aantal 'soft news'-berichten toe. De conclusie van het

---

⁹ Nochtans geeft chef Boeken van *De Standaard der Letteren* Eva Berghmans aan (Bracke 2008: 67) dat de boekenbijlage nog steeds wordt gezien als de plaats bij uitstek waar er ruimte is voor uitdieping, duiding en achtergrond over een grote waaier van thema's en onderwerpen.

¹⁰ De overschakeling naar tabloidformaat hoeft echter niet meteen op popularisering te wijzen. Weibull en Nilsson (2010: 53) stellen bijvoorbeeld dat het tabloidformaat, in tegenstelling tot vroeger, niet langer geassocieerd wordt met een lage kwaliteit. Het blijkt vooral een handiger formaat te zijn voor lezers.

onderzoek van Hauttekeete, Peersman en Debackere (2002: 365) over politieke berichtgeving (als vorm van ‘hard nieuws’) luidt dan ook niet toevallig:

De Standaard en De Morgen brengen - als 'kwaliteitskranten' - overduidelijk meer politiek dan Het Laatste Nieuws en Het Volk. In vergelijking met 1990 is er zelfs een toename, maar die is bij De Morgen voor een belangrijk deel toe te schrijven aan een stijging van sfeerartikels [...]. De Standaard heeft met zijn sensationele titels een inhaalbeweging gemaakt en foto's worden ook alsmäär groter. De verschuivingen bij De Standaard zijn over het algemeen wel kleiner dan bij De Morgen.

Volgens De Bens en Raeymaeckers (2007: 310) begon *De Standaard* in de jaren negentig te populariseren: het dagblad volgde op die manier het voorbeeld van concurrent *De Morgen*. Uiteindelijk zou men toch teruggekomen zijn op die beslissing.

1.5 De literaire dagbladkritiek

Een van de onderwerpen waar kranten over berichten, is cultuur. Hoe langer hoe meer worden er zelfs allerlei bijlagen gewijd aan de culturele berichtgeving. Vaak gaat daarbij ook veel aandacht naar literatuur, in de vorm van een literaire bijlage. In de berichtgeving over literatuur (en cultuur) speelt het journalistieke genre van de literaire kritiek of recensie een centrale rol als belangrijke wegwijzer voor het publiek binnen een almaar groeiende boeken- (en cultuur)markt: “De dagbladkritiek is een radertje in het grotere geheel van het literaire en sociale leven van een bepaalde tijd” en het is een vorm van massacommunicatie. (Korevaart 2001: 24). Enerzijds weerspiegelt de kritiek bepaalde evoluties, standaarden, normen en voorkeuren van een bepaalde periode, anderzijds helpt ze ook bepaalde normen, smaken en ‘symbolen’ vorm te geven. (Pasquier 2010: 345-347).

Als ik het over literaire recensies heb, bedoel ik boekbesprekingen in dag- en weekbladen, waarin de lezers geïnformeerd worden over een nieuwe roman die zij zelf nog niet hebben gelezen, waarin de recensent een oordeel over deze roman uitspreekt en dit oordeel met argumenten onderbouwt.[...] Recensies vertegenwoordigen in mijn opvatting een specifiek journalistiek en argumentatief genre. (Grootendorst 1998: 11).

Doorman (2001: 13-14) omschrijft de taak van een recensent of criticus heel specifiek als: “Hij informeert, hij oordeelt, hij geeft argumenten voor dat oordeel en hij engageert.” De recensent richt zich daarbij doorgaans op een recent verschenen werk: de kritiek wil immers een beeld schetsen van het actuele aanbod van beginnende en gevestigde auteurs. (Janssen 1994: 21-22).¹¹ Een recensie moet dus uit vier elementen bestaan: Ze informeert over de inhoud van een boek en plaatst het werk in een ruimere context, zoals het oeuvre van de auteur, de hedendaagse literatuur, de maatschappelijke en intellectuele context... Daarnaast geeft ze ook een oordeel. Volgens

---

¹¹ Heijne (in Thijssen 1998: 39-40) stelt inderdaad dat recensies vaak heel haastig geschreven moeten worden omdat de krant (of het weekblad) zo snel mogelijk na de publicatie een oordeel de wereld in wil sturen. Doordat de laatste jaren steeds meer boeken gepubliceerd worden, is die haast zelfs nog toegenomen. Tegenwoordig is een boek na drie maanden al oud: een recensie is dan al veel te laat.

Doorman (2001: 13-14) mag kritiek dus niet louter normatief zijn, zoals onder meer Hugo Bousset volgens hem bepleit. Janssen (1994: 22) oppert dat het hoofddoel van de kritiek eruit bestaat een rangorde aan te brengen in teksten naar literaire kwaliteit: de criticus moet dus wel een oordeel vellen. Vervolgens geeft de criticus ook argumenten om zijn oordeel te ondersteunen en overtuigender te maken. Doorman stelt dat de belangrijkste criteria te herleiden zijn tot originaliteit, dubbelzinnigheid, techniek, ideeën en stijl. Tot slot moet een recensent ook engageren met zijn recensie: hij toont betrokkenheid bij de literatuur en dwingt of verleidt de lezer daar ook toe. Op die manier verzet hij zich tegen onverschilligheid en getuigt hij van zijn geloof in de literatuur:

De kunstrecensie behoort tot het ruimere gebied van de overdracht van kunst. De kunstrecensent deelt zijn taak met de leraar die leerlingen de ogen opent voor de poëzie en het proza, de tekendocent, de muziekleraar, de onderwijzer die zijn kinderen gevoelig maakt voor taal en teken, allen die in hun lessen aandacht schenken aan vormen van kunst. (De Moor 1993, geciteerd in Berndsens 2000: 3-4)

Net zoals het onderwijs heeft de kunstkritiek dus de taak om het publiek in te wijden in de wereld van het kunstdebat; de kunstkritiek moet het publiek helpen een eigen oordeel op te bouwen. Soetaert (2006: 27) gebruikt de metafoer van de Griekse agora, het plein waar de burgers samenkwamen om te praten en te discussiëren over belangrijke zaken. De criticus moet de taak op zich nemen om zich op het plein, tussen het volk, te begeven om op die manier het debat mogelijk te maken en gaande te houden.

“Kritieken behoren tot een eeuwenoud genre dat tot de dag van vandaag wordt beoefend.” (Verdaasdonk 2003: 95). Sinds de negentiende eeuw verschijnen er (literaire) recensies in dagbladen, (aanvankelijk) vooral in de kwaliteitspers. Uiteraard evolueerde de dagbladkritiek nog heel sterk tussen het begin van de negentiende eeuw en vandaag. Vooral vanaf het begin van de twintigste eeuw nam de aandacht die kranten hadden voor kunst en cultuur sterk toe (van Dijk 2003: 65): steeds meer kranten namen dan ook een vaste kunstrubriek. Van Dijk (1999: 415) wijst ook een belangrijk kantelmoment aan in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Vanaf die periode begon de plaats die voorzien werd voor cultuurberichtgeving (en dus ook dagbladkritiek) heel sterk te groeien, onder meer onder invloed van de grote toename in de productie van cultuur en literatuur (Janssen 1999: 341-342). Vanaf het begin van de jaren negentig verdwenen de cultuurpagina's nagenoeg in de Vlaamse populaire en regionale pers, maar ook in de kwaliteitspers werden de culturbijlagen afgebouwd, op de boekenbijlagen na (Sels 2003: 52).

1.5.1 Kritische selectie?

Volgens Fens (geciteerd in Geerts 1991: 34) moet elk nieuw boek besproken worden, zelfs wanneer het geen goed werk is: “Zijn [de recensent, RM] werkmateriaal is, globaal, de totale productie. Hij bakent dus zelf zo weinig mogelijk af [...]” “Kaf en koren dienen aan bod te komen, want anders wordt de recensent ongeloofwaardig.” (Geerts 1991: 34). Het is een mooi ideaal dat echter onmogelijk te realiseren valt. Net zoals elke journalist voortdurend een selectie maakt uit een (beperkt zichtbare) werkelijkheid, moet ook de kunstjournalist keuzes maken: Enerzijds is het aanbod veel groter dan wat er binnen zijn aandacht komt (en de boekenberg groeit, zoals gezegd, enkel nog aan). Anderzijds “[...] kan [hij] melding maken van niet meer dan een topje van de ijsberg.” (Instituut voor Perswetenschap: Massacommunicatie 1977: 8).¹² Ook binnen die selectie maakt hij trouwens nog eens een onderscheid, bijvoorbeeld met betrekking tot de lengte van de recensie of het type artikel (een recensie, een deelrecensie waarin hij meerdere boeken bespreekt, een overzicht van nieuwe titels...).¹³ Die selectie wordt steeds beïnvloed door een aantal factoren. Janssen (1999: 331-332) wijst op een hiërarchie van invloeden. We vermelden ze hier naar afnemende impact en voegen telkens verdere toelichtingen en voorbeelden toe.

De grootste invloed hebben de (1) ideologieën, normen, waarden, en andere macrosysteemniveaufactoren. Hoewel de aard van die factoren de laatste jaren veranderd is – van heel strenge en, in Vlaanderen, sterk katholiek gekleurde normen en voorschriften, is de maatschappij, bijvoorbeeld, geëvolueerd naar een meer open samenleving met een veel losser normen- en waardensysteem (Blom 2006) – blijven er op elk moment wel bepaalde normen en waarden aanwezig die een invloed blijven uitoefenen. (Davies 2010: 157-164)

Op niveau (2) spelen de invloeden van buiten de mediaorganisatie: de druk van die factoren is de laatste jaren steeds groter geworden. We verwezen bijvoorbeeld al naar de toenemende druk van (grote) uitgeverijen op de kranten en naar de steeds grotere gerichtheid van (kranten)bedrijven op de wensen van het publiek (die bijvoorbeeld tot uiting komen in de bestsellerlijstjes) (Luis, in Thijssen 1998: 50; 1.3 Commercialisering). Daarnaast zouden de diverse kranten(critici) steeds meer elkaars voorbeeld navolgen (Davies (2010: 182-192; 95-136) spreekt over ‘kuddedrang’): er wordt bericht over een onderwerp omdat anderen dat ook doen;¹⁴ frequent worden er zelfs berichten (deels) overgenomen uit andere kranten. Onder meer tijds- en prestatiedruk zorgen ervoor dat dagbladen zich ook massaal laten leiden door de persagentschappen: zij bepalen de eerste selectie van het nieuws dat uiteindelijk verspreid wordt naar de verschillende redacties.

---

¹² Uit de berichtgeving die zo een beperkt werkelijkheidsbeeld weerspiegelt, maakt de lezer op zijn beurt nog eens een selectie (gestuurd door opnamecapaciteit en interesses, afhankelijk van persoonlijke factoren (zoals leeftijd of opleiding) en omgeving).

¹³ Daarbij geldt overigens steeds: hoe meer ruimte een onderwerp krijgt (een langer artikel, een volledige recensie en geen deelrecensie of overzicht...), hoe belangrijker het geacht wordt. (Vogel 2001: 87-97).

¹⁴ In Bracke (2008: 66) geeft chef Boeken van *De Standaard der Letteren* Eva Berghmans aan dat de redactie in sommige gevallen een boek bespreekt nadat het bij verschillende andere kranten met lof is ontvangen.

Wellicht blijft hun rol wel beperkter binnen de culturele berichtgeving die minder gericht is op ‘nieuws’ in de strikte zin van het woord. (Davies 2010: 182-192; 95-136). Beide elementen werken in elk geval homogenisering in de hand.

Tot slot hebben ook de externe experts een invloed op de selectie. Misschien wel de belangrijkste groep experts binnen de cultuurberichtgeving zijn de jury’s die culturele (en literaire) prijzen uitreiken. Ashworth, Heyndels en Werck (2010) bestudeerden het effect van prijzen en nominaties op de verkoop van boeken. Volgens de auteurs neemt de aandacht voor een boek toe wanneer het een prijs krijgt toegekend. Nominaties hebben echter nauwelijks een effect. Ashworth, Heyndels en Werck merken echter wel op dat het effect van een nominatie nog steeds groter is dan een niet-nominatie. Zowel prijzen voor gevestigde auteurs als nationale (in dit geval: Vlaamse) debuutprijzen hebben overigens een positief effect maar buitenlandse (in dit geval: Nederlandse) debuutprijzen doen de aandacht en interesse niet stijgen. (Ashworth, Heyndels en Werck 2010: 210-214). Wellicht trekken prijzen en nominaties op een vergelijkbare manier de aandacht van critici, zeker omdat zij zich de laatste jaren steeds meer laten leiden door toptien- en andere soorten lijstjes. Dat wordt voor *De Standaard der Letteren* overigens bevestigd door Bracke (2008: 64).

Als derde factor onderscheidt Janssen (1999: 331-332) (3) de doelen, structuren, afspraken... binnen de mediaorganisatie en het profiel en de boodschap van het medium. Zo wijst Janssen (1999: 337-339) er onder meer op dat de selectie die kwaliteitsmedia maken verschilt van de keuzes van populaire kranten. De doelstellingen en het publiek (en hun smaakpatroon) die de redacties voor ogen hebben, verschillen immers (een publiek uit de ‘hogere’ klasse versus een breder publiek, met meer lezers uit de ‘lagere’ klassen). Hoste (2002: 50) stelt bovendien: “Culturele berichtgeving in Vlaanderen [had] jarenlang [...] als referentiepunt duidelijk uitgesproken levensbeschouwingen en maatschappijvisies [...]” Hoste spreekt in de verleden tijd, maar geeft toch aan dat die ideologieën nog altijd in zekere mate doorwerken. *De Standaard*, bijvoorbeeld, had een sterk katholieke en Vlaams gekleurde maatschappijvisie. (Durnez 1985: 198-200; 1993: 95-107, 381-386).

Tot de mediaroutines (4) behoren voornamelijk de overwegingen die voortdurend gemaakt worden in de nieuwsmedia. Kussendrager en van der Lugt (2007: 156-160) vatten die principes, met het acroniem CABABA, als volgt samen: conflict, actualiteit¹⁵, belang van de lezer, afstand¹⁶,

---

¹⁵ -Volgens Vogelaar (in Thijssen 1998: 71) worden nieuwswaarde en actualiteit steeds belangrijker als criteria.

-Korevaart (2001: 104) stelt dat boeken met een externe nieuwswaarde, die actueel zijn wat hun onderwerp betreft, vaker gerecenseerd worden.

- Ook Bracke (2008: 64) geeft aan dat, vooral, bij non-fictieboeken de factor actualiteit speelt.

¹⁶ Afstand wordt zowel geografisch (hoe groter de afstand, hoe minder nieuwswaardig een gebeurtenis), cultureel (aspecten van de eigen cultuur zijn altijd interessanter en meer nieuwswaardig) als psychologisch (de interesse van de lezer; de mate waarin de lezer zich psychologisch verbonden voelt met een gebeurtenis) geïnterpreteerd.

bekendheid¹⁷, afwijking. Secundair noemen ze ook nog: “De eerste de beste”¹⁸, omvang, amusement, gevolgen en maatregelen (die van belang zijn voor het publiek). Onder invloed van de commercialisering (zie 1.3 Commercialisering) lijken vooral actualiteit, belang van de lezer, bekendheid, “de eerste de beste” en amusement in belang toe te nemen. Volgens van Dijk (1999: 407-408) krijgen debutanten, auteurs die uitgebreid in de media komen en schrijvers die zichzelf onder de aandacht brengen (bijvoorbeeld via interviews of door het schrijven van recensies) meer aandacht.

Als vijfde element (5) is er nog de socialisatie van de journalist en zijn voorkeuren, persoonlijkheid en attitudes. “[D]e recensent is [immers] een optelsom van zijn leeftijd, geslacht, literaire voorkeuren en belezenheid.” (Luis, geciteerd in Thijssen 1998: 48). In een enquête in de jaren zeventig vermeldden de Nederlandse journalisten als individuele selectiecriteria onder meer artistieke waarde, kwaliteit, oorspronkelijkheid, belang en nieuwswaarde. (Instituut voor Perswetenschap: Massamedia 1977: 9). De resultaten van een enquête van Janssen (2003: 21-22) begin 2000 zijn vergelijkbaar: artistieke kwaliteit, de betekenis die een werk heeft voor de ontwikkeling van de betrokken kunstdiscipline en persoonlijke voorkeur of affiniteit scoren hoog, vooral bij de kunstjournalisten van kwaliteitskranten. Verder blijken de bredere sociaal-culturele betekenis van het werk, de lezersinteresses en de culturele vorming van de lezers mee te spelen. We zien ook een evolutie naar een grotere aandacht voor de reputatie van de auteur. Althans, vooral jonge journalisten geven toe dat het een van hun belangrijkste overwegingen is. Dat wordt voor *De Standaard der Letteren* bevestigd in een studie van Bracke (2008: 62-63): chef Boeken Eva Berghmans geeft aan dat de reputatie van de auteur (en de uitgeverij) belangrijke criteria zijn. Daarnaast wijst ze overigens ook op het belang van het ‘literair potentieel’ van een boek: hoewel de *Letterenredactie* wel gedeeltelijk zou meegaan in de wensen van het publiek, bepaalt de literaire waarde van het boek doorgaans of het een (uitgebreide) recensie krijgt.

In de publicatie *Literaire Recensies* (Instituut voor Perswetenschap: Massamedia 1977: 12-14) worden er, tot slot, drie mogelijke houdingen van recensenten onderscheiden. Een recensent die kiest voor reflectie volgt de smaak van het publiek en kiest voor wat al bekend is of wat iedereen bespreekt. Het is een passieve, populaire en conserverende houding. Zwier (in Thijssen 1998: 66) spreekt ook wel over het ‘zwaan-kleef-aan-effect’. Wie kiest voor innovatie, heeft een brede blik. Hij werkt smaakveranderend en creëert een nieuwe vertrouwdheid met onbekend materiaal. Het is een meer actieve en minder populaire houding. Tot slot is er de schijninnovatie. De recensent doorbreekt dan het bekende stramien met een ‘dissonante figuur’ (bijvoorbeeld een schrijver van antiliteratuur) maar wil daarmee enkel de consensus over de ‘normale literatuur’

---

¹⁷ Bekende namen ((culturele) ‘celebrities’) maken het nieuws.

¹⁸ De overtreffende trap (eerste, laatste, kleinste, grootste...).

versterken. De recensent kan ook een ‘nieuwe auteur’ introduceren die tot dan toe niet aan bod is gekomen. De aanleiding is echter buitenliterair (en ligt dus niet in het boek zelf), bijvoorbeeld niet-literaire activiteiten, zelfmoord, of een literaire prijs. Zulke buitenliteraire criteria worden volgens Vogelaar (in Thijssen 1998: 71) steeds belangrijker. Zowel reflectie als schijninnovatie lijken aan te sluiten bij de commercialisering golf. In de jaren zeventig kiezen de meeste recensenten al voor een dergelijke houding (Instituut voor Perswetenschap: Massamedia 1977: 108). Of recensenten voor die tijd meer innovatief waren, is moeilijk af te leiden uit de literatuur, maar het lijkt niet onwaarschijnlijk. Een indicatie is, bijvoorbeeld, de bevinding van Korevaart (2001: 80-100) dat er in de negentiende eeuw vrij frequent niet-vertaalde boeken en ‘moeilijkere’ genres besproken werden (zoals poëzie of wetenschappelijke publicaties).

In tegenstelling tot wat Fens beweert of propageert (in Geerts 1991: 34) geven recensies in de dagbladers dus allerm minst een volledig beeld van de hele boekenproductie. Er wordt altijd een keuze gemaakt, die vrij, objectief noch volstrekt toevallig is. De auteurs van het Instituut voor Perswetenschap (1977: 12-13) wijzen erop dat een keuze altijd een waardesignaal geeft, dat (onder meer) de lezer kan beïnvloeden, bijvoorbeeld bij zijn boekenkeuze: Wordt een boek immers niet geselecteerd, dan concludeert de lezer dat het boek niet belangrijk is. Wanneer een boek besproken wordt, krijgt de lezer dan weer het signaal dat een werk wel van groot belang moet zijn. Recensenten hebben dus, net zoals bibliotheken of literaire jury’s, een invloed op het publieke debat en de erkenning van literaire werken. (Janssen 1994: 11, 18). Van Dijk (1999: 406) ziet literaire recensies dan ook als een cruciale factor voor het succes van een auteur. Een studie van Berger, Sorensen en Rasmussen (2004) bevestigt dat recensies een positief verkoopeffect genereren, doordat ze de aandacht van het publiek op een deel van de onoverzichtelijke productiestroom vestigen. Uit hun onderzoek (op basis van recensies die in de Amerikaanse krant *New York Times* verschenen) blijkt dat positieve recensies de verkoopcijfers zo’n 32% tot 52% doen stijgen. Negatieve recensies laten, zoals verwacht, de boekenverkoop van gevestigde auteurs tot 15% zakken, maar doen, opmerkelijk genoeg, de verkoop van debuten en boeken van onbekende schrijvers tot 45% stijgen.

1.5.2 Het profiel van de recensent

Journalistiek is heel lang een (bijna) exclusief mannenberoep gebleven. Dat was al zo in de negentiende eeuw (Korevaart 2001: 153) en het bleef min of meer onveranderd tot de jaren vijftig van de vorige eeuw. Vogel (2001: 227-228) wijst erop dat vrouwen en mannen lang niet als gelijkwaardig gezien werden. Vrouwen werden tot in de jaren zestig ongeschikt verklaard voor werk buitenshuis, in het bijzonder in een vrij beroep, zoals journalistiek. Werd een vrouw toch journaliste, dan was zij doorgaans de enige op de redactie. Bovendien kreeg zij vaak typische

vrouwentaken zoals het kinder- en vrouwenhoekje. (Durnez 1993: 401-402). Ondertussen is het aantal vrouwelijke journalisten sterk gestegen, zo blijkt uit de journalistenenquête van Paulussen en Raeymaeckers (2010). Toch blijft het aandeel vrouwen in de journalistiek nog altijd kleiner dan het aandeel mannen: in 2003 was zo'n 29,8% van de journalisten in Vlaanderen vrouw; in 2008 27,8%. Volgens een enquête van Janssen (2003: 16) bij alle kunstjournalisten in Nederland (zowel in de dagblad- als de weekbladpers) ligt het percentage vrouwen daar rond de 30%. Minder dan één (kunst)journalist op drie blijkt dus vrouw te zijn. Bovendien wijst Janssen erop dat veel vrouwen zich vandaag nog altijd bezighouden met andere onderwerpen dan mannen, bijvoorbeeld kunst voor kinderen.

Begin jaren 2000 was de gemiddelde (Nederlandse) kunstjournalist van middelbare leeftijd (zo'n 45 jaar). Opmerkelijk is wel dat vrouwen over het algemeen jonger waren/zijn. De meeste kunstjournalisten zijn bovendien hogeropgeleid, bijvoorbeeld in de taal- en letterkunde. Gezien de algemene democratiseringsgolf van het onderwijs in het laatste kwart van de twintigste eeuw, kunnen we er echter vanuit gaan dat de scholingsgraad ook onder journalisten is toegenomen. Midden jaren vijftig, bijvoorbeeld, was de gemiddelde journalist dus wellicht minder of niet hooggeschoold. Volgens Sels (2003: 53) komen jonge recensenten vandaag inderdaad veel beter onderlegd in de praktijk dan hun voorgangers.

Volgens het onderzoek van Janssen (2003: 16) was, aan het begin van de jaren 2000, circa 70% van de Nederlandse kunstjournalisten een specialist in een bepaald deelgebied en zo'n 20 % in twee of drie gebieden. Die specialisten zijn overigens doorgaans freelancers. Specialisering en professionalisering is een tendens die we al langer opmerken. Zo getuigt het historisch overzicht van Durnez (1993: 95-107, 381-386) over *De Standaard* en haar (cultuur- en) literatuurbijlage van die ontwikkeling: steeds meer (losse) medewerkers werden aangeworven en steeds vaker waren die medewerkers specialisten in een bepaald (soms zelfs heel specifiek) domein (ook binnen de literatuur). Schouten (geciteerd in Thijssen 1998: 16) schrijft over de evoluties van de laatste jaren: "Meer dan ooit worden literaire bijlages in dagbladen bepaald door een veelheid van namen van recensenten die na twee of drie jaar weer uit het zicht verdwijnen." Dat impliceert dat de bijlagen voordien gedomineerd werden door enkele grote namen die veel artikels schreven (we dopen ze 'veelschrijvers') die jarenlang (mee) aan het roer stonden van de literaire redactie.

In het licht van die opmerking is van Dijks (1999: 414) verwijzing naar de 'leading critics' interessant. "He or she writes reviews on a regular basis over a considerable period of time and is looked upon as the representative of the literary supplement of a newspaper or a magazine." Doorgaans focust zo'n criticus zich enkel op de echt belangrijke werken, die als prioriteit gezien worden. Binnen de huidige context, gedomineerd door 'eendagsvliegen' zoals Schouten ze noemt, zouden zulke leidinggevende critici echter grotendeels verdwenen zijn. Een gevolg van die

ontwikkeling is dat wat nu besproken wordt (en wat niet), veel meer afhankelijk is van toeval (Vogelaar, in Thijssen 1998: 70) dan van het ‘repertoire’ van een (groep) recensent(en). Tot eind de jaren tachtig stelden critici immers zo’n repertoire op van auteurs die zij bijzonder waardevol vonden en die zij bij elke nieuwe publicatie bleven volgen. (Verdaasdonk 2003: 95-96).

1.5.3 Kritiek op de hedendaagse kritiek

De laatste jaren klinken er steeds meer kritische stemmen over de hedendaagse kritiek. Laermans (2004) wijst er bijvoorbeeld op dat niet alleen het niveau van de recensies, maar ook het aantal recensies in dagbladen daalt. Volgens Hoste (2002: 51) zou dat in het bijzonder gelden voor de recensies over de klassiekere, ‘hogere’ cultuurvormen, zoals literatuur. Recensies worden bovendien steeds vaker ingeruild voor andere – ‘lossere’, ‘lichtere’ – types artikels zoals sfeerverslagen, interviews, columns of informerende berichten (Verdaasdonk 2003: 96; Hoste 2002: 49-50). Wanneer er (vooraf) al zo’n artikel is verschenen, volgt er meestal geen aparte recensie meer (Twaalfhoven 2003: 32-33). Volgens Hoste (2002: 49) moeten die interviews of reportages er mee voor zorgen dat de cultuurberichtgeving toegankelijker wordt voor het grote publiek: binnen de commerciële en concurrentiële markt (zie 1.3 Commercialisering) is het een manier om meer lezers aan te trekken. Hoewel de auteur aanstipt dat de keuze voor dergelijke artikels waardevol kan zijn, merkt hij toch op: “Persoonlijk krijg ik de geheimen van de tot in Japan bekende Vlaamse duivensport niet graag uitgelegd aan de hand van het gedrag van mussen en zwaluwen. Mag het nog over duiven gaan?” (Hoste 2002: 49). De essentie van de cultuurberichtgeving, de cultuur en de (rationele, onderbouwde) visie van de journalist daarop, is, met andere woorden, te veel uit de cultuurberichtgeving verdwenen.

De recensies die wel nog verschijnen, noemt Laermans (2004) recensies van het ‘sprintertype’: kort, krachtig en met weinig ruimte voor nuancering.¹⁹ De culinaire visie, gekenmerkt door vier krachtlijnen, zou bovendien meer en meer de cultuurkritiek bepalen: De criticus is een voorproever die (1) schrijft voor de modale cultuurconsument die zijn tijd en geld goed wil besteden (en dus niet voor de geïnteresseerde lezer), (2) krachtige eindoordelen velt en daarbij vaak terugvalt op het (behoorlijk simplistische) vijfsterrenstelsel²⁰ uit de film- en popcultuur (Soetaert 2006: 28), (3) die vooral persoonlijke belevingen deelt met de lezers en (4) die eigen smaak verkiest boven het canon of de klassiekers. (Laermans 2004). Ook de critici in een enquête van Janssen begin jaren 2000 (2003: 24) vrezen inderdaad dat “[...] ‘lange’, ‘diepgravende’, en ‘eigenzinnige’ artikelen [steeds vaker] moeten [...] wijken voor korte,

---

¹⁹ Op basis van Woolf (2003: 59-60) kunnen we afleiden dat die evolutie naar kortere recensies al begon aan het einde van de negentiende eeuw: Ze werden korter, moesten sneller geschreven worden en er verschenen er meer, volgens Woolf.

²⁰ Volgens Eva Berghmans, chef Boeken van *De Standaard der Letteren*, wordt de lengte van een artikel zelfs bepaald door het aantal sterren dat een boek krijgt toebedeeld.

‘prikkelende’, ‘hapklare’ stukjes over de nieuwste hype of de laatste trend.” Hun vrees is, met andere woorden, dat de commercialisering ook de kritiek steeds meer in haar greep krijgt.

Aansluitend bij de laatste opmerking van Laermans (2004) is de kritiek dat recensenten te veel oog hebben voor bekende auteurs (zoals bestsellerauteurs) en debutanten (wat het publiek wil en/of wat voor iedereen al zichtbaar is), ten koste van onbekende, moeilijke (bijvoorbeeld progressieve) of buitenlandse schrijvers (Schümers, in Thijssen 1998: 30-31; Vogelaar 1998: 70; Offermans, geciteerd in Thijssen 1998: 56). Bovendien zouden recensenten ook te weinig aandacht hebben voor echt belangrijke werken (Van Rees 1983, in Janssen 1994: 24). Doorman (2001: 11, 18-19) vult aan dat er vaak te weinig onderscheid gemaakt wordt tussen belangrijke en minder belangrijke auteurs met betrekking tot de lengte van recensies. Ook hij betreurt dat, sinds de democratisering van de cultuur, het klassieke canon of de kwalitatieve werken vaak zonder meer als elitair worden bestempeld terwijl critici die producten uit de ‘lagere’ cultuur negatief evalueren, meteen verdacht zijn.

Toch relativeert Sels (2003: 53) die negatieve visies: binnen de afgebakende context van een cultureel supplement is er wel nog ruimte voor kritische, meer uitgebreide recensies en achtergrondstukken over moeilijkere onderwerpen, volgens de auteur. Zwier (in Thijssen 1998: 62-63, 65) stelt echter dat de nadruk nog altijd te veel op de ‘kunst’ ligt (versus de ‘kitsch’, zoals critici de ‘lagere’ kunst volgens Twaalfhoven (2003: 33) vaak bestempelen): daardoor vallen bepaalde auteurs en genres (zoals reisliteratuur of historische romans) uit de boot als tweederangsboeken. Net die laatste categorie wordt echter wel massaal gelezen door het publiek, maar dus nog altijd genegeerd door de kritiek. De Nederlandse kunstjournalisten die begin 2000 door Janssen (2003: 21) bevraagd werden, wijzen dan weer op een tekort aan niet-gevestigde kunst en bepaalde kunstvormen zoals jeugdliteratuur. Elitarisme is, naast populisme, nog steeds een veel gebruikt verwijt aan het adres van recensenten en literaire redacties.

Tot slot wordt de kritiek vaak verweten dat ze nog maar weinig te betekenen heeft: er wordt nauwelijks acht geslagen op de uitspraken van een recensent (Luis, in Thijssen 1998: 51).

De literaire kritiek is op haar retour. De krant is niet meer het invloedrijkste medium voor literatuurkritiek; dat is de televisie geworden. En wat er op tv verschijnt, is nauwelijks literaire kritiek te noemen. Dat is talkshowgebabbel over persoonlijke smaak, egotripperij van iedereen die zo nodig met zijn hoofd op de televisie moet. Literaire kritiek op tv gaat niet wezenlijk over literatuur. In deze televisieprogramma's worden geen goed onderbouwde argumenten of ethische maatstaven gehanteerd. En mensen die in de pers nog wel boeken bespreken met literaire, ethische of historische argumenten, worden als moeilijk beschouwd. Die worden alleen gelezen door degenen die zelf boeken produceren. Daarmee is in de literaire kritiek een besloten informatiekring ontstaan – en is de kritiek nutteloos geworden. (Schümer, geciteerd in Thijssen 1998: 29).

Vooraf vanaf de jaren 1975 kreeg de dagbladkritiek inderdaad de concurrentie van onder meer de weekbladen, maar ook van televisie en later het internet (van Dijk 1999: 416; Verdaasdonk 96-97). Daar is, zoals verwoord in het citaat, slechts plaats voor heel oppervlakkige kritiek naar de smaak

van het grote publiek. Volgens enkele van bovenstaande kritische stemmen gaat ook de dagbladkritiek te veel de weg op van de commercialisering. Daardoor zou het dus steeds minder de recensent en steeds meer de commercie zijn (het ‘mediacircus’ rond auteurs, bijvoorbeeld) die het succes van boeken bepaalt. Toch benadrukt Heumakers (in Thijssen 1998: 82) dat de kritiek nog altijd de macht heeft om een tegengewicht te vormen voor de vercommercialisering: ze kunnen schrijvers die niet het onderwerp zijn van het mediacircus, zoals debutanten of onbekende auteurs, op de agenda zetten. Hoe dan ook lijkt het er steeds meer op dat, zowel in de geschreven als de niet-geschreven pers, de kritiek er niet in slaagt om nog één van haar primaire doelen te realiseren: het publiek bereiken, grondig informeren en inwijden in het literaire debat (Janssen 2003: 19) omdat ze enerzijds te populair en commercieel is, anderzijds te elitair en te moeilijk.

1.6 De krant in de focus: De Standaard

De aandacht voor literatuur en literaire kritiek in *De Standaard*, en meer bepaald haar boekenbijlage *De Standaard der Letteren*, tussen 1956 en 2011, is het onderwerp van deze studie. We bekijken dan ook kort de geschiedenis van de krant. *De Standaard* is een van de zogenoemde Vlaamse kwaliteitskranten, naast *De Morgen* en *De Tijd*. Vanuit haar ontstaansgeschiedenis en traditie is de krant uitgesproken Vlaams en christelijk²¹. In 1914 namen Alfons Van de Perre, Arnold Hendrix en Frans Van Cauwelaert het initiatief om een nieuwe krant, *De Standaard*, op te richten. Dat initiatief hing samen met het streven van de Vlaamse Beweging die de rechten van de Nederlandstaligen in België verdedigde tegen het Frans, dat lang alomtegenwoordig was in het land. Uiteindelijk kwam de eerste editie van *De Standaard* er pas na afloop van Wereldoorlog I, op 4 december 1918. Al snel wist de nieuwe krant zich een invloedrijke positie te verwerven in het Belgische perslandschap.

Na een dreigend faillissement aan het einde van de jaren zeventig van de twintigste eeuw, maakt *De Standaard* sinds 1976 deel uit van de Vlaamse Uitgeversmaatschappij (VUM), die sinds 2006 Corelio heet. (De Standaard Online; Bens en Raeymaecker 2007: 287-314). Die naam is een uitdrukking van het meer neutrale en minder Vlaams-katholieke profiel van *De Standaard* vandaag. Ook het symbool op de voorpagina, het logo van de IJzertoren met AVV/VVK (“Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus”), werd in 1999 afgevoerd. (De Bens en Raeymaeckers 2007: 309). *De Standaard* werkt nauw samen met haar zusterkrant *Het Nieuwsblad*. De kranten mogen vrij elkaars artikels overnemen en publiceren. Ook met buitenlandse kranten zoals *NRC Handelsblad*, *Financial Times*, *The Guardian* en *The Washington Post* heeft *De Standaard* een copyrightovereenkomst. (De Standaard Online).

---

²¹ De Bens en Raeymaeckers (2007: 313) merken op dat dat christelijk profiel vandaag veeleer een achterliggend kenmerk dan een opgedragen levensvisie is. De opstelling van *De Standaard* is veeleer modern.

De Standaard is altijd een vrij goed verkopende krant geweest, hoewel oplagecijfers vanaf het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw niet steeds bleven stijgen. Volgens het CIM (Centrum voor Informatie over de Media) lag de totale verspreiding van de krant in 2009-2010 op bijna 92 500 exemplaren per dag; in 2010-2011 waren er dat zelfs ongeveer 95 000. De Bens en Raeymaeckers (2007: 317-320) stellen, op basis van bereikcijfers van CIM uit 2000, dat *De Standaard* het meest gelezen kwaliteitsblad in Vlaanderen is. Haar lezerspubliek is dan ook voornamelijk afkomstig uit de ‘hogere’ klassen. Volgens de auteurs kent de krant ook een relatief goede spreiding over de leeftijden en zou haar publiek de laatste jaren zelfs nog aan het verjongen zijn. Onderzoek uit 2005 wijst uit dat *De Standaard* het populairst is bij de leeftijdsgroepen tussen 35 en 44 (19,8%) en 45 en 54 jaar (18,6%). (De Bens en Raeymaeckers 2007: 179). Dat is een opmerkelijke vaststelling aangezien uit veel onderzoek blijkt dat jongere generaties minder kranten zouden lezen (Janssen 1999: 342).

1.6.1 De Standaard der Letteren

‘Cultuur’ is, net zoals ‘binnenlandse politiek’ en ‘buitenland’, altijd een van de pijlers geweest waarop het redactionele prestige van *De Standaard* rust. Al van bij de oprichting van het dagblad in 1914 zag Jules Persyn de krant als dé kans voor de Vlaamse literatuur. Persyn en (later) Joris Eeckhout schreven dan ook vanaf 1919 heel regelmatig letterkundige kronieken en kleinere boekbesprekingen voor het dagblad. In 1922 nam Marcel Cordemans voor het eerst het initiatief voor een echte culturele bijdrage, een wekelijkse dubbele pagina *Hooger Leven*, die de ondertitel “Godsdienst-Wetenschap-Letteren-Kunst” meekreeg. Het werd de eerste (verre) voorloper van *De Standaard der Letteren*.

Toen Jan Boon vanaf 1929 hoofdredacteur werd, was een van zijn eerste innovaties de invoering van *Kunst-en Geestesleven*. Elke week werd een volledige pagina besteed aan de berichtgeving rond het brede culturele leven, in een krant die in die tijd slechts acht tot twaalf pagina’s telde. De bijlage kreeg al snel een goede reputatie – het werd “het paradepaard van het blad” (Durnez 1985: 95) – en deed de oude glorie van de cultuurrubriek terugkeren. Ondanks de titel was de bijlage vooral gericht op literatuur: er was zowel aandacht voor de Nederlandstalige als de hele Europese literaire productie, in het bijzonder de Franse, Duitse en Engelse. (Durnez 1985: 194-200, 385-399). Bij de ‘hergeboorte’ van *De Standaard* na Wereldoorlog II, in 1947, werd de cultuurrubriek onmiddellijk opnieuw opgericht. In de traditie van de krant benadrukte de nieuw aangestelde verantwoordelijke Urbain van de Voorde de christelijke en Vlaamse waarden. Daarnaast hamerde hij ook sterk op kunst die bouwde op eeuwige waarden. Hij was dan ook niet te vinden voor het werk van de naoorlogse vernieuwers en experimentelen, zoals Hugo Claus.

De jaren vijftig waren een periode van rijk journalistiek initiatief. In die periode werd *Geest en Cultuur* uitgebreid tot twee pagina's en er werden ook heel wat nieuwe, gespecialiseerde medewerkers aangetrokken, die elk een specifieke rubriek voor hun rekening namen. De *Standaard der Letteren*, die vanaf zaterdag (niet langer zondag) 12 april 1952 verscheen, was geboren. De bijlage verwierf al snel een ijzersterke reputatie vanwege de kwaliteit van de recensies; het "prestigieuze karakter als grootste en belangrijkste speciale rubriek van de krant werd versterkt." (Durnez 1993: 101). *De Standaard der Letteren* behield aanvankelijk haar brede focus: niet enkel literatuur en kunst kwamen aan bod, maar ook wetenschap (filosofie, theologie, taalkunde, geschiedenis...). Norbert Max Wildiers, de nieuwe 'leider' van de cultuurbijlage, overtuigde de directie om *De Standaard der Letteren* uit te breiden naar het voorbeeld van *Le Figaro Littéraire* van het katholieke Parijse dagblad *Le Figaro*. Net zoals dat Franse voorbeeld streefde Wildiers ernaar "[d]e 'letteren' als aanleiding [te nemen] om de wereld te verkennen." (Durnez 1993: 105). Durnez (1993: 105) merkt daarbij op: "[H]et was een groot journalistiek ideaal dat niet in een handomdraai te realiseren viel. Het zou bijvoorbeeld nog een hele tijd duren eer echte reportages en grondige interviews konden verschijnen." Het aanbod aan buitenlandse literatuur werd wel flink opengetrokken. Dankzij van de Voorde was de Duitse letterkunde goed vertegenwoordigd en ook het aandeel Engelse en Franse proza nam toe, net zoals de artikels rond muziek, taalzuivering of sociologie.

Vanaf het begin van de jaren zestig deed de jonge redacteur Guido van Hoof een nieuwe wind waaien door de cultuurbijlage: zowel aan de inhoud als aan de vormgeving werd er flink gesleuteld. Zo werd de Duitse, traditionele lay-out ingeruild voor een vernieuwende Nederlandse vormgeving met bredere kolommen, moderne letters en veel foto-illustraties van fotograaf Tas. Van Hoof trok ook jonge, nieuwe medewerkers aan uit het academisch milieu die *De Standaard der Letteren* een nieuw elan moesten geven. Bernard Kemp drukte bijvoorbeeld zijn stempel op de bijlage: bijna wekelijks verschenen leidinggevende artistieke hoofdartikels (doorgaans over de Nederlandse letterkunde) van zijn naam. In de jaren zeventig verdween Kemp. In zijn plaats kwamen veel verschillende recensenten voor de Nederlandse literatuur. "Zowel het boekenaanbod als de vraag van het lezerspubliek waren te groot geworden voor één persoon. Er bleek meer behoefte aan informatieve bijdragen te zijn gegroeid en er moesten méér, gevarieerde en kortere bijdragen komen, plus interviews." (Durnez 1993: 384).

In de daaropvolgende jaren werd de literaire bijlage verder uitgebreid. Vanaf februari 1983 telde ze drie pagina's. In maart 1988 werden dat vier pagina's. (Durnez 1993: 95-107, 381-386). Die uitbreiding ging uiteraard hand in hand met een toename van het aantal medewerkers, artikels en een groeiende diversiteit van berichten (recensies, reportages, interviews, nieuwsberichten, essays...). (Durnez 1993: 95-107, 381-386). De jaren negentig – opnieuw een periode van grote

journalistieke creativiteit – deden het aantal pagina's exponentieel toenemen; net zoals de hoofdkrant werd ook de culturbijlage in korte tijd veel dikker. Bovendien kreeg *De Standaard der Letteren*, die vanaf die tijd niet langer in het weekend maar op donderdag, en vanaf 2004 op vrijdag, verscheen, een nieuwe, moderne lay-out.

Vernieuwingen die zich in de jaren 2000 volgens Bracke (2008: 61 - 76) nog voordeden waren, onder meer, de aanwerving van veel nieuwe (jonge) vrouwelijke medewerkers. Eind jaren 2000 is de boekenbijlage, die aan het begin van de eeuw nog zo'n twintig pagina's telde, overigens opnieuw ingekrompen tot ongeveer zestien pagina's. Dat sluit aan bij een opmerking van De Bens en Raeymaeckers (2007: 310): volgens de auteurs begon (de literaire bijlage van) *De Standaard* naar het voorbeeld van de concurrerende krant *De Morgen* te commercialiseren, maar keerde de redactie al snel terug op die beslissing om zich opnieuw voluit als kwaliteitskrant te profileren. De missie van *De Standaard der Letteren* in die jaren bestaat er, tot slot, in een eerbiedwaardige literaire bijlage te maken in de decennialange traditie, maar ook mee te zijn met de recente ontwikkelingen (op literair vlak).

1.7 Eerder onderzoek

Het is in deze studie onze bedoeling om na te gaan op welke manier een literaire bijlage van een dagblad (*De Standaard der Letteren* van de Vlaamse krant *De Standaard*) door de jaren heen geëvolueerd is onder invloed van de geschetste ontwikkelingen in maatschappij en cultuur. Eerder werd al gelijkaardig onderzoek gevoerd in binnen- en buitenland. We geven een kort overzicht van interessante vaststellingen.

De aandacht voor cultuur in de krant (zowel hoofdkrant als bijlagen en zowel populaire als kwaliteitspers) is de laatste jaren sterk gegroeid, vooral vanaf het midden van de jaren zeventig (Pasquier 2010: 237). Vanaf de jaren negentig zou er wel sprake zijn van een stagnering. (Maes 2011: 37-70). Volgens Janssen (1999: 335-336) groeide het aantal cultuurpagina's en -artikels echter niet in gelijke tred met de groei van de totale krant (aantal pagina's): in verhouding bleef de aandacht voor cultuur volgens haar gelijk (of ze daalde zelfs), maar dat wordt tegengesproken door Pasquier (2010: 237). De groei verschilt wel afhankelijk van de cultuurvorm: de aandacht voor de meer traditionele cultuurproducten zoals theater of klassieke muziek daalt, terwijl het aantal pagina's voor onder meer populaire muziek en film, maar ook literatuur, toeneemt (Janssen 1999: 337; Pasquier 2010: 239; Heilbrun 1997: 31; Maes 2011: 37-70): “[t]he top-ranking position of literature in the paper's hierarchy became even more pronounced.” (Janssen 1999: 337). Volgens Janssen (1999: 337-339) neemt het aantal artikels over proza, buitenlandse literatuur en niet-literaire fictie (zoals thrillers) toe en daalt de poëzieberichtgeving enorm sterk. (Janssen 1999: 337-339). Pasquier (2010: 239-240, 243-245) vult aan dat de onderwerpen in kwaliteitskranten en

populaire kranten meer en meer naar elkaar toegroeien ('de-differentiation'). Sinds de jaren zestig zou bovendien de focus op de personencultus van kunstenaars fors toegenomen zijn in de kwaliteitspers en tussen 1960 en 2000 zou de visualisering (typerend voor de tabloidisering) meer dan verdubbeld zijn. De illustraties die er in de jaren zestig wel al waren, bestonden vooral uit afbeeldingen of reproducties van/uit het werk. In 2000 zijn er veel grote foto's van auteurs of afbeeldingen gerelateerd aan de onderwerpen van de artikels. Ook Maes (2011: 50-51, 69) merkt op dat de visualisering toeneemt tussen 1980 en 2000, net zoals het gebruik van het 'sterrensysteem' als kwaliteitsindicatie bij recensies.

Het Nederlandse Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) bestudeerde in de jaren zestig de literaire dagbladrecensies. Zij vatten hun bevindingen als volgt samen: De niet gerecenseerde titels zijn: lectuur, veel poëzie, Vlaamse titels, kleine uitgevers, onbekende auteurs, geografisch ver van huis. De matig gerecenseerde titels (weinig en korte recensies) zijn voor poëzie, kleine uitgevers, onbekende auteurs, Vlaamse titels, geografisch wat minder ver van huis. De goed gerecenseerde titels (veel en lange recensies) zijn: non-fictie, proza, grote uitgevers, Nederlandse titels, bekende auteurs, geografisch dicht bij huis. Die resultaten komen opmerkelijk genoeg grotendeels overeen met de bevindingen van Korevaart (2001: 92-107) over de Nederlandse literatuurkritiek in de eerste helft van de negentiende eeuw. Ook Janssen (1994: 51-75) (die een vergelijkende studie deed tussen de dagbladkritiek van 1978 en 1991) wijst op een grotere aandacht (meer en langere recensies) voor (literair) proza²², binnenlandse literatuur, uitgaven van (middel)grote uitgeverijen en jongere auteurs. Gezien de overeenkomsten tussen de studies met betrekking tot verschillende tijdsperiodes, kunnen we mogelijk spreken over 'constanten' in de kritiek. Janssen (1994: 51-75) wijst trouwens ook nog op een grotere aandacht voor eerste drukken en debuten bij (middel)grote uitgeverijen. Tot slot stellen verschillende auteurs vast dat een kleine groep (ongeveer 20%) recensenten het grootste deel van de recensies (ongeveer 70%) schrijft. Zij zouden meer gebonden zijn aan de belangwekkende titels, maar krijgen ook meer kansen om kleinere, nieuwe auteurs te recenseren. (Instituut voor Perswetenschap: Massacommunicatie 1977: 103-108; Janssen 1994: 69, 75).

Vogel (2001: 87-97) oppert dat in de periode 1945-1960 vrouwen en mannen even veel recensies krijgen, maar dat de boeken van vrouwen vaker korter gerecenseerd worden of in een deelrecensie. Het doet haar besluiten dat vrouwen minder gewaardeerd worden. Die opmerking geldt nog veel meer voor de eerste helft van de negentiende eeuw wanneer zo'n 3% van het materiaal in kranten (recensies en andere artikels) betrekking heeft op de literatuur van vrouwen; vooral de aandacht voor contemporaine binnenlandse schrijfsters is dan heel klein (Korevaart

---

²² In de categorie niet-literair proza was er nog een onderscheid tussen thrillers, detectives en avonturenromans die meer aandacht kregen dan (onder meer) historische romans, familie-, volks-, dames- en streekromans.

2001: 153). In de jaren negentig van de twintigste eeuw kan Janssen (1997, in van Dijk 1999: 412) echter wel aantonen dat “there is no difference in the amount of critical attention for male and female authors when the variables ‘publishing house’ and ‘literary sidelines’ are corrected for. Female authors with literary sidelines and/or publications with a major publishing house receive the same amount of critical attention as male authors with sidelines and publications with a major publishing house.”

1.8 Conclusie literatuurstudie

Zoals mag blijken uit de literatuurstudie, hebben zich de laatste decennia verscheidene evoluties gemanifesteerd in maatschappij en cultuur. Die vormen wellicht een interessante achtergrond en voedingsbodem voor de evoluties die we ook verwachten met betrekking tot de literaire bijlage van het dagblad *De Standaard*, *De Standaard der Letteren*. Op basis van de literatuur hebben we vastgesteld dat commercialisering een belangrijke achterliggende factor en katalysator is van de evoluties in de maatschappij, de cultuur (en literatuur) en de (cultuur)journalistiek van vandaag. We beschreven hoe de culturele en literaire wereld geëvolueerd is van een sterk klassengebonden systeem, met een tegenstelling tussen ‘hogere’ en ‘lagere’ cultuur- en literatuurvormen, naar een meer gedemocratiseerd systeem. Vandaag zijn cultuur en literatuur minder gebonden aan sociale kenmerken en lopen ‘hogere’ en ‘lagere’ cultuur- en literatuurvormen meer door elkaar. Toch spelen die tegenstellingen nog altijd een rol. Kranten gaan mee in de trend van commercialisering en passen hun inhoud en lay-out steeds meer aan (de wensen van het publiek aan): een evolutie die we benoemd hebben met termen als ‘popularisering’ of ‘tabloidisering’. Ook de dagbladkritiek is geëvolueerd: Het profiel en de aanpak van de recensent zijn veranderd; de factoren die zijn keuzes beïnvloeden, zijn verschoven; volgens sommigen maakt de dagbladkritiek zelfs een crisis door. Op veel vlakken zien we hier opnieuw de invloed van de commercialisering. We bekeken ook kort de evolutie van de krant die in de focus staat van ons onderzoek, *De Standaard*, en in het bijzonder haar literaire bijlage, *De Standaard der Letteren*. Onder invloed van maatschappelijke en culturele verschuivingen, maar ook door de opeenvolging van diverse redacteurs, elk met hun eigen visie, vonden ook hier enkele ontwikkelingen plaats. Tot slot konden we al enkele concrete vaststellingen (en meteen ook verwachtingen) naar voren schuiven met betrekking tot ons onderzoek, op basis van het werk van auteurs die een gelijkaardig onderzoek voerden.

2 Empirisch luik: methodiek

Het is in deze studie onze bedoeling om na te gaan op welke manier een literaire bijlage van een dagblad, in dit geval *De Standaard der Letteren* van de Vlaamse krant *De Standaard*, door de jaren heen is geëvolueerd onder invloed van de ontwikkelingen die in de literatuurstudie geschetst werden. We geven kort toelichtingen bij de gehanteerde onderzoeksmethode (de kwantitatieve inhoudsanalyse), het corpus en de verwerking van de gegevens.

2.1 De onderzoeksmethode

Om de evolutie van *De Standaard der Letteren* te onderzoeken, maakten wij gebruik van de systematisch-kwantificerende inhoudsanalyse. Het doel van een dergelijk onderzoek is in de eerste plaats statistisch-beschrijvend. We willen immers nagaan in welke mate en op welke manier bepaalde kenmerken in ons materiaal voorkomen, of ze met andere kenmerken samenhangen en of er evoluties zijn in de tijd. We gaan dus, met andere woorden, op zoek naar trends, patronen en evoluties. Het onderzoek gebeurt aan de hand van een waarnemingsinstrument waarmee een steekproef (uit een populatie) mediamateriaal als het ware wordt ‘ondervraagd’. (Wester, Renckstorf en Scheepers 2006: 102, 123-141). Vogel (2001: 27) geeft de voor- en nadelen van een dergelijke onderzoeksmethode:

[T]ellen en harde cijfers [...] hebben het grote voordeel dat men als lezer af is van het onbehaaglijke gevoel dat de argumenten vaag blijven en men niet kan overzien of het materiaal eenzijdig is gekozen. [...] Maar niets is volmaakt, en een nadeel is weer dat cijfers en tabellen nu eenmaal niet prettig lezen en het concrete voorstellingsvermogen snel te bovengaan. [...] Verder geven ze weinig informatie over het waarom van bepaalde feiten, het resultaat is nogal ahistorisch.

De nadelen die er volgens haar bestaan, zullen wij trachten te temperen door gebruik te maken van zoveel mogelijk concrete voorbeelden, toelichtingen of (mogelijke) verklaringen bij de cijfers (en de trends die daaruit blijken).

2.2 Het corpus

We onderzochten de evolutie van de literaire bijlage *De Standaard der Letteren* tussen 1956 en 2011. Onze populatie bestaat uit alle artikels (zowel recensies als niet-recensies) die in 1956, 1967, 1978, 1989, 2000 en 2011 verschenen zijn (we hanteren dus telkens een interval van elf jaar) in *De Standaard der Letteren*. Uiteraard hebben wij uit die populatie een steekproef getrokken. Dat is geen toevalssteekproef – die is immers minder aangewezen bij krantenonderzoek – maar een steekproef die rekening houdt met de periodiciteit. We hebben ervoor gekozen telkens de literaire bijlage uit de eerste week van de even maanden te selecteren: februari, april, juni, augustus, oktober en december. Tot 1989 verscheen de wekelijkse literatuurbijlage op zaterdag. Later werd dat donderdag. Vanaf 2004 is dat vrijdag. Enkele keren hebben wij besloten om lichtjes af te

wijken van dat patroon en *De Standaard der Letteren* van de tweede week van een maand op te nemen in het corpus. Dat gebeurde bijvoorbeeld in april 2011: de literaire bijlage van de eerste week was toen volledig gewijd aan de Literaire Lente en was met betrekking tot inhoud en lay-out niet representatief (in vergelijking met de andere exemplaren van de bijlage in dat jaar). Op die manier bekwamen wij 36 edities van *De Standaard der Letteren* uit een populatie van 312. Dat is dus een steekproef van 11,54% van de populatie. (Wester, Renckstorf en Scheepers 2006: 102, 123-141; Hautekeete, Peersman en Debackere 2002: 351).

2.3 De codeboeken

Als waarnemingsinstrument bij de kwantitatieve inhoudsanalyse hebben wij twee codeboeken opgesteld op basis van onze literatuurstudie en achtergrondlectuur. Codeboek I bevat de variabelen (en waarden) met betrekking tot alle artikels uit onze steekproef. Codeboek II bevat de variabelen (en waarden) die betrekking hebben op de gerecenseerde boeken die aan bod komen in onze steekproef. Een artikel wordt immers vaak gewijd aan meerdere gerecenseerde auteurs en/of boeken. Mochten we met een enkel codeboek werken, dan zou dat wellicht problemen stellen om, bijvoorbeeld, uitspraken te doen over het percentage fictieboeken of vrouwelijke auteurs. In codeboek II staat een case dus gelijk aan een boek. Naast de specifieke variabelen met betrekking tot de recensie, werden in het tweede codeboek dan ook opnieuw de variabelen van codeboek I opgenomen opdat we, bijvoorbeeld, kunnen nagaan of er een verband bestaat tussen het geslacht van een auteur en de lengte van een artikel (zie ook de bijlage voor codeboek I en II). (Bracke 2008: 37-43, Maes 2011: bijlage).

Codeboek I

- Referentienummer (jaartal (jjjj) – dag en maand (ddmm) – paginanummer – item op pagina)
- Titel artikel
- Publiceerdatum
- Publiceermaand
- Publicatiejaar
- Bladzijde artikel
- Plaats in bijlage
- Plaats op de bladzijde
- Naam rubriek of hoofding pagina
- Lengte artikel zonder illustraties
- Lengte artikel met illustraties
- Soort artikel
- Aanleiding artikel
- Is het artikel ondertekend?
- Soort ondertekening
- Naam artikelschrijver
- Geslacht artikelschrijver
- Aanwezige illustraties
- Type foto 1

Codeboek II

- Referentienummer (referentienummer artikel + kernwoord titel)
- Titel besproken boek
- Auteur van het besproken boek
- Geslacht van de auteur
- Is de auteur een debutant?
- Is de auteur bekend (in Vlaanderen) op een andere manier (buiten literatuur en cultuur)?
- Is de auteur actief op verschillende vlakken binnen het culturele/literaire leven?
- Is de auteur nog in leven bij het verschijnen van de recensie?
- Taal van het besproken boek
- Is het boek fictie of non-fictie?
- Genre van het fictieboek
- Onderwerp van het non-fictieboek
- Kinder- of jeugdboek?
- Is het onderwerp van het boek gelinkt aan de actualiteit?
- Naam van de uitgeverij
- Afkoms van de uitgeverij

- Type foto 2
- Type foto 3
- Type foto 4
- Type foto 5
- Type foto 6
- Type tekening 1
- Type tekening 2
- Type tekening 3
- Oppervlakte illustratie 1
- Oppervlakte illustratie 2
- Oppervlakte illustratie 3
- Oppervlakte illustratie 4
- Oppervlakte illustratie 5
- Oppervlakte illustratie 6
- Is het artikel overgenomen van elders?
- Bron overgenomen artikel
- Uit welk medium werd het artikel overgenomen?
- Persagentschap dat het artikel leverde?
- Is het onderwerp literair?
- Specificering niet-literair onderwerp
- Heeft het boek een literaire prijs gewonnen of is het genomineerd?
- Naam van de literaire prijs
- Land waar de literaire prijs is uitgereikt (of land dat het initiatief neemt)
- Staat het boek in de boekentop bij publicatie van de recensie?
- Is het boek gebaseerd op een film of is het boek verfilmd?
- Is er sprake van een quotering?
- Wordt het boek op een visuele manier onder de aandacht gebracht (als 'Aanrader', 'Tip'...)?
- Werd het boek recent gepubliceerd (maximaal twee jaar voor de publicatie van de recensie)?
- Is de auteur een 'topauteur' (een gevestigd auteur met minstens tien uitgaven en drie literaire prijzen en/of een bestsellerauteur en/of een auteur die algemeen erkend wordt als 'belangrijk')?
- (Alle variabelen van codeboek I werden ook opgenomen in codeboek II)

Wij hebben gestreefd naar een zo groot mogelijke 'intracodeurbetrouwbaarheid'. Voor het bepalen van de waarden per variabele hebben wij de informatie in de artikels, titels of rubriksaanduidingen zelf als eerste en belangrijkste indicatie gebruikt. Vaak moesten wij die echter aanvullen met achtergrondinformatie, bijvoorbeeld over de carrière van een auteur of de publicatiedatum van een boek. Wij baseerden ons daarvoor grotendeels op schriftelijke en online naslagwerken en databanken zoals www.dbnl.be, <http://wikipedia.org>, www.boek.be, www.boekenbank.be, *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden* (Van Bork en Verkrujssse 1985). Als ook die achtergrondinformatie ontbrak, baseerden wij ons, voor zover dat mogelijk was, op onze eigen evaluatie. Op basis van notities streefden wij naar een zo groot mogelijke overeenkomst in onze evaluatie van vergelijkbare artikels, boeken, auteurs...

Zoals gezegd, werden alle gerecenseerde boeken opgenomen in codeboek II. Om te bepalen of er sprake is van een recensie, baseerden wij ons op de definitie van Doorman (2001: 13-14). Om beschouwd te worden als recensie, dient een artikel minstens een element van informatie, oordeel en argumentatie te bevatten met betrekking tot het besproken boek. Om die reden hebben wij ook enkele boekbesprekingen opgenomen in codeboek II die deel uitmaken van een artikel dat in codeboek I niet primair als '(deel)recensie' gecodeerd is. Het gaat daarbij meestal om essays of toptienlijstjes opgesteld door de krant zelf. Artikels gemarkeerd als recensie die niet handelen over een literair thema, werden niet opgenomen in codeboek II. (Bracke 2008: 37-43).

2.4 Verwerking en analyse

Aan de hand van de codeboeken werden de 36 edities van *De Standaard der Letteren* uit onze steekproef geanalyseerd. In het totaal onderzochten wij 635 berichten (codeboek I) en 423 recensies (codeboek II). De waarden werden per codeboek, en per variabele – om praktische redenen – eerst schriftelijk genoteerd. Vervolgens werden de resultaten voor codeboek I en codeboek II in twee aparte SPSS-bestanden opgenomen. Na een grondige data-cleaning werden de gegevens binnen het SPSS-programma geanalyseerd aan de hand van eenvoudige statistische technieken zoals frequentietabellen en kruistabellen (zie bijlagen).²³ Met de Chi kwadraatproef werd telkens nagegaan of en op welk niveau de resultaten significant zijn. Bij elke tabel werd het significantieniveau vermeld. De volgende grenzen worden daarbij gehanteerd: Grenswaarden kleiner dan of gelijk aan 0,05 ($p = / < 0,001; 0,01; 0,05$) wijzen op een significante verdeling. Grenswaarden groter dan 0,05 ($p > 0,05$) wijzen op een niet-significante verdeling. In het geval van een niet-significante verdeling werd er meermaals voor gekozen om bepaalde waardecategorieën van variabelen samen te voegen. Een voorbeeld: In een tabel die de relatie tussen de publicatiejaren en de types aanwezige afbeeldingen weergeeft, werden de zes publicatiejaren (1956, 1967, 1978, 1989, 2000 en 2011) samengevoegd tot drie decennia (de jaren vijftig en zestig, de jaren zeventig en tachtig, de jaren 2000). In een tabel die de relatie tussen de soorten artikels (interview, recensie, essay...) en de jaargangen toont, werden enkel de belangrijkste, grootste artikelcategorieën opgenomen. De overige genres werden samengebracht onder een nieuwe variabele ‘andere, kleinere genres’. In sommige gevallen waren de resultaten zelfs na dergelijke ingrepen niet significant, of was het om statistische redenen onmogelijk een significantietest uit te voeren.²⁴ In die gevallen werden de tabellen niet opgenomen of werden ze slechts in beperkte mate besproken (bijvoorbeeld: enkel de vermelding van de algemene totaalpercentages en niet de percentages per opeenvolgend publicatiejaar, wanneer die laatste niet significant zijn). Op basis van die tabellen konden wij de resultaten beschrijven, interpreteren tegen de achtergrond van onze onderzoeksvragen en probleemstelling, en, waar dat relevant was, mogelijke verklaringen naar voren schuiven.

2.5 Onderzoeksvragen

Zoals blijkt uit het theoretisch kader, hebben er zich de laatste jaren heel wat evoluties en verschuivingen voorgedaan in onze maatschappij: in de cultuur en de literatuur die wij consumeren, de recensies die ons moeten informeren, de kranten die wij lezen. We hebben die

---

²³ Bijna alle tabellen werden opgenomen in de tekst en/of in de bijlagen. Sommige werden echter weggelaten omdat hun volume ze niet hanteerbaar maakte (buiten SPSS). Het gaat onder meer om frequentie- of kruistabellen met alle namen van de journalisten.

²⁴ Een significantietest mag enkel worden uitgevoerd wanneer (1) alle verwachte frequenties minimaal 1 zijn en (2) maximaal 20% van de verwachte frequenties kleiner is dan 5.

ontwikkelingen aangeduid met termen als ‘democratisering’, ‘popularisering’, ‘commercialisering’ en ‘tabloidisering’. Het doel van dit onderzoek is na te gaan of er een weerslag of een weerspiegeling van die ontwikkelingen te vinden is in *De Standaard der Letteren* tussen 1956 en 2011, waarbij 1956 wellicht nog (net) voor die grote ontwikkelingen ligt en 2011 als een voorlopig eindpunt wordt beschouwd (zie 1 Literatuurstudie). Onze centrale onderzoeksvraag luidt dan ook als volgt: Hoe is *De Standaard der Letteren* geëvolueerd? Gaat ze mee in de stroom van de culturele democratisering, de popularisering en de commercialisering? Hoe krijgen die ontwikkelingen vorm in de boekenbijlage?

We beantwoorden die vraag aan de hand van twee grote deelvragen:

1. Welke evolutie zien we met betrekking tot de artikels? We hebben daarbij oog voor:

- de artikels: onderwerp (literair of niet), aanleiding en type (recensie, interview, essay, column...),
- visuele elementen en lay-out: de lengte van de artikels, aanwezigheid en type van illustraties,
- de artikelschrijvers: het fenomeen ‘veelschrijver’, naam, geslacht, (type) ondertekening,
- het verschijnen van overgenomen artikels en (het type) bron.

2. Welke evolutie zien we met betrekking tot de recensies (de gerecenseerde boeken)? We hebben daarbij oog voor:

- de besproken auteurs: naam, repertoirevorming, geslacht en het ‘type’ auteur (debutant, ‘topauteur’, (culturele) ‘celebrity’, in leven of niet),
- de besproken boeken: genre, taal, actualiteitsgebondenheid, recent of niet,
- de uitgeverijen en hun herkomst,
- achtergrondindicatoren van de ‘kwaliteit’/populariteit van boeken: nominatie voor of toekenning van een literaire prijs en haar herkomst, aanwezigheid in de bestsellerlijst, verfilming,
- de recensenten: aantal, de aanwezigheid van toonaangevende recensenten (‘veelschrijvers’) en hun activiteiten, geslacht, (type) ondertekening,
- visuele elementen en lay-out: lengte van de recensies, aanwezigheid en type van foto’s en illustraties, de aanwezigheid van (al dan niet) visuele kwaliteitsindicatoren (quoting, zoals een sterrenstelsel, visuele aandachtstrekker, zoals ‘Tip’).

3 Empirisch luik: onderzoeksresultaten

3.1 De evolutie van de artikels

3.1.1 Type en aanleiding artikels

Soort artikels

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Soorten artikels per publicatiejaar (decennia)			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Hoofdsort	interview	5	4	20	29	
	% binnen Decennia	3,5%	2,2%	6,5%	4,6%	
	essay	15	10	6	31	
	% binnen Decennia	10,5%	5,5%	1,9%	4,9%	
	column	4	6	10	20	
	% binnen Decennia	2,8%	3,3%	3,2%	3,1%	
	informatie over/portret van auteur	2	6	13	21	
	% binnen Decennia	1,4%	3,3%	4,2%	3,3%	
	recensie	63	120	137	320	
	% binnen Decennia	44,1%	65,6%	44,3%	50,4%	
	nieuws over literair (of cultureel) thema (bijvoorbeeld: nieuw werk) of verslag	49	14	43	106	
	% binnen Decennia	34,3%	7,7%	13,9%	16,7%	
	andere, kleinere genres	5	23	80	108	
	% binnen Decennia	3,5%	12,6%	25,9%	17,0%	
Totaal		143	183	309	635	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

We vermeldden in de literatuurstudie dat het journalistieke genre van de recensie een belangrijke rol speelt binnen de literaire bijlage. Dat blijkt ook uit het aandeel dat de recensie inneemt in ons corpus van artikels. In het totale corpus is ongeveer de helft, 50,4%, van de artikels een recensie, waarvan 6,1 % tot de categorie deelrecensie behoort.²⁵ Een tweede groot genre is het nieuwsbericht of –verslag: zo’n 16,7% procent van de artikels in het corpus behoort tot die categorie. Dat maakt dat de overige 32,9% artikels verdeeld zijn over 23 kleinere types. In de tabel worden enkel de belangrijkste (apart) vermeld: 4,9% is een essay, 4,6% een interview, 3,1% een column, 3,3% een portret van een auteur. Binnen de andere, kleinere genres (onder dat label samengebracht in de bovenstaande tabel) vinden we onder meer ook zo’n 4,9% citaten, 2% gedichten, 1,3% boekentops en 1,9% boekentops opgesteld door de krant zelf. De andere genres, zoals de reportage, de bulk (opsomming van boeken) of de voorpublicatie, zijn in nog beperktere mate vertegenwoordigd. We laten ze dus verder buiten beschouwing.

Een vaak geuite kritiek die we aanhaalden in de literatuurstudie (Laermans 2004; 1.5.3 Kritiek op de hedendaagse kritiek), is dat het aantal recensies in cultuurbijlagen afneemt en dat de recensie meer en meer vervangen wordt door andere ‘lichtere’ journalistieke genres, zoals het

²⁵ -We merken hierbij op dat we enkel rekening houden met de (volledige) artikels die het label (deel)recensie krijgen, en niet met het aandeel gerecenseerde boeken. Die zijn opgenomen in een apart corpus (II). Hun aantal ligt immers hoger, enerzijds doordat sommige artikels (voornamelijk deelrecensies) meerdere boekbesprekingen bevatten, anderzijds doordat, vooral in de meest recente jaren, binnen andere types artikels (die primair als essays of boekentops gemarkeerd zijn) te veel (alle) kenmerken van de recensie voorkomen om ze niet als boekbespreking te laten meetellen in corpus II. Het aandeel van dergelijke artikels blijft echter bijzonder laag. (Bijvoorbeeld: binnen alle artikels van 2011 vinden we 3,2% boekentops die één of meer recensies bevatten). We kijken hier dus enkel naar de artikels die primair als (deel)recensie kunnen worden beschouwd.

- Een deelrecensie is een recensie waarin meerdere boeken en/of auteurs besproken worden.

interview, de column of het (kleine) nieuwsbericht(je). Door de jaren heen lijkt de recensie inderdaad een interessante evolutie te hebben doorgemaakt. In de jaren vijftig en zestig behoort 44,1% van de artikels tot die categorie. Opmerkelijk daarbij is wel het contrast tussen 1956 en 1967: in het eerste jaar is 32,3% van de artikels een recensie; in 1967 is dat aandeel meer dan verdubbeld, tot 68,1%.²⁶ Ook in de jaren zeventig en tachtig blijft het aandeel recensies erg hoog: met 65,6% blijft het percentage een stuk boven de 50%. Na 1989 lijkt zich echter een duidelijk dalende trend in te zetten met nog 44,3% recensies in de jaren 2000 (45,5% recensies in 2000 en 39,4% recensies in 2011). Van belang is wel te vermelden dat enkel het aandeel recensies, tegenover andere genres, afneemt. In absolute cijfers neemt het aantal recensies toe, in tegenstelling tot de kritiek van Laermans.

De kritiek dat er steeds minder aandacht besteed wordt aan recensies, wordt voor *De Standaard der Letteren* dus inderdaad ondersteund door de cijfers. Toch is het betrekkelijk lage percentage recensies in de eerste decennia, en in het bijzonder in 1956 (vergelijkbaar met (en zelfs lager dan) de laatste decennia/2011), een indicatie dat die grote focus op de recensie een veeleer recent fenomeen zou kunnen zijn, en dus nog niet zo'n lange geschiedenis heeft (binnen *De Standaard der Letteren*).²⁷ Zoals we al opmerkten (1.5 De literaire dagbladkritiek), deed de groeiende boekenmarkt vooral vanaf eind jaren zestig, begin jaren zeventig de aandacht voor literatuur (en dus ook recensies) sterk toenemen. Wellicht probeerden de redacteurs een zo groot mogelijk deel van die nieuwe productie onder de aandacht te brengen. Recensies, inclusief deelrecensies, zijn daarvoor het meest aangewezen genre. In 1967 valt inderdaad een opmerkelijk grote stijging op van het aandeel recensies tegenover de jaren vijftig. Een (groot deel van de) verklaring voor die erg plotse en grote groei ligt, wellicht, in het feit dat de nieuwe, jonge redacteur Guido van Hoof in die periode de boekenbijlage vernieuwde, op inhoudelijk en vormelijk vlak. Blijkbaar hield die vernieuwing ook een grotere aandacht voor de recensie in, wellicht gemotiveerd door de groei van de boekenmarkt. Zoals we meermaals zullen vaststellen, wijkt dat jaar ook op andere vlakken af van de voorgaande en/of daaropvolgende jaren (zie 1.6.1 De Standaard der Letteren).

De grote aandacht voor de recensie, ingezet in die periode, blijft ook na de jaren zestig bestaan. In de jaren zeventig en tachtig ligt, bijvoorbeeld, vooral het aandeel deelrecensies erg hoog. Tijdens de hele periode tussen de jaren vijftig en 2011 schommelt het percentage rond de 5%. In de jaren zeventig en tachtig ligt het echter gemiddeld op zo'n 12,3%, met vooral een piek in 1978 (18,3%). In tegenstelling tot de volgende jaren hebben de redacteurs in de jaren zeventig nog

---

²⁶ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee 'decennia', uit bovenstaande (significante) tabel.

²⁷ Het is echter moeilijk om dat met zekerheid vast te stellen aangezien we geen cijfers hebben voor de periode voor 1956.

altijd slechts twee pagina's ter beschikking om verslag uit te brengen over de exponentieel groeiende boekenstroom. Een genre als de deelrecensie is dan inderdaad heel dankbaar omdat het toelaat verschillende auteurs en/of boeken te bespreken binnen de (beperkte) ruimte van één enkel artikel. Ondanks de blijvende, grote expansie van de boekenmarkt blijkt de recensie vanaf de jaren tachtig echter concurrentie te krijgen van een (veelheid van) andere, vaak 'nieuwe' en doorgaans 'lichtere', meer hapklare genres die vaak ook op de één of andere manier (verschillende) nieuwe boeken onder de aandacht brengen. Die veranderende focus plaatst Hoste (2002: 49) binnen de commercialiseringstendens: de 'nieuwe' genres moeten de literatuurbijlage toegankelijker maken voor het grote publiek.

Het culturele nieuwsbericht, dat vaak een '(cultureel of literair) fait divers' als onderwerp heeft, is zo'n 'lichter' genre dat de evolutie volgt die aangegeven wordt door de criticasters: de laatste jaren is het aan een flinke opmars bezig. Terwijl het nieuwsbericht in de jaren zeventig en tachtig een aandeel inneemt van zo'n 7,7%, verdubbelt dat percentage in de jaren 2000 bijna, tot 13,9% (met vooral een hoog percentage in 2011: 18,7%). Dat die aandacht voor – vooral kleine – literatuur(- en cultuur)nieuwtjes een recent fenomeen is, klopt echter niet: in de jaren vijftig en zestig wordt immers maar liefst zo'n 34,3% (47,9% in 1956) van de artikels gewijd aan culturele nieuwsberichtgeving. We stelden al vast dat het aandeel recensies in de vroegste decennia, en meer bepaald in 1956, erg beperkt is. Het hoge percentage 'niewtjes' verklaart de kleinere vertegenwoordiging van de recensie in die tijd: cultuur- en literatuurnieuws werd (door de nog vrij beperkte redactie (zie 3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist)) blijkbaar vaker in een (heel korte,) toegankelijke nieuwsvorm dan in recensievorm gebracht.

Een ander genre dat er vaak van 'beschuldigd' wordt de recensie van haar troon te stoten, is het interview waarin er meer aandacht gaat naar de persoon achter de auteur²⁸ en dat aansluit bij de 'personaliseringstendens', die we als een kenmerkend aspect kunnen beschouwen van de popularisering (1.3 Commercialisering; 1.4 De evolutie van de dagbladen: popularisering). Hoewel het interview nog steeds slechts een minderheid uitmaakt van alle artikels, zien we die stijgende trend inderdaad bevestigd in ons corpus: 3,5% (5 op 143 artikels) in de jaren vijftig-zestig; 2,2% (4 op 183) in de jaren zeventig-tachtig en 6,5% in de jaren 2000. In feite is er pas in de laatste drie publicatiejaren echt ruimte voor interviews (3,6% in 1989 (4 op 112); 5,1% (7 op 154) in 2000 en 8,4% in 2011), maar ook, frappant genoeg, in 1967 wanneer 10,6% (5 op 47) van de artikels tot de categorie interview behoort. In die periode wordt er inderdaad een vaste, wekelijkse rubriek gewijd aan interviews met auteurs en niet-auteurs uit de literaire wereld. In de jaren vijftig streefde vernieuwer Norbert Max Wildiers al een uitbreiding van de bijlage na, met onder meer ruimte voor

---

²⁸ De auteur wordt meer en meer een culturele celebrity binnen de commercialiserende en populariserende literatuurmarkt.

interviews en reportages. Durnez (1993: 105) merkt over dat streefdoel op: “[H]et was een groot journalistiek ideaal dat niet in een handomdraai te realiseren viel. Het zou bijvoorbeeld nog een hele tijd duren eer echte reportages en grondige interviews konden verschijnen.” De vernieuwer van de jaren zestig, redacteur Guido van Hoof, zette blijkbaar voor het eerst (een deel van) die idealen om in de praktijk. Toch duurt het, opmerkelijk genoeg, tot 2011 vooraleer zijn voorbeeld geëvenaard kan worden. In de tussentijd heeft het interview als vernieuwend genre echter wel al de concurrentie gekregen van een veelheid van andere artikeltypes.

We bekijken nog kort de evolutie van de andere (relatief goed vertegenwoordigde) genres: Tot de genres die beschouwd worden als typische producten van de commercialisering en popularisering en die daarom een ‘bedreiging’ kunnen vormen voor de recensie, behoren de column, het auteursportret, het citaat en de boekentop (al dan niet opgesteld door de krant zelf)²⁹. Ze bezitten allemaal de typische kenmerken van de commercialisering, zoals de focus op de persoon van de auteur (het portret en het citaat), het ‘lijstjesdenken’ (de boekentop) en een ‘lichter’ karakter dat ze toegankelijker maakt voor het publiek (1.3 Commercialisering). Hoewel de percentages erg laag zijn, zien we bij drie van die artikeltypes toch een stijgende evolutie, vooral vanaf de jaren 2000. Zo is het auteursportret al vanaf 1956 aanwezig, maar wel erg beperkt (1,4% (2 op 143)). Tijdens de volgende jaren neemt het aandeel van het genre gestaag toe tot 4,2% in de jaren 2000 (1,9% in 2000 (3 op 154) en 6,5% in 2011). De column, een tweede genre dat volgens critici de recensie van haar troon zou stoten³⁰, blijkt echter altijd al in zekere mate aanwezig te zijn geweest (behalve dan in 1967). Tussen 1956 en 2011 schommelen de percentages voortdurend rond de 3%. Hier vinden we dus niet de verwachte toename. Het citaat stijgt van 0% in (tot en met) de jaren tachtig plots naar 10,1% in de jaren 2000 (13,6% in 2000 en 6,5% in 2011). In 2011 vinden we inderdaad elke week een vaste rubriek met een citaat; in 2000 komt die rubriek niet wekelijks terug, maar als er citaten voorkomen, worden er wel telkens meerdere personen aan het woord gelaten. Ook de boekentop gaat een iets belangrijkere plaats innemen: in de jaren 2000 behoort voor het eerst 2,3% (7 op 309) van de artikels tot dat type (0,6% (1 op 154) in 2000 en 3,9% (6 op 155) in 2011). De boekentop opgesteld door het dagblad zelf vertegenwoordigt vanaf die tijd 1,9% (6 op 309) van de artikels (voordien wordt het genre niet opgenomen in de bijlage). Tegenover die ‘lichere’ genres staat het essay, als typisch ‘klassiek’ genre. De uitgebreide, doorgaans ‘wetenschappelijk’ onderbouwde uiteenzetting lijkt, als ernstig, moeilijk en tijdsintensief genre, een stille dood te sterven: In 1956-1967 behoort nog 10,5% van de artikels tot die categorie, maar in de periode 2000 en 2011 is dat, na een stapsgewijze afname, nog maar 1,9%

---

²⁹ Die twee laatste types worden niet apart vermeld in de tabel (ze maken deel uit van de groep ‘andere, kleinere genres’). We verwijzen er hier heel kort naar.

³⁰ Het genre laat immers ook toe boeken te bespreken maar dan op een heel losse, onconventionele en toegankelijke manier.

(6 op 309) (in 2011 is het essay helemaal verdwenen uit de bijlage). Meer dan de recensie lijkt het essay dus het slachtoffer te zijn geworden van de popularisering en commercialisering waarbij er minder plaats is voor moeilijkere genres die minder naar de smaak zijn van het publiek.

Het mag wel zo zijn dat ‘lichtere’ artikelgenres steeds vaker de plaats innemen van de ‘moeilijkere’ genres, toch lijkt het erop dat *De Standaard der Letteren* nog steeds haar traditionele statuut verdient als een ruimte waarbinnen er plaats is voor duiding, uitdieping en achtergrond (Bracke 2008: 67) (de contraststrategie van Klaus Schönbach (1997, in De Bens en Raeymaeckers 2007: 247)). Die functies worden enkel vaker vervuld op een andere manier, bijvoorbeeld aan de hand van verhelderende interviews, of auteursportretten in de plaats van met een essay (of recensie). Op die manier wordt de duiding dus toegankelijker gemaakt voor het publiek.

Aanleiding artikels

Net zoals de doorsnee journalist, schrijft ook de boekenredacteur van *De Standaard der Letteren* doorgaans een artikel wanneer er iets nieuws te melden is. Binnen de boekenbijlage is het nieuws meestal een (nieuw) werk: bij 65,4% van de artikels in het hele corpus vormt dat de aanleiding. Dat stemt, niet toevallig, ongeveer overeen met het aandeel (deel)recensies in het corpus. Ook interviews, essays of columns worden overigens vaak geschreven naar aanleiding van een (nieuwe) publicatie. Verbazingwekkend is het dan ook niet dat het totale percentage artikels naar aanleiding van een nieuw werk een vergelijkbare trend volgt als het aandeel (deel)recensies: een behoorlijk laag percentage van 52,4% in de jaren vijftig en zestig (er is echter een groot verschil tussen 1956 en 1967, respectievelijk 39,6% en 78,7%³¹) stijgt langzaam in de jaren zeventig en tachtig tot 79,2%. In de laatste periode, vanaf 2000, zien we opnieuw een lichte daling (63,1%). De dalingen en stijgingen tekenen zich wellicht minder sterk af door de evoluties (bijvoorbeeld een recente toename) van andere artikelgenres die nieuw werk onder de aandacht brengen, bijvoorbeeld het interview. Verder wordt 12,4% van de berichten geschreven naar aanleiding van een recente culturele of literaire gebeurtenis (“de algemene culturele actualiteit”). Dat aspect ligt aan de oorsprong van de meeste nieuwsberichten. Ook hier zien we dan ook, niet toevallig, parallellen tussen de evolutie van de hele groep artikels met die aanleiding en het genre waarmee de aanleiding meestal samenhangt (een hoog percentage in de eerste decennia (33,6%) en opnieuw een relatief hoog percentage in de laatste periode (7,8%)).

De overige aanleidingen, die minder vaak, maar toch nog relatief frequent, aan de oorsprong van een artikel liggen, lijken stuk voor stuk vooral verband te houden met aspecten waarvoor de media, onder invloed van de commercialisering en popularisering, steeds meer

---

³¹ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee ‘decennia’, uit bovenstaande (significante) tabel.

aandacht zouden krijgen: (1) een elitepersoon of (culturele) celebrity, alsook de verjaardag of het overlijden (en herdenkingen) van zo'n persoon, (2) een prijs, onderscheiding of titel en (3) bedragen/cijfers/onderzoeksresultaten. Het eerste aspect houdt verband met de, volgens veel auteurs, recente personencultus rond de auteur (bijvoorbeeld: Pasquier 2010: 239-240, 243-245). De laatste twee staan (vaak) in verband met de aandacht voor lijstjes, verkoopresultaten en/of het belang dat men hecht aan uitspraken van experts (Soetaert 2008: 58). De aandacht voor de elitepersoon (1) neemt inderdaad toe. Van 1,4% (2 op 143) in 1956-1967 zien we hier een stijging tot 2,7% (5 op 183) in de jaren zeventig en tachtig en 10,4% in de jaren 2000 (14,9% in 2000, maar slechts 5,8% (9 op 155) in 2011). Vaak vormt deze aanleiding de basis voor een interview of, nog vaker, een citaat. Het aandeel van die genres neemt, zoals gezegd, toe en ligt vooral in 2000 erg hoog, al komen interviews ook af en toe al voor in de jaren zestig. Ook prijzen, onderscheidingen of titels (2) vormen in de jaren 2000 een behoorlijk aantal keer de aanleiding voor een bericht (zo'n 1,5% tot 2% tot de jaren tachtig; 5,5% in de jaren 2000 (1,9% (3 op 155) in 2000 en 9% in 2011)). We moeten daarbij echter opmerken dat het corpus van 2011 de erg uitgebreide berichtgeving bevat rond een en dezelfde prijs, de Nobelprijs voor Literatuur, die dus voor verscheidene artikels de aanleiding vormt. Dat er echter zo veel en op zo diverse manieren (met nieuwsberichten, citaten, een interview, een gedicht...) aandacht wordt geschonken aan die prijs, is op zich uiteraard ook al tekenend voor een bepaald cultureel klimaat. De laatste categorie, bedragen, cijfers en onderzoeksresultaten (3) (doorgaans het motief voor een toptienlijstje), verschijnt pas echt vanaf de jaren 2000 (1,9% (6 op 309)), en binnen die periode in feite pas vanaf 2011 (3,9% of 6 op 155), het jaar waarin die bestsellerlijsten voor het eerst in de krant worden opgenomen.

Niet-literaire artikels

Belangrijk om op te merken, is, tot slot, dat niet alle artikels in *De Standaard der Letteren* een literair thema hebben. Zoals we eerder aangaven (1.6.1 De Standaard der Letteren), was de literatuurbijlage aanvankelijk immers een bredere cultuurbijlage. Vooral in 1956 is het onderwerp van een aantal artikels dus niet-literair (32,3%). Dat aandeel neemt snel af (tot 4,3% (2 op 47) in 1967 en 0% in 1978). Toch keert de *Letteren*redactie in 1989 nog even terug op die bredere traditie (dan is 10,7% van de artikels niet-literair) om ze daarna volledig af te voeren. Meer en meer groeit het aantal krantenpagina's en bijlagen immers aan (zie onder meer Weibull en Nilsson 2010: 54-55) waardoor de brede cultuur een aparte plaats kan krijgen in de krant (al dan niet in een eigen bijlage), los van literatuurberichten in *De Standaard der Letteren*. Als niet-literaire onderwerpen krijgen vooral kunst en expo veel aandacht, maar ook muziek is vrij populair. Verder vinden we artikels over een diversiteit van onderwerpen (met thema's zoals taalkunde, architectuur of de

kunst van het interviewen). Wanneer we de niet-literaire artikels buiten beschouwing laten, verandert er overigens weinig of niets aan de verhoudingen tussen de diverse artikeltypes (per decennia). Het zijn vooral essays, nieuwsberichten en – in iets mindere mate – recensies die vaker een niet-literair thema hebben.³²

3.1.2 Vormgeving en lay-out

Kwalitatieve beschrijving bijlage, vormgeving, formaat en rubrieken

Zoals we al aangaven in het theoretisch kader, neemt het aantal pagina's van *De Standaard der Letteren* geleidelijk aan toe (1.6.1 De Standaard der Letteren; 1.7 Eerder onderzoek). Lange tijd, tot 1978, wordt het wekelijkse literatuur- (en cultuur)nieuws op twee pagina's van de broadloidkrant³³ gebracht. We kunnen dan nog niet spreken over een literatuurbijlage in de strikte zin van het woord. De twee literatuurpagina's krijgen ook geen aparte paginatelling, maar worden meegeteld in het geheel van de hoofdkrant. Die hoofdkrant groeit in omvang en in de jaren tachtig geldt dat voor het eerst sinds de jaren vijftig ook voor *De Standaard der Letteren*: in 1989 telt de boekenbijlage vier pagina's, die ook apart genummerd worden. Vanaf nu hebben we dus te maken met een echte bijlage. Opmerkelijk is vooral de evolutie tussen 1989 en 2000. Van vier pagina's wordt de bijlage plots uitgebreid naar gemiddeld zo'n negentien (en maximaal zelfs 23) pagina's. Onder meer Weibull en Nilsson (2010: 54-55) wijzen een dergelijke groei, die ze opmerken bij de meeste kranten, aan als een typische expressie van popularisering. Toch lijkt het erop dat *De Standaard* enigszins terugkomt op die populariserende tendens: in 2011 telt ze gemiddeld nog zo'n vijftien tot zestien pagina's. De uitgebreidere bijlage van de jaren 2000 geeft de *Letteren*redacteurs de mogelijkheid om het publiek een breder en meer gediversifieerd aanbod aan artikelgenres (en literaire onderwerpen) te bieden (mogelijk vanuit een veeleer 'commerciële voor-elk-wat-wilsgedachte') (zie 3.1.1 Type en aanleiding artikels).

Nog een indicatie van die nieuwe, populariserende koers (Weibull en Nilsson 2010: 54) is het feit dat *De Standaard der Letteren* in 2000 voor het eerst als een tabloid verschijnt binnen de hoofdkrant, die op dat moment nog een broadloid is (pas in de loop van de jaren 2000 krijgt ook de hoofdkrant een kleiner tabloidformaat). De bijlage heeft op die manier een veel handiger formaat dat echter ook minder ruimte biedt per pagina. Dat verklaart wellicht deels de forse groei van het aantal pagina's: op elke (kleinere) pagina is immers maar ruimte voor, gemiddeld, zo'n een tot twee artikels. Daardoor, maar ook door de frissere, meer kleurrijke lay-out, die ook typerend is

---

³² Die recensies werden uiteraard niet opgenomen in corpus II, dat enkel gerecenseerde boeken omvat.

³³ De term 'broadloid' slaat hier op het formaat van de pagina's: het gaat om erg grote pagina's. De broadloid staat dus tegenover de tabloid met haar veel compactere formaat.

voor de populariseringstendens (De Bens en Raeymaeckers 2007: 244-245), wordt elke bladzijde heel wat luchtiger en overzichtelijker.

Ook de voorpagina van de bijlage heeft sinds 1989³⁴ een evolutie doorgemaakt: In de jaren tachtig verschilt ze nauwelijks van de overige pagina's van de bijlage. Ze heeft slechts een hoofding met "*De Standaard der Letteren*" en een korte aankondiging van de artikels die de lezer in de bijlage kan vinden (een dergelijke aankondiging vinden we overigens ook al in eerdere jaargangen terug). In 2000 en 2011 krijgt ze echter een meer aantrekkelijke en kleurrijke invulling met paginagrote foto's (vaak van een auteur) en grote koppen (en/of citaten) die de belangrijkste artikels aankondigen. In 2000 verschijnt op de achterzijde overigens meestal een paginagrote, opvallende advertentie: wellicht ook een indicatie van de commercialisering en de toenemende druk van adverteerders, ook op de cultuurpagina's (Laermans 2004).

Ook opmerkelijk, en typerend voor de toenemende popularisering (De Bens en Raeymaeckers 2007: 247-249), is het groeiend aantal rubrieken: ze spelen in op de wensen van de lezer, die het op die manier gemakkelijker krijgt om snel te selecteren welke berichten interessant zijn voor hem of haar. In 1956 zijn er zeven rubrieken (onder meer *Kleine Notities* (44,8% van de artikels behoort in dat jaar tot die rubriek) en *Voor de Diskotheek*). In de volgende jaren blijft het aantal rubrieken beperkt: een in 1967 (*Diagonaal*), twee in 1978 (zoals *Boekweit* (29,6%)) en drie in 1989 (onder meer *Boekweit* (28,6%)). In 2000 stijgt het aantal rubrieken echter plots tot 31. Slechts 14,3% van de artikels verschijnt nu niet in een rubriek. Heel verwonderlijk is dat niet: voor bijna elk groot literair onderwerp of (artikel)genre bestaat er wel een rubriek (bijvoorbeeld: *Proza*, *Interview*, *Jeugd*, maar ook *Zoom* (13,6%) of *1001 Notities*). In 2011 neemt het aantal rubrieken opnieuw af tot achttien (bijvoorbeeld *Achterklap* (14,8%) of *Strips* (8,4%)). In 2000 kiest *De Standaard der Letteren* dus voluit voor een aanpak die vaak beschouwd wordt als populariserend, maar ze lijkt er gedeeltelijk op terug te keren in 2011 (eenzelfde evolutie zagen we ook bij het aantal pagina's). Vooral kortere berichtjes van een tiental lijnen, zoals nieuwsberichten, citaten of lezersbrieven, worden overigens vaker in rubrieken samen gebracht. Zulke berichten zijn enerzijds in 1956, anderzijds in de jaren 2000 erg frequent aanwezig. Ook dat verklaart gedeeltelijk de grotere aandacht voor rubrieken in die periodes.

Bovenstaande beschrijvingen wijzen er al op dat, vooral na 1989, de lay-out en vormgeving van *De Standaard der Letteren* vrij sterk beïnvloed wordt door vernieuwingstendensen die vaak als populariserend omschreven worden. (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346; De Bens en Raeymaeckers 2007: 244-245). We bekijken twee andere aspecten van die evolutie meer

---

³⁴ Aangezien er voor de jaren tachtig nog geen sprake is van een aparte bijlage in de strikte zin van het woord, kunnen we ook niet spreken over een voorpagina.

uitgebreid: de veranderingen met betrekking tot de lengte van de artikels, enerzijds, en het aantal, het type en de oppervlakte van de illustraties, anderzijds.

Lengte van de berichten

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Lengte artikel per publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Lengte artikel	kort bericht	42	2	2	6	17	32	101
	% binnen Publicatiejaar	43,8%	4,3%	2,8%	5,4%	11,1%	20,6%	15,9%
	middellang bericht	7	4	26	33	43	59	172
	% binnen Publicatiejaar	7,3%	8,5%	36,6%	29,5%	27,9%	38,1%	27,1%
	lang bericht	47	41	43	73	94	64	491
	% binnen Publicatiejaar	48,9%	87,2%	60,6%	65,1%	61,0%	41,3%	77,3%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In 1956 is ongeveer de helft van de berichten een lang bericht (48,9%). Iets minder dan de helft (43,8%) is kort en een minderheid van de artikels is middellang (7,3% of 7 op 96). In de jaren vijftig overheersen dus de uitgebreide berichten aangevuld met kleinere artikeltjes. Het overwicht van lange berichten zien we nog steeds in 1967 (87,2% of 41 op 47), 1978 (60,6%), 1989 (65,1%) en 2000 (61%). Zoals blijkt uit de percentages, neemt het aandeel lange berichten zelfs nog toe, met een piek in 1967 en een stabilisatie rond de 60% in de volgende jaren. Een vergelijkbare tendens van groei gevolgd door stabilisatie zien we bij de middellange berichten (1967: 8,5% (4 op 47); 1978: 36,6%; 1989: 29,5%; 2000: 27,9%). De toename van middellange en lange berichten gaat, uiteraard, ten koste van de korte berichtjes: die vormen in de jaren zestig, zeventig en tachtig een minderheid (schommelend tussen 2,8% en 5,4% (of 2 op 71 en 6 op 112)). Typerend voor de moderne (cultuur)journalistiek, onder invloed van de popularisering, zou de tendens zijn naar steeds kortere, meer ‘hapklare’ berichten (Laermans 2004). Dat blijkt echter niet meteen uit deze percentages. Vanaf de jaren 2000 zien we wel een kentering ontstaan in de net beschreven evolutie. In 2000 begint het percentage korte berichten opnieuw toe te nemen, met een verdubbeling tegenover 1989 (van 5,4% (of 6 op 112) in 1989 naar 11,1% in 2000). In 2011 is hun aandeel zelfs opnieuw verdubbeld tot 20,6%. Het beeld bij de middellange en lange berichten wijkt in 2011 dan ook af tegenover eerdere jaren: Het percentage middellange berichten groeit – na enkele jaren van stabilisatie of zelfs lichte afname – opnieuw vrij sterk aan tot 38,1% terwijl het percentage lange berichten plots zo’n 20% daalt (van ongeveer 61% in 2000 tot 41,3%). Voor het eerst sinds 1967 ligt de nadruk in 2011 dus niet meer op langere berichten: we zien veeleer een gemengd beeld met behoorlijk veel berichten van alle lengten, maar met een overheersing van korte en vooral middellange artikels. Ook in 1956 vonden we veel middellange en korte berichten, hoewel het percentage middellange berichten toen veel lager lag. Toch is die evolutie niet zo verwonderlijk wanneer we kijken naar het type bericht dat vaker voorkomt in zowel 1956 als 2000 en 2011: het nieuwsbericht. Dat is bijna altijd kort: van alle korte berichten in het corpus is 70,5% een nieuwsbericht. Andere typisch korte berichten zijn het citaat of de boekentop, de ‘lichtere’ (en

meer populaire) genres die, net zoals het nieuwsbericht, steeds vaker voorkomen in de jaren 2000 en 2011. De langere berichten zijn meestal de ‘belangrijkste’ artikels in de bijlage, zoals recensies en essays.

Illustraties

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Artikels met illustratie per publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Zijn er één of meer illustraties aanwezig?	ja	25	14	9	28	109	112	297
	% binnen Publicatiejaar	26,0%	29,8%	12,7%	25,0%	70,8%	72,3%	46,8%
	neen	71	33	62	84	45	43	338
	% binnen Publicatiejaar	74,0%	70,2%	87,3%	75,0%	29,2%	27,7%	53,2%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bij de afbeeldingen zien we, zoals verwacht, heel wat veranderingen. Pasquier (2010: 239-240, 243-245) wijst, net zoals veel andere auteurs, op een visualisering: een toename van het aantal illustraties, vooral tijdens de laatste drie decennia. Het aandeel berichten in ons corpus dat vergezeld wordt van één of meerdere illustraties blijft tussen 1956 en 1989 vrij constant: bij ongeveer een kwart van de berichten staat een foto of tekening (1956: 26%; 1967: 29,8% (14 van 47); 1989: 25%). Enkel 1978 wijkt behoorlijk sterk af met slechts 12,7% geïllustreerde berichten: mogelijk is dat een vorm van ‘plaatswinst’. Zoals we al aangaven, neemt het boekenaanbod vanaf het einde van de jaren zestig immers toe terwijl de boekenbijlage van *De Standaard* wel nog beperkt blijft tot twee pagina’s. Net zoals deelrecensies wellicht moeten toelaten de beperkte ruimte optimaal te benutten (zie 3.1.1 Type en aanleiding artikels), wordt mogelijk ook het aantal afbeeldingen beperkt om plaats te sparen. Tussen 1989 en 2000 zien we echter een enorme verschuiving, net zoals we konden verwachten op basis van de literatuur. In 2000 en 2011 heeft niet langer één op de vier berichten een illustratie, maar wel bijna drie op de vier (2000: 70,8%; 2011: 72,3%). Bovendien zijn het tot de jaren tachtig bijna uitsluitend de lange berichten (zoals essays of recensies) die ‘belangrijk’ genoeg zijn om één of meer (van de schaarse) afbeelding(en) te krijgen. In de jaren 2000 zien we een meer gelijkmatige verdeling: De meeste illustraties vinden we nog steeds bij de lange artikels (47,6% van alle berichten is een lang, geïllustreerd artikel). Maar ook bij de middellange (19,7%) en korte berichten (4,2%) verschijnt nu vaker een afbeelding. Die stijging is uiteraard vooral te wijten aan het feit dat de aandacht voor afbeeldingen enorm is toegenomen: berichten hoeven niet meer lang (en belangrijk) te zijn om een illustratie te krijgen. Geïllustreerde berichten van gelijk welke omvang (en dus ook de korte berichten, die in aandeel toenemen de laatste jaren) worden meer en meer de regel.

Aanwezige illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Aanwezige illustraties	foto('s)	15	15	143	173	
	% binnen Decennia	38,5%	40,5%	64,7%	58,2%	
	tekening(en)/reproductie	22	22	43	87	
	% binnen Decennia	56,4%	59,5%	19,5%	29,3%	
	diverse illustraties	2	0	35	37	
	% binnen Decennia	5,1%	,0%	15,8%	12,5%	
Totaal		39	37	221	297	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Ook het type illustratie evolueert door de jaren heen. We zien een vrij rechte, gestage stijging van het percentage foto's binnen de hele groep artikels met illustratie. Terwijl in de jaren vijftig en zestig zo'n 38,5% (15 op 39) (12% (3 op 25) in 1956³⁵) van de geïllustreerde artikels één of meer foto's heeft, is dat 40,5% (15 op 37) in de jaren zeventig en tachtig en zelfs 64,7% in de jaren 2000. Dat het percentage berichten met foto('s) stijgt, betekent uiteraard dat het aandeel van de overige types geïllustreerde berichten daalt: berichten met één of meer tekeningen of met een combinatie van diverse illustraties (steeds één of meerdere foto's en tekeningen). We vinden bij de berichten met tekening(en) inderdaad een daling: 56,4% (22 op 39) van de geïllustreerde artikels krijgt in de jaren vijftig en zestig een tekening (80% in 1956 of 20 op 25); 59,5% (22 op 37) in de jaren zeventig en tachtig; 19,5% in de jaren 2000 (28,4% in 2000 en 10,7% in 2011). In de jaren vijftig en zestig (5,1% of 2 op 39) en in de jaren 2000 (15,8%) komen er, tot slot, ook artikels voor met een combinatie van een foto met een tekening. Als we die percentages optellen bij de percentages van de foto's, enerzijds, en de tekeningen, anderzijds, dan krijgen we voor de foto's in de jaren vijftig en zestig 43,6% (17 op 39) en in de jaren 2000 80,5%. Bij de tekeningen resulteert dat in 61,5% (24 op 39) in de vroegste periode en 35,3% in de laatste.

Het betrekkelijk hoge percentage foto's en het behoorlijk lage aandeel tekeningen in de eerste periode, is in feite vooral te wijten aan een afwijkend beeld in 1967 (laten we dat jaar buiten beschouwing, dan krijgen we een veel meer gestage stijging of daling in beide categorieën): We vinden hier een erg hoog percentage foto's (85,7%; daarmee is het aandeel fotogeïllustreerde artikels in de jaren zestig hoger dan in 2011) en bijgevolg ook een bijzonder laag percentage tekeningen (14,3%). Opnieuw verwijzen we naar de vernieuwingsdrang van redacteur Guido van Hoof in die periode die onder meer de vorm en lay-out van de boekenbijlage een grondige facelift gaf, met onder meer veel foto-illustraties van fotograaf Tas. (Durnez 1993: 95-107, 381-386). Die vernieuwende invloed, die sterk inzet op foto's, verzwakte duidelijk in de daaropvolgende jaren waarin de cultuurredactie opnieuw vaker koos voor – doorgaans veeleer sobere – tekeningen, hoewel het aandeel foto's geleidelijk aan wel opnieuw zou stijgen. Algemeen kunnen we in elk

³⁵ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee 'decennia', uit bovenstaande (significante) tabel.

geval besluiten dat de foto-illustratie veeleer een fenomeen is van de laatste jaren. We gaan ervan uit dat foto's visueel sterker aanspreken dan tekeningen, die – zeker in de eerdere jaren – vaak erg sober zijn. Op die manier past die vastgestelde ontwikkeling dus goed in de evolutie naar een frissere, meer kleurrijke lay-out die de popularisering (visualisering) typeert (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346). Uiteraard wordt die evolutie wellicht ook in de hand gewerkt door technische ontwikkelingen of een sterkere samenwerking met (eigen) fotografen.

Steeds vaker wordt een bericht dus geïllustreerd met een foto, maar per geïllustreerd bericht verschijnt er ook een steeds groter aantal foto's. Dat ligt binnen onze verwachtingen: de toename van het aantal foto's typeert immers de visualiseringstendens. In de vroegste periode, tot en met de jaren tachtig, hebben geïllustreerde berichten maar één foto. Pas vanaf de jaren 2000 vinden we meerdere foto's per bericht: 64,7% heeft dan één foto; binnen die groep heeft nog eens zo'n 35,6% twee of meer foto's. In 2000 ligt het maximale aantal foto's per artikel op drie; in 2011 komen er echter berichten voor met maar liefst zes verschillende foto's. Hoewel artikels in de eerdere publicatiejaren doorgaans maximaal één foto krijgen, vinden we een afwijking op dat patroon in de eerste decennia (29,4% van de berichten heeft dan een tweede en/of derde foto (5 van 17)). Dat is echter opnieuw enkel te wijten aan de uitzonderlijke situatie in de jaren zestig. Bij de tekeningen neemt het aandeel tekeninggeïllustreerde artikels af, zoals we al konden vaststellen. Het lijkt er daarnaast ook op dat het aantal tekeningen per artikel licht daalt. De resultaten zijn echter niet significant. Die daling kan dus puur toeval zijn; we gaan er dan ook niet verder op in. Bij de combinaties van één of meer foto's en tekeningen zien we, ten slotte, nauwelijks een evolutie: steevast wordt er een foto (en slechts uitzonderlijk meer foto's) gecombineerd met een tekening. Pas vanaf de jaren 2000 komt daar af en toe ook eens een tweede of derde tekening bij. Opnieuw zien we hier dus een bevestiging van de stelling van auteurs als Hauttekeete, Peersman en Debackere (2002: 344-346): het aantal illustraties op de (literatuur)krantenpagina's neemt toe. Dat blijkt duidelijk voor de foto's. Bij de tekeningen wijzen de percentages veeleer in de richting van een daling, maar de resultaten zijn niet significant. Ook binnen de categorieën 'tekening' en 'foto' zien we door de jaren heen overigens evoluties met betrekking tot het onderwerp van de illustraties (bijvoorbeeld de auteur, het thema van het boek of het boek zelf). Op die ontwikkelingen gaan we verder in bij de bespreking van de visuele kenmerken van de recensies (zie 3.2.6 Vormgeving en lay-out), al verwijzen we al kort naar enkele tendensen bij de kwalitatieve beschrijving van de losse illustraties in de boekenbijlage.

Oppervlakte afbeeldingen per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Oppervlakte illustratie 1	klein tot klein-gemiddeld ($\leq 100 \text{ cm}^2$)	24	7	3	7	87	174	302
	% binnen Publicatiejaar	64,7%	31,8%	30,0%	24,1%	56,9%	78,0%	47,7%
	gemiddeld (100-250 cm^2)	13	11	7	14	40	16	101
	% binnen Publicatiejaar	35,1%	50,0%	70,0%	48,3%	26,1%	7,2%	21,3%
	groot(-gemiddeld) ($\geq 250 \text{ cm}^2$)	0	4	0	8	26	33	71
	% binnen Publicatiejaar	,0%	18,2%	,0%	27,6%	17,0%	7,2%	15,0%
Totaal		37	22	10	29	153	223	474
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Typend voor popularisering zou, tot slot, ook de evolutie zijn naar steeds grotere afbeeldingen (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346). Die tendens vinden we inderdaad terug in het corpus: tussen 1956 en 2011 neemt de oppervlakte van tekeningen en foto's toe. In 1956 ligt de nadruk nog op kleinere afbeeldingen: 64,7% (24 op 37) van de tekeningen en foto's behoort tot die categorie. Verder hebben afbeeldingen vaak een gemiddelde (35,1% of 13 op 37) oppervlakte. In 1967 komen al vaker afbeeldingen van gemiddelde grootte (50% of 11 op 22) voor, terwijl er ook enkele afbeeldingen zijn met een gro(o)t(-gemiddeld)e oppervlakte (18,2% of 4 op 22). De overige afbeeldingen zijn klein tot klein-gemiddeld. In 1978 en 1989 blijft de oppervlakte van het grootste deel van de foto's gemiddeld (respectievelijk 70% (7 op 10) en 48,3% (14 op 29)). In 1978 zijn alle overige foto's klein(-gemiddeld), maar in 1989 vinden we ook afbeeldingen met een gro(o)t(-gemiddeld)e oppervlakte (27,6% of 8 op 29). Ook in de volgende publicatiejaren, 2000 en 2011, zijn gro(o)t(-gemiddeld)e afbeeldingen goed ingeburgerd (respectievelijk 17% en 7,2% van de illustraties). In 2000 zien we verder een vrij mooie verdeling van de afbeeldingen over de verschillende oppervlaktetypes (56,9% is klein(-gemiddeld); 26,1% gemiddeld). Dat geldt ook voor 2011 (respectievelijk 78% en 7,2%). Opmerkelijk is tweemaal wel het erg hoge percentage kleinere foto's. Zoals we later zullen vaststellen (zie 3.2.6 Vormgeving en lay-out), is dat wellicht grotendeels te verklaren door het grote aandeel foto's van boeken, die bijna zonder uitzondering tot de categorie klein(-gemiddeld) behoren. Hoewel er de laatste jaren dus frequenter grote foto's voorkomen, ligt de nadruk toch nog steeds op foto's van gemiddelde tot kleine(-gemiddelde) oppervlakte. Op dat vlak blijft de popularisering dus best beperkt.

In ons corpus werden enkel foto's en tekeningen opgenomen die bij een artikel horen (minimaal drie volledige lijnen tekst). In *De Standaard der Letteren* zijn echter stevast ook andere afbeeldingen aanwezig, die los staan van de artikels. Dat is al zo in 1956 en die traditie gaat voort tot 2000. In 2011, wanneer het aantal afbeeldingen bij artikels al heel hoog ligt, zijn die 'losse' illustraties verdwenen. In de jaargangen waar die foto's en tekeningen wel verschijnen, blijft hun aantal min of meer constant op zo'n een tot twee per bijlage en zo'n vijf tot tien per

jaargang in ons corpus. Meestal hebben die afbeeldingen bovendien een gemiddelde oppervlakte. Enkel het type afbeelding verandert: In 1956 vinden we vooral tekeningen en reproducties van schilderijen of andere kunstwerken. In 1967 worden de foto's van fotograaf Tas geïntroduceerd. Die foto's hebben vaak kunstwerken of cultureel erfgoed als onderwerp, al portretteren ze ook wel eens auteurs. We vinden ze nog steeds in de jaren zeventig. In de jaren tachtig overwegen de cartoonachtige tekeningen, niet zelden van auteurs. In 2000 vinden we bijna wekelijks cartoons rond literatuur, boeken en schrijverschap. Het toont duidelijk aan dat *De Standaard der Letteren* al sinds de jaren vijftig aandacht heeft voor beelden naast en los van de tekst. De vorm en inhoud van die beelden lijkt vooral af te hangen van de keuzes van de diverse redacteurs in de verschillende jaren en de ontwikkelingen wat de technische mogelijkheden betreft. Toch vinden we hier misschien ook een zekere vorm van popularisering: reproducties en kunstfoto's zijn immers minder populair en 'toegankelijk' dan foto's of tekeningen en cartoons van schrijvers.

3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist

Veelschrijvers en de kritiek op de 'eendagsvliegen'

In het hele corpus met de artikels van alle jaren vinden we in het totaal niet minder dan 178 verschillende namen van artikelschrijvers (voor 635 artikels waarvan 173 echter niet ondertekend zijn (dat maakt dus 462 ondertekende artikels)). De meeste van die namen vinden we maar eenmaal terug. Enkel komen twee tot vier keer terug. Een nog kleinere groep journalisten zet in het totaal vijf keer of meer zijn naam onder een artikel. Naar het voorbeeld van Vogel (2001: 90) beschouwen we die laatste groep als de meer toonaangevende, 'leidende' journalisten. We noemen ze hier ook wel 'veelschrijvers'. In ons corpus zijn dat 25 journalisten die samen 218 artikels schrijven. Dat maakt dat ongeveer 14% van de journalisten in het corpus zo'n 47,2% van de ondertekende artikels schrijft.

Door de jaren heen neemt het aantal journalisten toe³⁶: van 23 verschillende namen in 1956 en 1967 naar 29 in 1978; 41 in 1989; 52 in 2000 en opnieuw maar 39 in 2011.³⁷ In het bijzonder in de vroegste en de meer recente jaren is een (groot) aantal artikels echter niet ondertekend (respectievelijk 47, 4, 12, 13, 54 en 43). Het is dus niet eenvoudig om af te leiden of er, zoals vaak beweerd wordt (onder meer door Schouten, geciteerd in Thijssen 1998: 16), inderdaad een evolutie is van een kleine redactie met enkele medewerkers die elk vrij veel artikels schrijven naar een steeds grotere groep medewerkers die het werk onder elkaar verdelen en die snel, na een jaar of

---

³⁶ We vermelden hier uiteraard enkel de journalisten van wie de naam vermeld is bij de artikels.

³⁷ Worden de aantallen van de verschillende jaren bij elkaar opgeteld, dan is het resultaat groter dan het totale aantal verschillende namen (178) dat we vermeldden voor het volledige corpus. Dat is te wijten aan het feit dat sommige auteurs in verschillende jaren voorkomen. Voor elk van die jaren worden ze uiteraard meegeteld als een 'unieke' naam binnen dat jaar. In het cijfer voor het volledige corpus tellen ze echter maar eenmaal mee als 'unieke' naam.

drie, opnieuw verdwijnen.³⁸ Wanneer we ons enkel baseren op de ondertekende artikels, dan zien we in elk geval het aantal verschillende namen toenemen. Wanneer we er echter rekening mee houden dat ook het aantal artikels elk jaar stijgt, dan kunnen we wellicht besluiten dat die ‘verbrokkeling’ van de cultuurredactie best meevalt. Tussen 1978 en 1989 zien we, bijvoorbeeld, een grote toename van het aantal ondertekende artikels (van 59 naar 99). Het is dan ook niet vreemd dat ook het aantal journalisten toeneemt van 29 tot 41. (zie ook: Durnez 1993: 95-107, 381-386). Bovendien zien we zowel in de laatste als in de vroegere publicatiejaren namen die steeds weer terugkeren, in twee of drie (opeenvolgende) jaargangen, en namen die binnen één publicatiejaar maar een- of tweemaal verschijnen.³⁹ Tot die steeds weerkerende journalisten behoren ook de meeste ‘veelschrijvers’, die de vaste waarde vormen van de bijlage. Elke periode heeft er wel enkele⁴⁰: in 1956 en 1967 zijn dat er twee (tweemaal 8,7% van alle journalisten in die jaren; samen schrijven ze respectievelijk 36,7% en 25,6% van de ondertekende artikels (in de corpora van die publicatiejaren)); in 1978 drie (10,3% schrijft 39% van de artikels); in 1989 en 2000 vijf (respectievelijk 12,2% en 9,6% schrijft 29,3% en 30% van de artikels) en in 2011 zelfs 6 (15,4% schrijft 58,6% van de artikels). Met het totale aantal journalisten neemt dus ook het aantal veelschrijvers toe. Zoals de percentages aantonen, stijgt hun aandeel binnen de hele groep journalisten per publicatiejaar zelfs nog. Tot 2000 blijft het aandeel artikels dat zij voor hun rekening nemen, wel betrekkelijk constant.

In 2011, wanneer de groep journalisten kleiner is en het aandeel veelschrijvers binnen die groep groter, nemen zij zelfs een veel groter deel van het werk op zich: bijna dubbel zo veel als in 2000. Dat doet vermoeden dat er een (nieuwe?) evolutie is ingezet naar een kleinere redactie met minder journalisten die gestuurd wordt door een (kleine) kerngroep die meer werk moet verrichten. Dat is niet toevallig een van de ontwikkelingen die vaak wordt aangewezen binnen het journalistieke werkveld: steeds meer werk moet verdeeld worden over steeds minder journalisten. Die ontwikkeling zou zich vaak manifesteren onder invloed van rationele overwegingen van het management (besparingen in tijd en geld, bijvoorbeeld) die wellicht grotendeels samenhangen met de commercialiseringsgolf, die ook de krantenwereld meer en meer tot een harde concurrentiële wereld maakt (waar tijd bijvoorbeeld meer en meer gelijk staat aan geld). (Davies 2010: 143-149).

---

³⁸ Van belang hierbij is op te merken dat het vaste statuut van ‘literair journalist’ of ‘literair recensent’ niet meer bestaat in recentere jaren. *De Standaard der Letteren* heeft, bijvoorbeeld, in de jaren 2000 maar drie vaste medewerkers (de hoofd- en eindredacteurs). We bekijken de evoluties hier echter los van het precieze statuut of de aanstelling van de medewerkers (vaste medewerker, redacteur van *De Standaard* die af en toe schrijft voor de boekenbijlage, freelancer...). We willen vooral nagaan, op basis van hun effectieve bijdragen, of de hele groep medewerkers inderdaad steeds groter wordt en op een ‘lossere’ en meer kortstondige manier verbonden is aan *De Standaard der Letteren*. Een freelancer of een wetenschapsredacteur van *De Standaard* kan, in dat opzicht, dus ook een ‘veelschrijver’ of ‘vaste (of in elk geval belangrijke) medewerker’ zijn als hij heel regelmatig (gedurende een langere periode) artikels aanlevert.

³⁹ Enkele redacteurs die jaren aan een stuk (heel) actief zijn, zijn bijvoorbeeld: E. Ottevaere (3 artikels in 1967, 4 in 1978, 2 in 1989); Wim ‘d Haveloose (1 in 1967, 4 in 1978, 3 in 1989, 1 in 2000) of Marijke Arijs (9 in 2000 en 4 in 2011).

⁴⁰ Enkel journalisten die 5 of meer artikels in een publicatiejaar schrijven, worden meegeteld als veelschrijver binnen dat jaar.

De kleine groep veelschrijvers⁴¹ focust zich overigens vooral op de grotere en ‘belangrijke’ genres: in de eerste plaats de recensie (71,1% van de artikels die zij schrijven behoort tot dat genre). Dat percentage ligt hoger dan het aandeel van die artikelcategorie in het hele corpus (50,4%). Toch is ook 13,2% van de berichten die ze schrijven een nieuwsbericht, een minder ‘prestigieus’ genre binnen de culturele journalistiek. Dat percentage ligt dan ook, weinig verbazingwekkend, iets lager dan het aandeel van 16,7% nieuwsberichten in het hele corpus. Het essay, dat traditioneel wel tot de ‘grotere’ genres gerekend kan worden binnen de literatuu**rbijlage**, wordt in 4,1% (8 op 197) van de gevallen door een veelschrijver geschreven. Dat percentage ligt min of meer in de lijn van het aandeel essays dat we in het hele corpus terugvinden (4,9%), al ligt het wel lichtjes lager. Net zoals het nieuwsbericht wordt dat artikeltype dus vaker dan de recensie in handen gegeven van andere medewerkers, wellicht meer dan eens experts binnen een bepaald gebied (in het bijzonder, wellicht, wanneer het gaat om essays met een heel gespecialiseerd onderwerp, bijvoorbeeld de Russische literatuur).

Type artikels in het corpus van de veelschrijvers

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	interview met auteur over literatuur (primair eigen werk)	7	3,6	3,6	3,6
	essay	8	4,1	4,1	7,6
	recensie	140	71,1	71,1	78,7
	nieuws over literair (of cultureel) thema (bijvoorbeeld: nieuw werk) of verslag	26	13,2	13,2	91,9
	andere, kleinere genres	16	8,1	8,1	100,0
	Totaal	197	100,0	100,0	

Vrouwelijke cultuur-/literatuurjournalisten

Mannen en vrouwen per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht	man	39	39	49	93	72	72	364
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	90,7%	98,0%	93,9%	73,5%	67,3%	83,5%
	vrouw	0	4	1	6	26	35	72
	% binnen Publicatiejaar	,0%	9,3%	2,0%	6,1%	26,5%	32,7%	16,5%
Totaal		39	43	50	99	98	107	436
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Korevaart (2001: 103) noemt de literatuurjournalistiek in de eerste helft van de negentiende eeuw voornamelijk een gesprek tussen mannelijke journalisten (al dan niet recensenten) en mannelijke lezers. Vrouwen worden dus niet aangesproken als lezeressen, al wordt er wel over hen geschreven. De afwezigheid van vrouwen in de (cultuur)journalistiek tot de jaren vijftig van de twintigste eeuw, waar ook Durnez (1993: 401-402) naar verwijst, zien we bevestigd in ons corpus. In het totaal is 83,5% van de artikels geschreven door een man; 16,5% door een vrouw.⁴² Het aandeel vrouwelijke journalisten neemt door de jaren heen wel geleidelijk aan lichtjes toe: van 0%

⁴¹ We definiëren veelschrijver hier opnieuw als een journalist die in het volledige corpus vijf of meer bijdragen levert.

⁴² Het gaat hier enkel om de artikels die ondertekend zijn en waarbij dus het geslacht van de journalist met zekerheid bepaald kan worden.

in 1956 naar 9,3% (4 op 43) in 1967; 2% (1 op 50) in 1978; 6,1% (6 op 99) in 1989 tot 26,5% in 2000. Toch is hun aandeel, 32,7%, in het meest recente publicatiejaar 2011, nog altijd behoorlijk bescheiden.⁴³ Die percentages zijn overigens vergelijkbaar met de percentages die we bij Paulussen en Raeymaeckers (2010) of Janssen (2003: 16) vinden: volgens de Vlaamse en Nederlandse auteurs werken er in de jaren 2000 zo'n 30% vrouwen in de (cultuur)journalistiek. In ons corpus van *De Standaard der Letteren* vinden we een vergelijkbaar percentage, althans in 2011 en dus nog niet in 2000. Er moet wel opgemerkt worden dat (cultuur)journalistiek heel breed geïnterpreteerd wordt bij de bovenstaande auteurs: zo worden ook de weekbladen, en dus onder meer ook vrouwenbladen, opgenomen, waar wellicht veel meer vrouwelijke journalisten werken dan bij een krant zoals *De Standaard*.

Zoals we eerder zagen, wijkt 1967 ook nu af van de omringende periode met een iets progressiever beeld: het percentage vrouwelijke journalisten ligt hier plots een stuk hoger. Opnieuw kunnen we wellicht verwijzen naar de invloed van de jonge redacteur Guido van Hoof die in die jaren niet alleen heel wat vernieuwingen doorvoerde, maar ook verschillende nieuwe, jonge medewerkers (niet zelden experts) aantrok waaronder – zo blijkt – ook vrouwen. Mogelijk speelt de emancipatie en de invloed van de Tweede Feministische Golf in die jaren ook een rol.

De verdeling van de types artikels verschilt bij de mannen- en vrouwengroep. Hoewel zowel de mannelijke als de vrouwelijke journalisten ongeveer even vaak een recensie schrijven (69,2% van de artikels in het corpus met enkel mannennamen en 61,1% van de artikels in het corpus met vrouwennamen), is de verdeling bij andere genres behoorlijk verschillend. Zo zijn vrouwen vaker de auteur van een interview (19,4% van de artikels die vrouwen schrijven, behoort tot die categorie, tegenover 3,3% bij de mannen). Mannen zijn dan weer sterker vertegenwoordigd bij de essays (7,1% bij de mannen, 2,8% (2 op 72) bij de vrouwen) en de nieuwsberichten (8,2% tegenover 1,4% (1 op 72)). Ook binnen de grote groep recensies, bij de deelrecensies, vinden we een ongelijke verdeling (10,7% bij de mannen; 2,8 % bij de vrouwen (2 op 72)). Bij de overige, veeleer kleine genres loopt de verdeling meer gelijk. De verschillen tussen mannen en vrouwen lijken vrij eenvoudig te verklaren: de genres die vaker voorkomen in het corpus van de mannelijke journalisten, zijn doorgaans de 'oudere', meer klassieke genres, zoals het essay en de deelrecensie die nauwelijks of niet meer voorkomen in de periode waarin vrouwen sterker vertegenwoordigd raken. Het interview is dan weer een artikeltype dat pas de laatste jaren meer ingang vindt in de literaire bijlage, op een moment waarop er steeds meer vrouwelijke (cultuur)journalisten bijkomen. Zoals blijkt uit de gegevens met betrekking tot de veelschrijvers, zijn de leidinggevende journalisten (die frequenter dan andere redacteurs een groot artikel, zoals een interview,

---

⁴³ Dat is vrij frappant: chef Boeken Eva Berghmans geeft nochtans aan dat de *Letteren*redactie een overwegend vrouwelijke redactie is in de jaren 2000 (Bracke 2008: 61).

verzorgen) in 2000 en 2011 ook vaker vrouwen. Het lijkt er dan ook op dat de dagbladschrijfters (van de laatste jaren) zich zijn gaan specialiseren in (en/of focussen op) dit nieuwere genre dat (wellicht) binnen de literaturobjekt traditioneel een iets minder hoog aanzien geniet. Wanneer vrouwen, vooral in de eerdere jaren, recensies of essays schrijven, lijken ze overigens vaak vooral omwille van hun expertise binnen een specifiek domein gevraagd te zijn als auteur. Dat blijkt uit de titels, bijvoorbeeld: “Russische literatuur ontspringt in Frankrijk” (recensie) of “Vertalen als waagstuk” (essay).

Ondertekening artikels

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het artikel ondertekend?	ja		49	43	59	99	100	112	462
		% binnen Publicatiejaar	51,0%	91,5%	83,1%	88,4%	64,9%	72,3%	72,8%
	neen		47	4	12	13	54	43	173
		% binnen Publicatiejaar	49,0%	8,5%	16,9%	11,6%	35,1%	27,7%	27,2%
Totaal			96	47	71	112	154	155	635
			% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Soort ondertekening	volledige naam (of pseudoniem)		38	37	44	89	98	73	383
		% binnen Publicatiejaar	43,8%	78,7%	62,0%	79,5%	63,6%	47,1%	60,3%
	initialen		7	6	15	10	2	39	79
		% binnen Publicatiejaar	7,3%	12,8%	21,1%	8,9%	1,3%	25,2%	12,4%
	nvt		47	4	12	13	54	43	173
		% binnen Publicatiejaar	49,0%	8,5%	16,9%	11,6%	35,1%	27,7%	27,2%
Totaal			96	47	71	112	154	155	635
			% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Volgens Van Dijk (2003: 63-68) was het niet ondertekenen of het gebruik van initialen heel lang typerend voor de (cultuur)journalistiek, en in het bijzonder voor de recensies. Tot het begin van de twintigste eeuw werd de krant, met al haar artikels en ‘visies’/‘opinies’, immers gezien als een geheel dat belangrijker was dan de individuele journalist. Bovendien zouden auteurs, volgens Van Dijk, niet graag de verantwoordelijkheid genomen hebben voor een vernietigende recensie of een artikel dat onvoldoende voorbereid was. In 1956 zien we inderdaad nog een (laatste) uitloper van die traditie: slechts de helft (51%) van de artikels is ondertekend. Toch gebeurt die ondertekening opmerkelijk weinig met initialen (in 7,3% (7 op 96) van de gevallen). Ondertekent de journalist met zijn volledige naam (43,8%), dan is de voornaam doorgaans wel nog afgekort. Ook vinden we hier nog viermaal een ander type ondertekening. Het gaat telkens om het pseudoniem ‘Straatslijper’ bij een columnachtig bericht. In veel gevallen is de identiteit van de journalist dus

nog niet helemaal duidelijk. Vooral vanaf de jaren vijftig en zestig werden journalisten, volgens Van Dijk, echter steeds meer individuen met een eigen mening, en vooral, een eigen status: de pers kreeg meer vrijheid en het arbeidsveld breidde uit, specialiseerde, maar commercialiseerde ook. De krant moest verkopen, en de naam van een gerenommeerd journalist (of recensent) kon daar bij helpen. Het aantal artikels met ondertekening neemt dan ook toe, volgens Van Dijk, en namen worden steeds vaker voluit geschreven. In ons corpus stijgt het percentage ondertekende berichten in 1967 inderdaad met ongeveer 40% tegenover 1956 (91,5% (43 op 47)), maar begint dan opnieuw lichtjes te dalen (83,1% in 1978; 88,4% in 1989; 64,9% in 2000 en 72,3% in 2011). Wat de ondertekening met volledige naam betreft, vinden we in 1967 een verdubbeling tegenover 1956, tot 78,7% (37 op 47). Maar ook hier zien we vervolgens een daling (die gebeurt opnieuw niet echt rechtlijnig): 62% in 1978; 79,5% in 1989; 63,6% in 2000; 47,1% in 2011. Het aandeel artikels dat enkel initialen krijgt als ondertekening stijgt ook, om daarna vrij snel te dalen (7,3% in 1956; 12,8% (6 op 47) in 1967; 22,5% in 1978; 8,9% in 1989; 1,3% (2 op 154) in 2000). In 2011 zien we echter plots een erg sterke toename (tot 25,2%).

De artikels die doorgaans ondertekend worden, en in de meeste gevallen met een volledige naam, zijn de ‘grotere’ genres zoals de recensie, het essay, de column of het interview. De genres die geen ondertekening krijgen of enkel initialen zijn de ‘kleinere’ genres zoals het nieuwsbericht, het citaat, de boekentop, de lezersbrief of de bulk. De ‘grote’ genres zijn de klassiekers die we (bijna) in alle jaren terugvinden. Het zijn ook bijna de enige genres in de jaren zestig tot tachtig: dat verklaart waarom in die periode veel berichten ondertekend zijn, met een volledige naam. Van de ‘kleinere’ genres is het nieuwsbericht heel sterk aanwezig in 1956 (bijna de helft van de artikels in het corpus van dat jaar). Vanaf 1989, maar in het bijzonder vanaf 2000, zien we een sterke toename van de andere soorten ‘kleinere berichten’, met, bijvoorbeeld, in 2000 een heel grote aanwezigheid van niet-ondertekende citaten. Dat verklaart de grote aanwezigheid en de stijging van de niet-ondertekende artikels of de artikels die slechts met initialen worden ondertekend in die periode.

3.1.4 Overgenomen artikels

Chi kwadraat: p < 0,001		Overgenomen artikels						Totaal
		Publicatiejaar						
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het artikel overgenomen van elders?	ja	2	1	3	2	38	21	67
		2,1%	2,1%	4,2%	1,8%	24,8%	13,5%	10,6%
	neen	94	46	68	110	115	134	567
		97,9%	97,9%	95,8%	98,2%	75,2%	86,5%	89,3%
Totaal		96	47	71	112	153	155	634
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zoals we aangaven in de literatuurstudie (zie 1.5.1 Kritische selectie?), kijken media steeds vaker naar elkaar, naar persagentschappen of andere externe (al dan niet expert)bronnen bij de selectie van het (cultuur)nieuws en/of nemen ze zelfs artikels rechtstreeks over. Niet zelden wordt dat kopieergedrag ingegeven door tijds- en prestatiedruk die eigen is aan de commercialiserende krantenwereld. We konden inderdaad al vaststellen dat *De Standaard der Letteren* steeds meer artikels telt terwijl het aantal journalisten, zeker sinds 2000, niet meer evenredig blijft toenemen (maar zelfs afneemt). Vanuit dat licht zou het niet verwonderlijk zijn dat we in de latere jaargangen van *De Standaard der Letteren* vaker een overgenomen artikel vinden. Tot en met 1989 verschijnen er nauwelijks overgenomen artikels (tussen de 1,8% en 4,2% per publicatiejaar of zo'n één tot drie). Pas in 2000 wordt een vrij groot aandeel bijdragen overgenomen (24,8%, of niet minder dan één artikel op vier). Ook in 2011 is dat het geval, al ligt het percentage toch opnieuw een stuk lager (13,5%). Het lijkt een indicatie te zijn dat *De Standaard der Letteren* aanvankelijk (begin 2000) meegaat in enkele 'moderne' tendensen (als we bovenstaande evoluties zo mogen interpreteren), maar er in 2011 deels op terugkomt. Het aandeel overgenomen artikels in het volledige corpus blijft dan ook behoorlijk beperkt: zo'n 10,6% is afkomstig van een externe bron.

Bij die externe bronnen kunnen we slechts vier types onderscheiden: andere media (55,2% van alle overgenomen artikels in het corpus), een burger(journalist) (7,5%), een onafhankelijk expert (11,9%) en een kunstenaar, auteur of performer (25,4%). Aangezien pas vanaf 2000 een aanzienlijk percentage artikels wordt overgenomen, kunnen we niet of nauwelijks spreken over evoluties met betrekking tot de aangesproken bronnen. Maar net zoals het loutere feit dat er in latere jaren vaker een beroep gedaan wordt op externe bronnen, is ook het type bron dat in die gevallen vaak wordt gebruikt, tekenend voor recente evoluties in cultuur, maatschappij en media. Dat de burger aan het woord wordt gelaten, lijkt bijvoorbeeld een typische ontwikkeling van de commercialisering en popularisering waarbij kranten meer rekening houden met de wensen, voorkeuren en ideeën van het publiek. Dat de *Letteren*redactie vrij frequent een beroep doet op kunstenaars of auteurs, zou dan weer in de lijn kunnen liggen van de evolutie naar een grotere gerichtheid op de persoon van de auteur (personalisering, ook typerend voor commercialisering en popularisering), al hoeft dat niet zo te zijn (zie verder). Toch is het vooral de grote 'afhankelijkheid' van (en samenwerking met) andere media die typerend lijkt voor recente ontwikkelingen. Zo doelt Davies (2010: 182-192; 95-136) met de term 'kuddedrang' vooral op de neiging van cultuurjournalisten en critici om elkaars (veilige) voorbeeld na te volgen bij de keuze van onderwerpen en in sommige gevallen zelfs elkaars stukken (gedeeltelijk) over te nemen. (1.3 Commercialisering).

De andere media die het vaakst fungeren als bron, zijn kranten (en een enkel tijdschrift). Door het lage aandeel overgenomen artikels (uit andere media) krijgen we echter geen duidelijk beeld van een evolutie en/of een opmerkelijk grotere vertegenwoordiging van een bepaald medium (als bron) in het corpus. Toch valt het op dat *NRC Handelsblad* wel 18,9% (7 van 37) van de uit andere media overgenomen artikels levert. Ook *The Guardian* is relatief goed vertegenwoordigd met 8,1% (3 op 37). Met die twee kranten heeft *De Standaard* niet toevallig sinds enkele jaren een copyrightovereenkomst.

Dat het aandeel overgenomen artikels over het algemeen beperkt blijft, is niet zo verwonderlijk gezien het type artikel dat overwegend voorkomt: de recensie. Dat soort artikel wordt doorgaans door een (al dan niet vaste) medewerker van de krant zelf geschreven die zijn (persoonlijke) visie geeft op een literair product en op die manier ook in zekere zin de visie van de krant poneert. Het nieuwsbericht, dat ook frequent aanwezig is in het corpus, komt veeleer in aanmerking. Het heeft immers meer algemene feiten als onderwerp, die in grotere mate los staan van (de visie van) een specifieke journalist of krant. Toch wordt ook dit artikeltype meestal door een *Letteren*journalist geschreven en slechts eenmaal direct overgenomen uit een ander medium. Vooral de citaten, die, zoals we al aangaven, heel talrijk zijn in 2000 (en iets minder in 2011), blijken doorgaans afkomstig te zijn uit andere media (kranten). Een citaat is inderdaad een dankbaar genre – vooral wanneer het gaat om een krasse uitspraak – dat gemakkelijk overgenomen kan worden omdat het niet verbonden is met een bepaald medium (en zijn visie). Uiteraard gaat het bij dit type overgenomen berichten telkens om erg korte stukjes van maximaal een tiental lijnen: hun plaats binnen de bijlage blijft dus bescheiden.

Verder mogen burger(s)(journalisten) enkel (korte) lezersbrieven aanleveren. Externe experts komen al eens voor als bron van een (langer) essay of opiniestuk. Ook als directe medewerker van de krant zelf worden zij inderdaad vanaf de jaren vijftig vrij frequent gevraagd, vaak om hun gespecialiseerde kennis. Nog vaker, in de jaren 2000, zijn zij echter de bron van de boekentops, die – zoals we al zagen – steeds vaker in de krant opduiken (als onderdeel van het ‘toptienisme’ van de commercialisering). Kunstenaars leveren vooral gedichten of andere literaire teksten aan: in tegenstelling tot onze verwachting maakt de ontwikkeling naar meer berichten afkomstig van ‘kunstenaarsbronnen’ dus niet zozeer deel uit van een toenemende focus op de personencultus van auteurs, maar veeleer op een toegenomen aandacht voor hun werk zelf, behalve, uiteraard, wanneer de kunstenaar verslag uitbrengt over eigen ervaringen, in de vorm van een dagboek, bijvoorbeeld. Dat gebeurt een beperkt aantal keren in de latere jaren, bijvoorbeeld met een verslag van Bart Moeyaert die met zijn moeder naar Parijs trekt.

3.2 De evolutie van de recensies en de gerecenseerde boeken⁴⁴

3.2.1 Het profiel van de auteur

Repertoirevorming

Binnen het corpus van gerecenseerde boeken vinden we in het totaal 376 verschillende, bekende auteursnamen. Daarnaast zijn nog twee boeken anoniem en hebben 23 boeken meerdere auteurs. Volgens Verdaasdonk (2003: 95-96) stelden recensenten (soms ook een recensentengroep, bijvoorbeeld binnen een dagblad) tot de jaren tachtig van de twintigste eeuw een repertoire op van auteurs of werken die zij belangrijk vonden en die zij dus bleven volgen door de tijd heen. We verwachten dan ook dat er, zeker tussen 1956 en 1978, enkele auteursnamen terug zullen komen. In het gehele corpus vinden we slechts zeventien auteurs die meermaals (meestal tweemaal) besproken worden: A. F.Th. Vander Heijden, Albe, Arnon Grunberg, D.H. Lawrence, Edgar Hilsenrath, F. B. Hotz, Fr. Van Campenhout, Hugo Claus, Jeroen Brouwers, Raymond Queneau, Robin Hannelore, Rose Gronon, Ross MacDonald, Sebastian Barry, Simon Wiesenthal, Sylvia Vanden Heede en Vladimir Nabokov. Elf van die auteurs worden echter binnen dezelfde jaargang en in hetzelfde exemplaar van *De Standaard der Letteren* besproken. Zij krijgen dus wel iets meer aandacht dan andere auteurs (doorgaans wordt er in een (deel)recensie of een ander soort verzamelartikel ruimte gemaakt voor de bespreking van twee (of meer) van hun (recent uitgegeven) boeken). Toch kunnen we niet stellen dat zij door de tijd heen gevolgd worden.

Hoewel veel auteurs een lange carrière hebben, die de hele of een gedeeltelijke periode tussen 1956 en 2011 omvat, of na hun dood van blijvend belang zijn, vinden we in ons hele corpus maar zes auteurs die door de tijd heen meermaals worden gerecenseerd. Het gaat om Arnon Grunberg (eenmaal in 2000, eenmaal in 2011), Hugo Claus (tweemaal in februari 1956, eenmaal in 2011), Jeroen Brouwers (eenmaal in 1989, eenmaal in 2011), Simon Wiesenthal (eenmaal in 1967, eenmaal in 1989), Sylvia Vanden Heede (eenmaal in februari 2000, eenmaal in december 2000) en Albe (eenmaal in februari 1956, eenmaal in augustus 1956). Op Simon Wiesenthal en Albe na, zullen we die auteurs later benoemen als belangrijke, gevestigde ‘topauteurs’. Het is dus niet verwonderlijk dat de recensenten van *De Standaard der Letteren* net die schrijvers in zekere mate blijven volgen: ze beantwoorden immers onder meer aan het selectie criterium bekendheid (en “de eerste de beste”) dat steeds belangrijker wordt (van Dijk 1999: 407-408). Uit ons corpus blijkt echter niet meteen dat de ‘repertoirevorming’ (als we dit fenomeen al zo mogen benoemen) sterker tot uiting komt voor de jaren tachtig dan erna. Het lijkt er veeleer op dat de recensenten door de

---

⁴⁴ De totaalaantallen van de opeenvolgende tabellen in dit deel verschillen in sommige gevallen van elkaar. Dat is te wijten aan het feit dat wij bij categorieën als (onder meer) ‘geslacht van de auteur’ of ‘topauteur’ in sommige gevallen de waarde ‘onbekend’ hebben ingegeven. Die ‘onbekende waarden’ (een verschillend aantal voor elke tabel) werden uiteraard niet meegeteld in de uiteindelijke tabellen.

tijd heen steeds – in erg beperkte mate – (een kleine groep) voorkeursschrijvers of belangrijke auteurs blijven selecteren en volgen (zie verder).

Mannelijke en vrouwelijke auteurs⁴⁵

Mannelijke en vrouwelijke auteurs per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p = 0,238$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Decennia			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Geslacht van de auteur	man	74	119	132	325	
	% binnen Decennia	87,1%	79,3%	78,6%	80,6%	
	vrouw	11	31	36	78	
	% binnen Decennia	12,9%	20,7%	21,4%	19,4%	
Totaal		85	150	168	403	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Verscheidene auteurs beweren, op basis van hun onderzoek, dat vrouwelijke en mannelijke schrijvers geen gelijke behandeling krijgen in de dagbladkritiek tot de jaren zestig van de twintigste eeuw (Vogel 2001: 87-97⁴⁶; Korevaart 2001: 153). Volgens Janssen (1997, in Van Dijk 1999: 412) is die ongelijkheid echter verdwenen in de jaren negentig, althans wanneer er onder meer voor de variabele ‘uitgever’ gecorrigeerd wordt. Wanneer we, zonder correcties, het aandeel mannen en vrouwen in het corpus van recensies bekijken, dan merken we hoe dan ook een groot overwicht van mannelijke auteurs. In het totaal is 80,6% van de besproken auteurs een man; 19,4% is een vrouw. Aangezien de verhouding tussen het aandeel mannelijke en vrouwelijke auteurs in de afzonderlijke, opeenvolgende publicatiejaren niet significant is, kunnen we geen uitspraken doen over de evoluties met betrekking tot de vertegenwoordiging van vrouwelijke auteurs in *De Standaard der Letteren*. Het lijkt erop dat het percentage vrouwen toeneemt, maar dat kan louter een toevalligheid zijn. Uit de algemene (totaal)percentages blijkt in elk geval wel dat de focus op het traditionele ideaal (het canon) van de ‘DWEM’ (“Dead White European Men”) blijft. Dat is frappant: zoals we aanhaalden in de literatuurstudie (1.2 Literaire Cultuur; Soetaert 2006: 23-24) kwam er, vooral vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw, immers kritiek uit (onder meer) de feministische hoek op het klassieke literaire canon (met zijn focus op mannenliteratuur). Doordat we geen (significante) afzonderlijke percentages hebben voor de opeenvolgende jaren, is het onduidelijk of en in welke mate die kritiek door de jaren heen de attitudes van de cultuurredactie op ‘vrouwenliteratuur’ heeft beïnvloed. Uit de totaalpercentages blijkt in elk geval wel dat, als er een mentaliteitswijziging heeft plaatsgevonden, die zeker niet compleet is.

Toch wordt die ongelijke verdeling nog door andere aspecten beïnvloed, en niet louter door de houding tegenover mannelijke en vrouwelijke schrijvers. We hebben geen cijfers gevonden voor de verhouding tussen alle mannelijke en alle vrouwelijke auteurs (in een vroegere of meer

⁴⁵ De resultaten zijn niet significant. We vermelden enkel de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

⁴⁶ Volgens Vogel krijgen mannen en vrouwen wel een gelijk aantal recensies, maar worden vrouwen op andere vlakken niet gelijk behandeld. Zo zouden ze, onder meer, minder vaak een lange recensie krijgen.

recente periode), maar we gaan er vanuit dat vrouwen over het algemeen minder vaak de auteur zijn van een boek dan mannen. Bovendien lijkt het ons niet onwaarschijnlijk dat er in recente jaren (in dit geval: na de jaren vijftig) meer vrouwelijke auteurs zijn dan voordien, maar toch nog steeds minder dan mannen (een blik op het contemporaine aanbod of *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden* (Van Bork en Verkruijsse 1985) ondersteunt in elk geval die algemene stelling, net zoals de opmerking van Vogel (2001: 227-228) dat vrouwen tot de jaren vijftig-zestig van de twintigste eeuw niet gelijkwaardig waren aan mannen). Dat zou de blijvende ongelijke verdeling (en de veronderstelde toename van het aandeel vrouwen) in elk geval deels verklaren. Toch lijkt het erg onwaarschijnlijk dat slechts één op vijf auteurs een vrouw zou zijn (zoals de verhouding in ons corpus doet vermoeden). Dat de aandacht voor vrouwen zo klein blijft, wijten we dan ook aan het bijkomende feit dat vrouwen, zoals Kraaykamp en Dijkstra (1999: 216-218) aangeven, een grotere voorkeur hebben voor ‘lagere’ genres, zoals chicklit, romantische boeken of streek- en familieromans en dus minder voor hogere genres (veel non-fictieboeken, literaire romans...). We gaan ervan uit dat vrouwen ook vaker de auteur zijn van de boekengenres die ze als lezers prefereren. Zoals we zullen vaststellen (3.2.2. De gerecenseerde boeken), worden die genres echter niet of weinig besproken in *De Standaard der Letteren*. Ook hun vrouwelijke auteurs krijgen op die manier dus geen (of minder) aandacht. Net zoals we in de literatuurstudie aangaven, staat de grote aandacht voor de ‘DWEM’ inderdaad dus nog steeds gelijk aan een beperkte aandacht voor ‘lagere’ vormen van literatuur door vrouwen (en niet-Europeanen) (Soetaert 2006: 23-24).

Debutanten

Chi kwadraat: p < 0,001		Debutanten per publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een debutant?	ja	1	10	4	11	6	2	34
	% binnen Publicatiejaar	2,4%	27,0%	5,6%	14,5%	7,7%	2,1%	8,5%
	nee	40	27	67	65	72	93	364
	% binnen Publicatiejaar	97,6%	73,0%	94,4%	85,5%	92,3%	97,9%	91,5%
Totaal		41	37	71	76	78	95	398
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Een vaak geuite kritiek op de hedendaagse dagbladrecensenten is dat ze (onder invloed van de commercialisering) te sterk focussen op, onder meer, debutanten (Schümers, in Thijssen 1998: 30-31). Vooral een opmerkelijk debuut (dat vaak tot bestseller wordt gebombardeerd) komt immers niet alleen tegemoet aan de wensen van het publiek, maar ook aan bepaalde selectiecriteria van de recensent, zoals “de eerste de beste” of actualiteit, die steeds belangrijker worden (wellicht ook onder invloed van de commercialisering en de wensen van het publiek). Niet iedereen gaat echter akkoord met die kritiek: volgens Heumakers (in Thijssen 1998: 82) komen debutanten te weinig

op de agenda, bijvoorbeeld omdat ze (nog) geen deel uitmaken van het mediacircus dat geconcentreerd wordt rond enkele (spraakmakende, gevestigde) auteurs.

Op het eerste gezicht lijkt Heumakers' visie correct te zijn. In het volledige corpus gaat amper 8,5% van de recensies naar debutanten. Een stijging van de aandacht voor dit type auteur, zoals sommige critici (menen) vast (te) stellen, uit zich niet in de latere jaargangen van *De Standaard der Letteren*. Hoewel het beeld niet eenduidig is, kunnen we veeleer spreken over een dalende tendens. In 1956 is slechts 2,4% (1 op 41) van de auteurs een debutant. Opmerkelijk is de grote stijging van het aandeel debuten in 1967 tot 27% (10 op 37). Mogelijk wordt dat afwijkende beeld voor dit publicatiejaar beïnvloed door de reeds vermelde vernieuwingen die in de jaren zestig werden doorgevoerd door de jonge redacteur Guido van Hoof, die onder meer pleitte voor een bredere focus van de boekenbijlage. De aandacht voor debutanten past perfect bij zo'n doelstelling. Na de jaren zestig stijgt het percentage debuten echter nooit meer boven de 14,5% (in 1989): hun aanwezigheid daalt heel sterk in 1978 (tot 5,6% (4 van 71)) en kent, na de kleine groei in 1989, opnieuw een daling (7,7% (6 op 78) in 2000; 2,1% (2 op 95) in 2011). Het aandeel gerecenseerde debuten van 1956 en 2011 verschilt dus niet.

Met betrekking tot dat geschetste beeld kunnen we drie verklaringen of ideeën naar voren schuiven: Hetzij, een groeiende aandacht voor debutanten is typerend voor de commercialiseringsgolf, maar heeft geen invloed op het beleid van *De Standaard der Letteren*. Hetzij, zoals Heumakers aangeeft, is net een dalende aandacht voor debuten typerend voor de moderne recensiepraktijk (mogelijk onder invloed van de commercialisering en – onder meer – de toenemende focus op bekende auteurs) en *De Standaard der Letteren* wordt heel sterk beïnvloed door die tendens. Hetzij, de aandacht voor debutanten is altijd al klein geweest in *De Standaard der Letteren* (op de jaren zestig (en tachtig) na) omdat de recensenten zich steeds sterker richten op auteurs die zich al bewezen hebben en die dus veeleer passen in het klassieke profiel van de 'DWEM' ("Dead white European Men"), waarbij we 'dead' wellicht ook kunnen gelijkstellen aan gevestigd, bekend of van grote betekenis: stuk voor stuk elementen die ontbreken bij een debutant. De tweede, maar misschien nog meer de laatste verklaring, of een combinatie van de twee, lijkt het meest aannemelijk te zijn: het aandeel debuten is immers altijd al behoorlijk laag geweest, maar neemt zeker in de laatste periode (2011) sterk af.

'Celebrity-auteurs'

Chi kwadraat: p < 0,001		Celebrity-auteurs per publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een celebrity?	ja	5	2	13	13	8	22	66
	% binnen Publicatiejaar	10,2%	5,3%	17,6%	15,7%	9,8%	23,2%	5,0%
	nee	44	36	61	70	74	73	355
	% binnen Publicatiejaar	89,8%	94,7%	82,4%	84,3%	90,2%	76,8%	95,0%
Totaal		49	38	74	83	82	95	421
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Typend voor commercialisering is volgens velen, zoals ook Schümer (in Thijssen 1998: 33), het fenomeen van de 'celebrity-auteur': meer en meer celebrities worden auteur terwijl steeds meer auteurs celebrity worden. Uit een enquête van Janssen (2003: 21-22), maar ook uit Bracke (2008: 62-63) (over *De Standaard der Letteren*), blijkt bovendien dat recensenten zich steeds meer laten leiden door de reputatie van auteurs. Die tendens ligt inderdaad in de lijn van de commercieel geïnspireerde focus op aspecten als bekendheid, "de eerste de beste", de personencultus... Vooral het eerste type schrijver, dat al bekend is voor/buiten zijn literaire activiteiten (binnen of buiten de culturele wereld), zoals journalisten, politici, acteurs, regisseurs of zangers... zien we geleidelijk aan iets vaker opduiken. Toch lijkt het in eerste instantie niet echt een evolutie te zijn van de meest recente decennia (en dus de commercialisering, die zich, zoals we al meermaals konden opmerken, vooral vanaf die periode sterk manifesteert in de boekenbijlage). In 1956 en 1967 ligt het aandeel celebrity-auteurs wel nog behoorlijk laag (op 10,2% (5 van 49) en 5,3% (2 van 38)). In 1978 en 1989 zien we echter al hogere percentages (respectievelijk 17,6% en 15,7%). In tegenstelling tot onze verwachting dat het aandeel schrijvende celebrities sterk zou stijgen vanaf 2000, vinden we in dat publicatiejaar slechts 9,8% (8 op 82) celebrity-auteurs. Wel in de lijn van onze verwachtingen ligt het hoge aandeel bekende schrijvers in 2011: 23,2%. In eerste instantie lijkt er niet zo veel te veranderen in de aandacht voor celebrity-auteurs door de tijd heen: het selectie criterium bekendheid is dus altijd al – in zekere mate – een belangrijke factor geweest. Celebrity-auteurs voldoen, niet toevallig, ook aan een selectie criterium dat al van belang is binnen het klassieke 'DWEM'-ideaal: 'dead', dat we hier wellicht ook kunnen gelijkstellen aan bekend, beroemd of 'een grote naam' (al dan niet dankzij primair literaire activiteiten).

We moeten dat beeld echter sterk nuanceren wanneer we kijken naar wie die celebrity-auteurs precies zijn. Allereerst kunnen we een onderscheid maken tussen 'culturele celebrities' en 'celebrities' die, los van hun schrijversambities, geen bekendheid verworven hebben op cultureel vlak. Dat eerste type is beter vertegenwoordigd in de eerdere jaren en komt minder frequent voor in de latere jaren, tot 2000. In 2011 is dat type auteur echter opnieuw goed vertegenwoordigd. Het tweede soort celebrity (bijvoorbeeld journalisten of politici) komt steeds vaker voor. Bekijken we enkele van de namen, dan vinden we bij type 1 aanvankelijk vooral auteurs die, buiten hun literaire

werk, ook bezig zijn met andere vormen van de zogenoemde ‘hogere’ cultuur: Hugo Claus (onder meer kunstschilder en regisseur), bijvoorbeeld, of Dirk Vansina (kunstschilder). Vanaf 1978 zien we meer en meer auteurs die naast hun literaire werk bekend zijn om hun activiteiten binnen ‘lagere’ cultuurvormen, zoals Emmanuelle Arsan (filmactrice), Liane de Pougy (danseres en courtisane), Eric De Kuyper (filmregisseur), Herman Koch (acteur) of Diane Keaton (filmactrice en -regisseur). Toch gaat het zeker niet altijd om de grootste namen uit de (populaire) cultuur.

Bij type 2 zien we in latere jaren wel grote namen verschijnen zoals die van Amerikaans president Barack Obama of Belgisch politicus Marc Eyskens. Verder, en in het bijzonder in de eerdere publicatiejaren, gaat het meestal ook om bekende mensen uit ‘vertellende’ beroepen, zoals journalisten of (in mindere mate) politici. Zelden vinden we dus de ‘lichtere’ types ‘celebrities’ die werkelijk tot de spil behoren van de commercialiseringscarrousel, zoals de ‘fenomenen’ die de laatste jaren steeds vaker opduiken (bijvoorbeeld binnen de talrijke realityprogramma’s die vooral sinds de vroege jaren 2000 erg populair zijn) of auteurs die bekend werden via een ‘sappig, human-interestverhaal’, zoals een spectaculaire zelfmoord. Zo’n licht verhaal dat mee de publicatie van een boekbespreking motiveert, vinden we slechts tweemaal terug: in 2011 gaat het om de journaliste Florence Aubenas die in de jaren 2000 gedurende geruime tijd gegijzeld werd. In 1989 wordt er veel aandacht besteed aan Yukio Mishima die in 1970 zelfmoord pleegde na het indienen van zijn laatste manuscript, het besproken boek.

Hoewel er dus zeker (een licht toenemende) aandacht is voor celebrity-auteurs blijft het fenomeen toch behoorlijk beperkt (ook tot minder populaire vormen en namen). Zo is er, bijvoorbeeld, zelfs in de latere jaren weinig te merken van de echte hype rond celebrities (al dan niet ‘producten’ van de commerciële cultuur) die zich aan allerlei non-fictieboeken wagen, zoals autobiografieën of (zelfhulp)boeken over koken, gezondheid, sporten of relaties. Zoals blijkt uit de cijfers neemt het aantal besprekingen van bekende auteurs recent wel toe, wellicht deels doordat er eenvoudigweg steeds meer boeken van celebrity-auteurs op de markt komen, maar zelden gaat het om zulke ‘gehypete’ boeken. Bij de keuze van de *Letteren*redactie blijken aspecten zoals de kwaliteit van het boek en overwegingen met betrekking tot het profiel van de krant nog steeds belangrijker dan het feit of een auteur al dan niet bekend is. Eva Berghmans, chef Boeken bij *De Standaard der Letteren*, wijst inderdaad op het belang van die factoren bij de keuzes van de redactie (Bracke 2008: 62-67).

'Topauteurs'

Topauteurs per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p = 0,001$ ($p < 0,01$)		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een topauteur?	ja	10	5	9	18	24	38	104
	% binnen Publicatiejaar	21,3%	13,2%	12,2%	21,7%	29,3%	39,6%	24,8%
	nee	37	33	65	65	58	58	316
	% binnen Publicatiejaar	78,7%	86,8%	87,8%	78,3%	70,7%	60,4%	75,2%
Totaal		47	38	74	83	82	96	420
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Volgens criticasters zouden recensenten hoe langer hoe minder aandacht hebben voor echt belangrijke auteurs (en hun werken), die we binnen het kader van deze studie aanduiden als 'topauteurs',⁴⁷ (Van Rees 1983, in Janssen 1994: 24). Mogelijk wordt dat fenomeen versterkt door het feit dat het voor auteurs nu eenmaal steeds moeilijker wordt om een stevige reputatie op te bouwen binnen een cultuur in stroomversnelling (Heijne 1998: 43-44). Sels (2003: 53) relateert die kritiek echter, althans wat de literaire bijlage betreft. Die stelling vinden we bevestigd bij Bracke (2008: 62-63), met betrekking tot *De Standaard der Letteren*. Volgens Schümers (in Thijssen 1998: 30-31) zouden vooral de bestsellerauteurs, een groep binnen de 'topauteurs', veel aandacht krijgen onder invloed van de commercialisering (en het mediacircus rond bepaalde auteurs). Uit de resultaten blijkt dat *De Standaard der Letteren* altijd al behoorlijk veel aandacht heeft gehad voor topauteurs. Opmerkelijk is dat het percentage in 1956 op 21,3% (10 van 47) ligt maar in de volgende jaren wel flink daalt (13,2% (5 van 38) in 1967 en 12,2% (9 van 74) in 1978). Vanaf 1989 wordt opnieuw het percentage gehaald van de jaren vijftig (21,7%). Vanaf de jaren 2000 neemt het aandeel topauteurs zelfs nog sterk toe (2000: 29,3% en 2011: 39,6%). Dat de aandacht voor 'echt belangrijke auteurs' afneemt, klopt dus niet voor *De Standaard der Letteren*.

Een nadeel van de algemene variabele 'topauteur' is echter dat er niet direct uit blijkt in welke mate de commercialisering een invloed heeft op de aandacht voor topauteurs. Bepaalde van onze criteria (de nominatie voor of bekroning met een literaire prijs of beschouwd worden als bestsellerauteur) zijn immers altijd al kenmerken geweest van belangrijke auteurs, maar trekken onder invloed van de commercialisering steeds meer de aandacht van recensenten (zie de opmerking van Schümers). Voor andere criteria (beschouwd worden als klassieker of een uitgebreid oeuvre bezitten) geldt dat laatste niet. Wanneer we de namen van de topauteurs bekijken, dan zien we in de eerdere jaren vooral de "grote, klassieke namen" uit het canon verschijnen, zoals Shakespeare, Hugo Claus, Vladimir Nabokov of D.H. Lawrence. Uiteraard verkoopt het werk van die auteurs in veel gevallen ook heel goed (waardoor we hen als

⁴⁷ Om te bepalen of een auteur al dan niet tot die categorie behoort, maken we gebruik van drie criteria (een auteur moet minstens aan een van de twee laatste voorwaarden voldoen of aan een combinatie van het eerste en een van de andere criteria): De auteur heeft minimaal tien publicaties op zijn naam staan bij het verschijnen van de recensie. De auteur is minimaal driemaal genomineerd voor of bekroond met een literaire prijs bij het verschijnen van de recensie. De auteur wordt algemeen beschouwd als een toonaangevend, belangrijk, klassiek auteur of een bestsellerauteur.

‘bestsellerauteurs’ zouden kunnen beschouwen) en hebben ze vaak ook meerdere prijzen (of nominaties voor prijzen) gekregen. Die ‘grote klassiekers’ zijn nog altijd aanwezig vanaf 1989 (bijvoorbeeld Hugo Claus, Ovidius of Arthur Rimbaud). Daarnaast vinden we dan ook steeds meer schrijvers die hun status als topauteur, binnen de exponentieel groeiende groep schrijvers, in de eerste plaats verworven hebben dankzij hun populariteit bij het publiek (bestsellers) en/of via literaire prijzen (op die manier verwerven ze mogelijk in tweede instantie wel het label ‘grote (of zelfs klassieke) auteur’), zoals Yukio Mishima, Ed Franck, Arnon Grunberg of Nicci French. De grotere aanwezigheid van auteurs van die tweede categorie, klaarblijkelijk (gedeeltelijk) onder invloed van de commercialisering en popularisering, verklaart dus de toename van het aandeel topauteurs vanaf 1989. De typische klassieke canonicategorie ‘DWEM’ (“Dead white European Men”), waarbij we ‘dead’ wellicht ook kunnen gelijkstellen aan toonaangevend of belangrijk, blijft dus duidelijk goed vertegenwoordigd, al lijkt er wel een inhoudelijke verschuiving plaats te vinden onder commerciële invloed.

Overleden auteurs⁴⁸

		Auteurs in leven per publicatiejaar						Totaal
Chi kwadraat: $p = 0,476$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Publicatiejaar						
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur nog in leven bij het verschijnen van de recensie?	ja	46	34	66	74	69	88	377
	% binnen Publicatiejaar	93,9%	89,5%	89,2%	89,2%	84,1%	92,6%	89,5%
	nee	3	4	8	9	13	7	44
	% binnen Publicatiejaar	6,1%	10,5%	10,8%	10,8%	15,9%	7,4%	10,5%
Totaal		49	38	74	83	82	95	421
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Volgens het Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) komen niet alleen bekende, maar ook overleden auteurs vaker onder de aandacht (in de jaren zestig). Dat past inderdaad binnen het traditionele (‘hogere’ cultuur)ideaal van de “Dead White European Men”. In het hele corpus wordt ongeveer een recensie op tien gewijd aan een overleden auteur: dat is relatief veel en bovendien meer dan het aandeel van de debutantenrecensies. Hoewel dat klassieke ideaal steeds meer kritiek te verduren kreeg vanaf het laatste kwart van de twintigste, hoeft de blijvende (relatief) grote aandacht voor de overleden auteur niet te verwonderen: (de besproken) overleden auteurs zijn immers vaak ook bekende ‘topauteurs’. Zo vinden we onder meer Arthur Rimbaud, D.H. Lawrence, Hugo Claus, Ovidius of Rudy Kousbroek terug. Ze voldoen vaak aan – voor critici belangrijke – selectiecriteria als belang en bekendheid (soms zelfs mede door het feit dat ze overleden zijn). In andere gevallen weegt het belang of de actualiteit van het werk zelf wellicht meer door (3.2.2 De gerecenseerde boeken). Overleden auteurs zijn overigens vaker mannen, waarvoor *De Standaard der Letteren* sowieso al meer aandacht heeft: binnen de groep mannelijke

⁴⁸ De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant. We focussen hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

auteurs is 12% niet meer in leven. Binnen de groep vrouwen is dat 5,1%. Voor de evoluties door de jaren heen hebben we geen significante resultaten. Het lijkt erop dat de aandacht voor overleden auteurs vrij constant blijft, maar dat kan louter toeval zijn.

3.2.2 De gerecenseerde boeken

De boekenberg is groot en groeit de laatste jaren in sneltempo. Uit dat grote en diverse aanbod moet de recensent een keuze maken, tussen fictie- en non-fictieboeken, een verscheidenheid van genres en onderwerpen, boeken die – temporeel en geografisch – ver of dicht van hem af staan... Zoals we aangaven in de literatuurstudie, spelen daarbij diverse criteria en ‘voorkeuren’ mee die door de jaren heen veranderen.

*Genreverdeling*⁴⁹

		(Non-)fictieboeken per publicatiejaar						Totaal
		Publicatiejaar						
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het boek fictie of non-fictie?	fictie	31	19	50	48	51	67	266
	% binnen Publicatiejaar	63,3%	50,0%	67,6%	57,8%	62,2%	69,1%	62,9%
	non-fictie	18	19	24	35	31	30	157
	% binnen Publicatiejaar	36,7%	50,0%	32,4%	42,2%	37,8%	30,9%	37,1%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Het genre dat het best vertegenwoordigd is in het corpus, is het fictieboek: 62,9% van de besproken werken behoort tot het fictiegenre en slechts 37,1% tot de non-fictie. 37% is, opmerkelijk genoeg, ook het percentage lezers dat (in de jaren tachtig, in het Verenigd Koninkrijk) non-fictie verkiest volgens Mann (1982, in Kraaykamp en Dijkstra 1999: 205). Die vaststelling van Mann is een indicatie dat er doorgaans een ruime minderheid van het lezerspubliek opteert voor non-fictie. Volgens verschillende onderzoeken, waaronder ook dat van Mann (1982, in Kraaykamp en Dijkstra 1999: 205) of Kraaykamp en Dijkstra (1999), is fictie dan ook, niet toevallig, over het algemeen het best gelezen genre. Als we ervan uitgaan dat *Letteren*redacteurs hun keuzes altijd al in zekere mate hebben afgestemd op de verschillende voorkeuren die, volgens hun aanvoelen, leven bij hun lezerspubliek, dan lijkt het erop dat het aangeboden aandeel non-fictieboeken min of meer in verhouding is met het aandeel lezers dat, volgens onderzoek, een voorkeur heeft voor die boeken. Of die aanpassing aan de publiekswensen, typerend voor de recente tendensen van popularisering en commercialisering, de laatste jaren ook toeneemt, is niet met zekerheid vast te stellen. De verhouding tussen fictie en non-fictie is voor de aparte, opeenvolgende publicatiejaren immers niet significant.

⁴⁹ De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant. We focussen ons hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

Dat *De Standaard der Letteren*, ondanks haar vrij grote aandacht voor non-fictie (die niet meteen tot een algemeen gelezen of populair genre behoort), zich sterk richt op fictie (en daarmee misschien ook op de wensen van het publiek), is wel vrij verrassend in het licht van eerder onderzoek naar de recensiepraktijken van kranten. Zo stelt het Nederlandse Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) dat non-fictie vaker gerecenseerd wordt in de Nederlandse kranten van het einde van de jaren zestig (net zoals dat aan het begin van de negentiende eeuw het geval is (Korevaart 2001: 92-107)). De resultaten liggen echter wel in dezelfde lijn als die van Janssen (1994: 51-75) over de jaren 1978 en 1991: literair proza wordt volgens haar onderzoek vaker besproken dan non-fictie.

Volgens Heijne (1998: 43-44) stijgt de nood aan non-fictie. We verwachtten dan ook dat de verhoudingen tussen de genres veranderen door de jaren heen. De percentages voor de opeenvolgende publicatiejaren zijn echter niet significant. We kunnen dus niet met zekerheid uitspraken doen over evoluties of tendensen. Toch willen we wel kort wijzen op een verrassende situatie in 1967. Het overwicht fictieboeken vinden we immers niet terug in dat jaar (er zou veeleer sprake zijn van een gelijke verdeling fictie/non-fictie). Uiteraard kan dat louter op toeval berusten. Toch blijft het opmerkelijk; we konden immers al meermaals vaststellen dat 1967 vaak afwijkt van de omringende periode. We wezen telkens al op de vernieuwingsdrang van de jonge redacteur Guido van Hoof die via de boekenbijlage, op inhoudelijk vlak, de lezer onder meer een bredere kijk wou geven op de hele wereld. Non-fictieboeken over diverse onderwerpen zijn daarvoor ideaal. Dat maakt het minder verrassend dat zij in de jaren zestig beter vertegenwoordigd zouden zijn.

Non-fictie

Non-fictiegenres per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Onderwerp non-fictie	autobiografie/memoires	1	5	14	20
	% binnen Decennia	2,7%	8,5%	23,0%	12,7%
	biografie/portret	10	9	10	29
	% binnen Decennia	27,0%	15,3%	16,4%	18,5%
	geschiedenis/volkskunde	5	9	8	22
	% binnen Decennia	13,5%	15,3%	13,1%	14,0%
	religie/filosofie	3	12	5	20
	% binnen Decennia	8,1%	20,3%	8,2%	12,7%
	literatuur	9	2	2	13
	% binnen Decennia	24,3%	3,4%	3,3%	8,3%
	andere, kleinere genres	9	22	22	53
	% binnen Decennia	24,3%	37,3%	36,1%	33,8%
Totaal		37	59	61	157
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bij het non-fictiegenre zijn zowel de biografie/het portret (18,5% van alle non-fictieboeken), de autobiografie (12,7%), de geschiedenis- of volkscundeboeken (14%), de religieuze of filosofieboeken (12,7%) als de werken over literatuur (8,3%) goed tot vrij goed vertegenwoordigd.

Enkele kleinere genres, die relatief frequent voorkomen, zijn de (waargebeurde) literaire non-fictie (3,2%), het reisverhaal of -verslag (3,8%), de boeken over maatschappij (3,2%) en de werken over management of economie (3,2%). Door de jaren heen zien we enkel (duidelijke) verschuivingen bij die best vertegenwoordigde genres.

De autobiografie wordt pas vanaf de jaren 2000 (en vooral in 2011⁵⁰) een belangrijk non-fictiegenre (23%). Voordien ligt het aandeel autobiografieën nooit erg hoog, met één exemplaar op 37 (2,7%) non-fictieboeken in de jaren vijftig en zestig en vijf op 59 (8,5%) non-fictieboeken in de jaren zeventig en tachtig (die komen vooral in de jaren tachtig voor). Die behoorlijk sterke toename ligt in de lijn van de verwachtingen: binnen een boekenwereld waarin de persoon van de auteur steeds belangrijker wordt (als onderdeel van de personalisering binnen de commercialiseringstendens), worden er steeds meer autobiografieën geschreven, waardoor commercie en schrijvers inspelen op de bij het publiek gecreëerde noden en vraag (Heijne 1998: 43-44; Geerts 1991: 36-38). De biografie (waarin een auteur centraal kan staan, maar vaak ook een ander soort persoon), daarentegen, is altijd al goed vertegenwoordigd geweest. Het genre staat vooral bijzonder sterk in de vroegste jaren (27% (10 op 37)) en verliest daarna wat aan belang, hoewel het steeds in min of meerdere mate aanwezig blijft (15,3% (9 op 59) in de periode 1978-1989 en 16,4% in de jaren 2000). Bij de geschiedenis- en volkskundeboeken is er geen sprake van een duidelijke dalende of stijgende tendens: 13,5% (5 op 37) in de vroegste periode; 15,3% (9 op 59) in de jaren zeventig en tachtig; 13,1% (8 op 61) in de meer recente jaren. Net zoals de biografie blijft het genre dus steeds behoorlijk goed vertegenwoordigd.

In een maatschappij die meer en meer gesecculariseerd en ontzuild wordt (Blom 2006), verwachten we een geleidelijke afname van het aandeel religieuze (en filosofie)boeken⁵¹ in de boekenbijlage. Die ontwikkeling zien we inderdaad tussen de periode 1978-1989 (20,3%) en de jaren 2000 (8,2% of 5 op 61). Ook tussen 2000 en 2011 lijkt er sprake te zijn van een sterke daling; die percentages zijn echter niet significant. Eind jaren negentig, begin 2000 maakt *De Standaard* zich steeds meer los van haar uitgesproken katholieke profiel (De Standaard Online; Bens en Raeymaeckers 2007: 287-314) en dat zien we ook weerspiegeld in de afnemende aandacht voor religieboeken. Tegelijk kunnen we hier ook een vorm van commercialisering en popularisering herkennen: religieuze boeken zijn (als gevolg van de secularisering) hoe langer hoe minder populair, vooral bij de jongere generaties (Smith 1996, in Kraaykamp en Dijkstra 1999: 205), die (in elk geval in de laatste jaren) vrij sterk vertegenwoordigd zijn bij de *Standaardlezers* (De Bens en Raeymaeckers 2007: 179). De keuzes van de literatuurredactie worden dus beïnvloed

---

⁵⁰ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee 'decennia', uit bovenstaande (significante) tabel.

⁵¹ Filosofie en religie werden hier samen bekeken omdat de genres heel vaak niet van elkaar te onderscheiden zijn.

door die voorkeur (of net ‘afkeer’) van het publiek. Frappant en niet meteen te verklaren is echter de beperkte aanwezigheid van non-fictieboeken over religie en filosofie in de jaren vijftig en zestig (8,1% of 3 op 37) wanneer we net een grotere vertegenwoordiging verwachten: in die periode geeft de redactie zelf nog expliciet aan in een katholieke geest te werken en ook het Tweede Vaticaans Concilie (in 1962-1965) maakt religie tot een heel actueel onderwerp. (Durnez 1993: 95-107, 381-386). Dat wordt echter niet weerspiegeld in de percentages.

Tot slot zien we ook nog een duidelijke afname van de literatuur over literatuur: in de vroegste decennia behoort nog zo’n 24,3% (of 9 van 37) van de non-fictieboeken tot dit meer klassieke en ‘moeilijkere’ genre. Vanaf de jaren zeventig schommelt het aandeel boeken over literatuur rond de 3% (2 boeken op 59 (jaren zeventig en tachtig) of 2 op 61 (jaren 2000)).

Bij de overige, kleinere genres is er geen sprake van een echte evolutie: de diverse genres komen door de jaren heen meermaals voor. Een duidelijk patroon is er nauwelijks of niet, hoewel genres zoals (waargebeurde) literaire non-fictie, reisverhalen en –verslagen of boeken over maatschappelijke onderwerpen iets beter vertegenwoordigd zijn in de latere jaren. Dat geldt ook, en veel meer uitgesproken, voor de non-fictieliteratuur over management en economie. Geld wordt dan ook, onder invloed van commercialisering en financiële crisissen, een steeds belangrijker onderwerp.

Het lijkt er dus op dat de actualiteitswaarde van boeken rond dit onderwerp vaak een belangrijke rol speelt bij de keuzes die de *Letteren*redactie maakt. Dat geldt ook voor andere non-fictiegenres. 15,9% van alle besproken non-fictieboeken is gerelateerd aan de actualiteit.⁵² In de negentiende eeuw is de actualiteitsgebondenheid volgens Korevaart (2001: 92-107) nog in meer dan de helft van de gevallen de belangrijkste reden waarom een boek wordt geselecteerd. Dat is niet (langer) het geval voor *De Standaard der Letteren* in de onderzochte periode, maar toch blijft het een criterium waar de cultuurredacteurs duidelijk rekening mee houden, mogelijk – in de meer recente jaren – onder invloed van de commercialisering die waarden als recentheid een groter gewicht geeft. Bracke (2008: 64) geeft inderdaad aan dat de factor vaak van belang is bij de selectie van non-fictieboeken op de *Letteren*redactie (in de jaren 2000). Of de actualiteitswaarde sterker speelt in de meer recente jaren is niet met zekerheid vast te stellen. De resultaten voor de aparte, opeenvolgende publicatiejaren zijn immers niet significant. Het gebrek aan een duidelijk patroon in de verdeling van de boekengenres door de jaren heen, wordt mogelijk wel (gedeeltelijk) verklaard door de factor actualiteitswaarde: een toevallige gebeurtenis in een bepaald jaar kan de keuze van de redactie sturen. Vooral (boeken over) management en economie, literatuur,

---

⁵² De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant. We focussen ons hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

biografieën, literaire non-fictie, religie (en filosofie)⁵³ en politiek blijken sterk actualiteitsgebonden: bij het merendeel van die genres is de verdeling over de jaren inderdaad diffuus en toevallig (net zoals de actualiteit ‘toevallig’ is).

Ondanks het vrij diffuse beeld zouden we toch kunnen stellen dat non-fictiegenres zoals biografieën, werken rond literatuur of religie en filosofie, vaker voorkomen in de vroegere jaargangen van *De Standaard der Letteren*. Autobiografieën en – bij de kleinere genres – literaire non-fictie of reisverhalen en -verslagen typeren dan weer (iets) sterker het aanbod van non-fictierecensies in de latere jaren. De eerste groep wordt voornamelijk gekenmerkt door licht (populair-)wetenschappelijke genres en veeleer complexe en prestigieuze boeken. Het zijn dus de typisch ‘hogere’ genres binnen de non-fictie die tot (voor) het laatste kwart van de twintigste eeuw vooral de voorkeur kregen van de hogere klassen naar wie *De Standaard* zich als kwaliteitskrant altijd gericht heeft (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 207-211). Volgens Kraaykamp en Dijkstra bestaat die voorkeur van de hogere klassen voor dergelijke genres nog altijd, maar tegelijkertijd zouden zij, onder invloed van de democratisering, ook steeds meer openstaan voor ‘lagere’ genres; jongere generaties zouden zich zelfs steeds meer exclusief richten op die minder prestigieuze en complexe boeken. Dat verklaart de relatief grote aanwezigheid van de lichtere, ‘commerciële’ genres vandaag (zoals de autobiografieën of reisverhalen). Toch zijn de meer prestigieuze genres zeker niet verdwenen: dat wijst erop dat de *Letteren*redactie nog steeds vooral een (iets ouder) publiek uit de hogere klassen voor ogen heeft, met een brede interesse (voor ‘hoge’ én ‘lage’ genres) (‘omnivoren’). Er is wel aandacht voor groepen die enkel ‘lagere’ genres lezen (‘lowbrowreaders’), zoals jongeren en vrouwen, maar toch in minder sterke mate.⁵⁴ Zoals Sels (2003: 53) voorspelt, blijft de popularisering, commercialisering (maar ook de democratisering) dus veeleer beperkt binnen de grenzen van de(z) literaire bijlage: er is nog ruimte voor moeilijkere genres en auteurs. Dat blijkt ook uit het feit dat de recente kookboekenhype in de Vlaamse boekenwereld (De Preter 2011) volledig genegeerd wordt in de boekenbijlage: in 2011 wordt geen enkel kookboek besproken. In het hele corpus komt overigens maar eenmaal een kookboek voor: in 1978 krijgt het boek van een gerenommeerde Franse sterrenchef een bespreking van enkele lijntjes.

---

⁵³ Toch doet, bijvoorbeeld, het Tweede Vaticaans Concilie in de jaren zestig van de twintigste eeuw de aandacht voor religie niet toenemen. Mogelijk, echter, heeft de gebeurtenis pas een (uitgesteld) effect in de jaren zeventig wanneer het percentage (actualiteitsgebonden) religieuze boeken wel vrij hoog is.

⁵⁴ Chef Boeken Eva Berghmans (Bracke 2006: 62-63) van *De Standaard der Letteren* geeft inderdaad aan dat literaire waarde en kwaliteit vooropstaat bij de keuze van boeken (die criteria blijken in veel gevallen gelijk te staan aan (veeleer) ‘complex’ of ‘prestigieus’). Secundair, en binnen de lijnen afgebakend door die kwaliteitscriteria, zou er ook in zekere mate aandacht zijn voor de wensen van het publiek en de modernere (meer commerciële) genres.

Fictie

Fictiegenres per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Hoofdfictie	literaire roman	17	52	38	107
	% binnen Decennia	34,0%	53,1%	32,2%	40,2%
	thriller/misdaadroman/detective	0	9	6	15
	% binnen Decennia	,0%	9,2%	5,1%	5,6%
	historische roman (inclusief oorlogsromans)	0	5	12	17
	% binnen Decennia	,0%	5,1%	10,2%	6,4%
	poëzie	22	2	10	34
	% binnen Decennia	44,0%	2,0%	8,5%	12,8%
	verhalenbundel	4	7	7	18
	% binnen Decennia	8,0%	7,1%	5,9%	6,8%
	strip	0	0	15	15
	% binnen Decennia	,0%	,0%	12,7%	5,6%
	novelle(n)	3	7	5	15
	% binnen Decennia	6,0%	7,1%	4,2%	5,6%
andere, kleinere genres	4	16	25	45	
% binnen Decennia	8,0%	16,3%	21,2%	16,9%	
Totaal	50	98	118	266	
% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Binnen het best vertegenwoordigde genre, de fictieliteratuur, doet vooral het literaire proza het goed (40,2%). Geen enkel genre komt zelfs in de buurt. Vrij goed vertegenwoordigd zijn onder meer wel de thriller, misdaadroman en/of detective (5,6%), de historische roman (6,4%), poëzie (12,8%), de verhalenbundel (6,8%), de strip (inclusief graphic novel) (5,6%) en de novelle(n) (5,6%). Literaire romans behoren, net zoals de (hier minder goed vertegenwoordigde) poëziebundels en novellen, traditioneel tot het literaire canon dat vooral door de hogere klassen werd verheerlijkt (Soetaert 2006: 15) en nu nog steeds bijna uitsluitend oudere, hogeropgeleide lezers aantrekt, en iets meer mannen (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 207-218). Dat geeft al een indicatie van de algemene gerichtheid van *De Standaard der Letteren*. Uiteraard vinden we enkele evoluties door de jaren heen.

De democratisering van de literatuur, met een groeiende aandacht voor de ‘lagere’ fictiegenres, wordt door de jaren heen duidelijk weerspiegeld in *De Standaard der Letteren*. Uiteraard gaat die evolutie hand in hand met een verlies aan de kant van de ‘hogere’ fictie: de aandacht voor de literaire roman, maar in het bijzonder voor de poëzie, neemt sterk af tussen 1956 en 2011. In de periode 1956-1967 (en in het bijzonder in 1956) staat vooral de poëzie nog erg sterk met 44%; de literaire roman is op dat moment al goed vertegenwoordigd, maar duidelijk secundair (34%). Na die periode verliest de poëzie haar prestige binnen de bijlage echter bijna volledig: in de jaren zeventig en tachtig behoort nog 2% (2 op 98) en in de jaren 2000 nog 8,5% van de fictieboeken tot het genre poëzie. Dat relatief hoge(re) percentage in de laatste decennia is vooral te verklaren door het betrekkelijk hoge aandeel poëzie in 2000 wanneer de focus van de bijzonder uitgebreide bijlage duidelijk opnieuw wat breder is. Ook Janssen (1994: 51-75) en het Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) geven voor de periode tussen de jaren zestig en negentig

inderdaad aan dat proza meer aandacht krijgt dan poëzie, terwijl Korevaart (2001: 80-100) voor de negentiende eeuw nog oppert dat poëzie het hoofdgenre is. De verschuiving die (impliciet) beschreven wordt in de literatuur, weerspiegelt zich heel duidelijk in ons corpus: de focus ligt na de jaren zestig op de prozaliteratuur met 53,1% literaire romans in de jaren zeventig en tachtig (in 1967 is dat overigens ook al 57,9%⁵⁵). Vanaf 2000 begint ook dat genre echter opnieuw aan prestige in te boeten (32,2%). De novelle, die minder het prestige heeft van een dichtbundel of literaire roman, kent geen duidelijke afname door de jaren heen: het genre is steeds in min of meerdere mate aanwezig (met schommelingen tussen de 4,2% en 6% (of 3 en 5 exemplaren)).

De minder prestigieuze en complexe genres daarentegen, zoals de thriller, de historische roman of de strip (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 216-218), kennen vanaf de jaren zeventig, het begin van de democratiseringsgolf, een duidelijke toename. Zo is in de periode 1978-1989 9,2% (9 op 98) van de fictieboeken een thriller, detective of misdaadroman. In de jaren vijftig en zestig daarentegen, wordt geen enkel boek van dat genre besproken. Tijdens de jaren 2000 zijn dergelijke boeken minder vaak aanwezig, maar toch blijven ze behoorlijk goed vertegenwoordigd (5,1% (6 op 118)): dat blijkt vooral te wijten te zijn aan het relatief hoge aandeel in 2000; in 2011 wordt geen enkel boek van het genre besproken. Zoals we eerder zagen, lijkt de cultuurredactie in 2011 dus terug te keren op enkele meer populaire keuzes in 2000. In 2000-2011 behoort 4,2% (5 op 118) (waarvan de meeste in 2011) van de fictieboeken echter wel tot het genre van de literaire thriller, een genre dat eerder nog niet voorkomt. Die lichte aandachtswending zou, opnieuw, kunnen wijzen op minder populaire keuzes van de redactie (men kiest wel voor boeken uit een 'lager' genre, maar dan vooral voor de meer complexe en 'prestigieuze' exemplaren), maar ook op een verschuiving in de boekenmarkt waarin het genre van de thriller steeds meer vermengd wordt met dat van de literaire roman (een soort omnivorisme in de cultuur, zoals Laermans (2004) dat noemt). Ook de historische roman wordt vanaf de jaren zeventig af en toe (en steeds vaker) gerecenseerd: 5,1% (5 op 98) in de periode 1978-1989; 10,2% in 2000-2011. Daarnaast stijgt ook de strip, inclusief, of misschien wel dankzij, de recentere graphic novel (als meer prestigieus en complex subgenre binnen het genre 'strip', maar ook als mengvorm en product van het eerder vermelde 'omnivorisme'), op de genreladder binnen *De Standaard der Letteren*. Toch is die ontwikkeling maar heel recent: pas in de jaren 2000 (en meer bepaald in 2011) komen er striprecensies voor. Het recenseren van strips gebeurt in 2011 wel heel consequent, telkens in een rubriek 'Strips' (12,7% in de meest recente periode, 2000-2011).

---

⁵⁵ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee 'decennia', uit bovenstaande (significante) tabel.

Enkele ‘lagere’ fictiegenres worden, vanaf de jaren zeventig, dus erkend als (min of meer) ‘volwaardige’ genres die het ‘verdienen’ om af en toe gerecenseerd te worden, in het bijzonder omdat ze meer en meer gelezen worden door het (hooggeschoolde) publiek van *De Standaard* (en wellicht ook de redacteurs zelf) (zie onder meer: Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 357-361). Andere traditioneel ‘lagere’ genres, zoals de romantiek, de fantasy, de avonturenroman, de streekroman, de pocket (inclusief chicklit), het prentenboek of het jeugd- en kinderboek, krijgen echter nog steeds niet die erkenning van *De Standaard der Letteren* (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 216-218). Dat komt overeen met de vaststellingen van Janssen (1994: 51-75) over de jaren zeventig en negentig. Die genres worden sinds de jaren zeventig niet meer volledig genegeerd, maar toch krijgen ze ook bijzonder weinig aandacht (maximaal één of enkele recensies per publicatiejaar). We zoomen even in op de boeken voor jongeren en kinderen. Het aanbod literatuur voor jonge lezers is bijna volledig afwezig: slechts 3,5% van het besproken boekenaanbod in het hele corpus⁵⁶ is (ook) gericht op kinderen en/of jongeren. Pas vanaf 2000, na jaren waarin er geen of nauwelijks kinder- of jeugdboeken onder de aandacht worden gebracht, ligt het percentage relatief hoog (7,8%) (kinderboekenauteur Sylvia Vanden Heede krijgt dan zelfs twee recensies). Dat is vooral te wijten aan de grote aandacht die het jeugdboek krijgt in 2000; in 2011 worden er binnen het genre slechts drie boeken besproken. De boeken voor kinderen of jongeren zijn vooral prentenboeken, ‘echte kinderboeken’ en (literaire) romans (toch wordt er binnen dit genre ook al eens vaker aandacht besteed aan niet-literaire romans, zoals een fantasy- of avonturenroman). De vaststelling dat boeken voor jongeren erg weinig aan bod komen, stemt overigens overeen met een van de kritieken geuit door de Nederlandse recensenten zelf in een enquête van Janssen (2003: 21).

Hoewel de boekenbijlage van *De Standaard* dus gedeeltelijk meegegaan is in de ontwikkeling van democratisering (en popularisering of commercialisering) binnen de fictierecensies, is de redactie duidelijk nog heel terughoudend tegenover de traditioneel minder hoog ingeschatte genres (Kraaykamp en Dijkstra 1999: 216-218).⁵⁷ Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit het feit dat er geen aandacht is voor de hypes binnen de fictie (zoals bestsellers als *Harry Potter* of *Twilight*, die, niet toevallig, beide tot het genre fantasy behoren). Slechts bepaalde genres, zoals de thriller, die in de loop der jaren algemeen meer aanvaard werden (Rees, Vermunt en Verboord 1999: 253), krijgen behoorlijk wat aandacht. Toch blijft het klassieke canon, in het bijzonder de ‘prestigieuze’ literaire roman, nog altijd het best vertegenwoordigd. De kritiek op het te elitaire karakter van de cultuurjournalistiek, geuit door Zwier (in Thijssen 1998: 62-63, 65), zou dus, op

---

⁵⁶ Fictie en non-fictieboeken.

⁵⁷ Chef Boeken Eva Berghmans (Bracke 2006: 62-63) van *De Standaard der Letteren* geeft inderdaad aan dat literaire waarde en kwaliteit vooropstaat bij de keuze van boeken (die criteria blijken in veel gevallen gelijk te staan aan (veeleer) ‘complex’ of ‘prestigieus’). Secundair, en binnen de lijnen afgebakend door die kwaliteitscriteria, zou er ook in zekere mate aandacht zijn voor de wensen van het publiek en de modernere (meer commerciële) genres.

bepaalde vlakken, ook gericht kunnen zijn op *De Standaard der Letteren*. Die ‘elitaire’ houding, die we ook in zekere mate weerspiegeld zagen bij de non-fictie, is inderdaad vreemd gezien de stijging van het aantal ‘omnivore’ lezers die zowel interesse hebben in hogere als lagere genres (vooral bij de oudere generaties hogeropgeleiden) en ‘lowbrow readers’ (vooral bij de vrouwen en de jongeren) en het feit dat ook ‘highbrow readers’ bijna even vaak een niet-literair als een literair werk lezen (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 357-361). De redactie van *De Standaard der Letteren* heeft dus opmerkelijk weinig aandacht voor bepaalde interesses van haar lezerspubliek in zijn geheel, maar ook voor bepaalde groepen lezers, zoals vrouwen en jongeren. Die laatste groep is nochtans ook goed, en steeds beter, vertegenwoordigd bij de *Standaardlezers* (De Bens en Raeymaeckers 2007: 179).

Taal van de besproken boeken

Taal van de besproken boeken per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Hoofdtalen	Vlaams taalgebied	24	37	39	100
	% binnen Decennia	27,6%	23,6%	21,8%	23,6%
	Nederlands taalgebied	14	25	35	74
	% binnen Decennia	16,1%	15,9%	19,6%	17,5%
	Vertaald uit het Engels	3	14	47	64
	% binnen Decennia	3,4%	8,9%	26,3%	15,1%
	Vertaald uit het Frans	0	5	18	23
	% binnen Decennia	,0%	3,2%	10,1%	5,4%
	Vertaald uit het Duits	2	13	4	19
	% binnen Decennia	2,3%	8,3%	2,2%	4,5%
	Engels	16	12	13	41
	% binnen Decennia	18,4%	7,6%	7,3%	9,7%
	Frans	15	29	5	49
	% binnen Decennia	17,2%	18,5%	2,8%	11,6%
	Duits	11	8	1	20
	% binnen Decennia	12,6%	5,1%	,6%	4,7%
	Vertaald uit andere talen	2	14	17	33
	% binnen Decennia	2,3%	8,9%	9,5%	7,8%
Totaal		87	157	179	423
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In het hele corpus neemt de Nederlandstalige literatuur een belangrijke plaats in: 23,6% van alle besproken boeken is oorspronkelijk Vlaams; 17,5% van de boeken komt uit Nederland. Toch is nog meer dan de helft van de gerecenseerde boeken anderstalig of vertaald uit een vreemde taal. Vooral boeken in het Engels (9,7%), het Frans (11,6%) en het Duits (4,7%) komen vaak voor. De vertaalde boeken zijn ook meestal oorspronkelijk Engelstalig (15,1%), Franstalig (5,4%) of Duitstalig (4,5%). Die focus hoeft niet te verbazen: traditioneel is de aandacht van de cultuur- en boekenbijlage van *De Standaard* voor die drie taalgebieden altijd al groot geweest (Durnez 1985: 194-200, 385-399). De overige (vertaalde) boeken (7,8%) zijn verdeeld over een klein aantal andere talen, zoals het Deens, het Italiaans, het Spaans of zelfs het Chinees. Dat de aandacht voor binnenlandse titels het grootst is, zoals onder meer Janssen (1994: 51-75) of het Nederlandse

Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) aangeeft (over de jaren zestig tot negentig van de twintigste eeuw), zien we dus niet terug in *De Standaard der Letteren*. Het criterium afstand (in dit geval geografisch, maar ook cultureel (en eventueel psychologisch): hoe dichterbij, hoe meer nieuwswaardig een feit of gebeurtenis) is duidelijk niet het belangrijkste voor de *Letteren*-recensenten. Dat is frappant voor *De Standaard*, die zeker in de vroegere jaren een uitgesproken Vlaams karakter had (Durnez 1985: 198-200; 1993: 95-107, 381-386).

Uiteraard zijn er enkele evoluties door de tijd heen. Wat de Vlaamse titels betreft, zien we een lichte daling van het aandeel binnenlandse boeken: van 27,6% in de vroegste periode naar 23,6% in de jaren zeventig en tachtig, tot 21,8% in de jaren 2000 (bekijken we de publicatiejaren afzonderlijk, dan kunnen we tweemaal een periode van daling onderscheiden, van 1956 tot 1978 en van 1989 tot 2011).⁵⁸ Al bij al blijft de aandacht voor de Vlaamse literatuur over de decennia heen echter behoorlijk vergelijkbaar. Dat is opmerkelijk: Vanaf het einde van de jaren tachtig (en het begin van de jaren negentig) komt het boekenveld immers steeds meer onder invloed van de commercialisering en popularisering. Volgens sommige critici doet dat de aandacht voor binnenlandse literatuur sterk afnemen; uit een onderzoek van Janssen (1999: 337-339) blijkt inderdaad dat de besprekingen van buitenlandse literatuur in aandeel toenemen. Ook in ons corpus zien we het percentage buitenlandse titels (licht) stijgen. Vlaamse titels krijgen daardoor, zoals vastgesteld, iets minder frequent een recensie, maar toch blijft het verlies bijzonder beperkt.

De aandacht voor de buitenlandse literatuur vertaalt zich in ons corpus vooral in (relatief) hoge percentages (al dan niet vertaalde) Engelse, Franse en Duitse werken. Vooral in de meer recente jaren daalt het aandeel niet-vertaalde literatuur bijzonder sterk, vooral wat de boeken in het Frans en het Duits betreft (Engels: 18,4% in de jaren vijftig-zestig; 7,6% in zeventig-tachtig en 7,3% in de jaren 2000. Frans: 17,2% in de vroegste jaren; 18,5% in zeventig-tachtig en 2,8% (5 op 179) in de recentste decennia. Duits: respectievelijk 12,6; 5,1% (8 op 157) en 0,6% (1 op 179)). We kunnen vaststellen dat de focus langzaam verschuift van die drie talen naar (bijna) uitsluitend het internationale, geglobaliseerde Engels van de commerciële(re) massacultuur. Dat blijkt ook uit het aandeel vertaalde werken uit het Engels, Frans en Duits. Algemeen zien we een toename van het percentage vertalingen. Bij het Duits is er echter, na een (lichte) stijging in de eerste jaren, een dalende tendens: 2,3% (2 op 87) in 1956-1967; 8,3% in 1978-1989 en 2,2% (4 van 179) in 2000-2011. Vertalingen uit het Frans zijn vooral in de recentere jaren meer en meer aanwezig: respectievelijk 0%; 3,2% (5 van 157) en 10,1%. Vooral het aandeel vertaalde Engelstalige boeken neemt echter toe, in het bijzonder in de periode 2000-2011 (bij uitstek de periode waarin de

---

⁵⁸ De percentages voor de individuele publicatiejaren worden hier enkel vermeld als er interessante verschillen zijn. Ze staan hier enkel als aanvullende informatie. We concentreren ons immers op de percentages, verdeeld per twee 'decennia', uit bovenstaande (significante) tabel.

commercialisering zich sterk blijkt door te zetten): respectievelijk 3,4% (3 op 87); 8,9% en 26,3%. Op die manier ligt het percentage (al dan niet vertaalde) Engelse boeken in de meest recente jaren opmerkelijk hoog, een heel stuk hoger dan (bijvoorbeeld) het aandeel Vlaamse boeken. De Nederlandse boeken (die we ook tot de ‘buitenlandse literatuur’ zouden kunnen rekenen) zijn in die periode overigens ongeveer even goed vertegenwoordigd als de Vlaamse. Hun aandeel stijgt, in tegenstelling tot de Vlaamse literatuur, door de jaren heen wel gestaag: 16,1% in de jaren vijftig-zestig; 15,9% in zeventig-tachtig en 19,6% in de jaren 2000.

Het traditionele beeld van een recensieaanbod waarin de binnenlandse literatuur overheerst, dat we terugvinden bij diverse auteurs (bijvoorbeeld: Instituut voor Perswetenschap 1977: 103-108), vinden we dus op geen enkel moment weerspiegeld in *De Standaard der Letteren* (tussen de jaren vijftig en 2011). Toch is het aanbod Vlaamse titels, ondanks de al vrij grote aandacht voor de buitenlandse literatuur, in de eerdere jaren wel nog iets hoger dan in de laatste publicatiejaren. Recenter wordt het boekenaanbod van *De Standaard der Letteren* immers meer bepaald door een geglobaliseerde en gecommmercialiseerde boekenmarkt waar internationale literatuur, inclusief de boeken van onze noorderburen (zo blijkt), veel aandacht krijgt. Dat het bereik van die globalisering beperkt is en commercieel gestuurd (door de grote, Engelstalige landen) blijkt uit het feit dat het aanbod sterk blijft vasthangen aan het traditionele ideaal van de “Dead White European Men” (dat nochtans al enkele decennia onder druk staat). De taal maakt uiteraard niet altijd duidelijk uit welk land een boek precies afkomstig is. Toch is het aandeel niet-westerse auteurs bijzonder klein: de nadruk ligt op westerse talen en culturen. Die focus zien we overigens ook bevestigd bij het Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) (over de kritiek aan het einde van de jaren zestig): auteurs en boeken die geografisch “ver van huis” zijn, krijgen erg weinig aandacht; titels die afkomstig zijn uit streken dichterbij huis (zoals de buurlanden of de ‘psychologisch’ als nabij ervaren Verenigde Staten; de Franse, Duitse, Engels en Nederlandse titels) krijgen meer aandacht. De kritiek dat het recensiewezen te weinig aandacht schenkt aan buitenlandse auteurs (op het ‘nabije’ buitenland na), is dus niet enkel op de hedendaagse kritiek van toepassing (Schümers, in Thijssen 1998: 30-31; Vogelaar 1998: 70; Offermans, geciteerd in Thijssen 1998: 56).

Recentheid

Recentheid besproken boeken per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Werd het boek recent gepubliceerd (recent: tot 2 jaar voor publicatiedatum recensie)?	ja	80	139	157	376	
	% binnen Decennia	93,0%	88,5%	87,7%	89,1%	
	nee, heruitgave	3	16	10	29	
	% binnen Decennia	3,5%	10,2%	5,6%	6,9%	
	nee, geen heruitgave	3	2	12	17	
	% binnen Decennia	3,5%	1,3%	6,7%	4,0%	
Totaal		86	157	179	422	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zoals we al aangaven in de literatuurstudie, is het doel van dagbladrecensies om de recente literaire productie in kaart te brengen. Het criterium recentheid is dus altijd al van belang geweest. Toch wordt het criterium, volgens Vogelaar (in Thijssen 1998: 71), steeds belangrijker. Bovendien zou het begrip de laatste jaren ook iets anders ingevuld worden. Onder invloed van de commercialisering en de groeiende productie blijven cultuurproducten, zoals boeken, maar gedurende een korte periode actueel en recent: na een drietal maanden (of zelfs korter) zijn veel boeken al verdwenen uit de boekenrekken in de winkels (Bourdieu 2000: 81). Aansluitend bij dat idee van recentheid wijst Janssen (1994: 51-75) trouwens ook op een grotere vertegenwoordiging van eerste drukken in de dagbladkritiek van de jaren zeventig en negentig. Dat vinden we bevestigd in ons corpus: zo'n 89,1% van de gerecenseerde werken is een eerste druk, terwijl 6,9% een herdruk is en 4% een niet-recent boek dat niet werd heruitgegeven. De verwachting dat de focus hoe langer hoe meer ligt op recente werken, klopt echter niet: er is geen sprake van een rechtlijnige toename of daling van het aandeel eerste drukken. Het percentage schommelt steeds tussen de 87,7% en 93%. Toch is het frappant dat het hoogste percentage eerste drukken te vinden is in de vroegste jaren (93%) en het laagste in 2000-2011 (87,7%). De vroegste periode heeft slechts een beperkt aandeel heruitgaven (3,5% of 3 van 86); in de recentste periode is 5,6% van de boeken een herdruk. Het aandeel niet-heruitgegeven werken ligt steeds heel laag (gemiddeld op zo'n 2%), behalve in 2000-2011: niet minder dan 6,7% van de besproken boeken is een ouder, niet heruitgegeven werk. Op dit vlak lijkt de redactie dus resoluut in te gaan tegen de commercialiseringsgolf die de houdbaarheid van boeken gereduceerd heeft tot enkele maanden. Ondanks de gejaagdheid en het streven naar (uiteeraard actuele, recente) nieuwsscoops, brengt *De Standaard der Letteren* de laatste jaren dus wel nog vrij frequent ouder werk onder de aandacht. Het sluit aan bij de visie van Sels (2003: 53) die stelt dat er binnen de afgebakende context van een (in het geval van *De Standaard der Letteren* erg uitgebreid) cultureel supplement wel nog ruimte is voor minder voor de hand liggende onderwerpen, zoals minder recente boeken.

3.2.3 De uitgeverij en haar herkomst

In het totaal vinden we 172 verschillende namen van uitgeverijen terug voor 423 besproken boeken. In die lijst komen veel uitgevers dus maar een- of tweemaal voor. Enkele uitgeverijen hebben echter wel vijf of meer besproken publicaties in het hele corpus: *De Sikkel*, *De Bezige Bij*, *Manteau*, *W. Heineman*, *De Geus*, *Atlas*, *Contact/Bert Bakker*, *Houtekiet*, *Signatuur*, *Anthos*, *Ambo*, *Prometheus*, *Querido*, *De Arbeiderspers*, *Standaard (Boekhandel)*, *Gallimard*, *Bruna*, *Meulenhoff*, *Grasset*, *Athenaeum Polak (& Van Genep)*, *Davidfonds/De Clauwaert*, *Wereldbibliotheek*, *Van Halewyck* en *Lannoo*. Opmerkelijk is dat we iets meer dan de helft van die uitgeverijen ook terugvinden in het lijstje dat Janssen (1994: 218-220) opstelt van grote en middelgrote uitgeverijen in de jaren zeventig en/of negentig. Ze baseert zich voor die indeling op de productiegegevens (aantal publicaties) van de uitgeverijen per jaar. Ook Het Nederlandse Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) stelt dat grote uitgeverijen meer recensies krijgen.

Afkomst van de uitgeverijen per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Afkomst van de uitgeverij	België en Nederland		28	21	41	66	73	83	312
		% binnen Publicatiejaar	59,6%	55,3%	55,4%	80,5%	90,1%	85,6%	74,5%
	andere landen		19	17	33	16	8	14	107
		% binnen Publicatiejaar	40,4%	44,7%	44,6%	19,5%	9,9%	14,4%	25,5%
Totaal			47	38	74	82	81	97	419
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Het valt op dat bijna al die veel voorkomende uitgeverijen (die, zoals gezegd, niet zelden groot tot middelgroot zijn) gevestigd zijn in Vlaanderen of Nederland. Enkel *Gallimard*, *W. Heineman* en *Grasset* zijn buitenlandse uitgevers. De meeste niet-Vlaamse of niet-Nederlandse uitgevers krijgen dus maar één of enkele (maar minder dan vijf) gerecenseerde boeken. In het volledige corpus is bijgevolg slechts 25,5% van de besproken boeken uitgegeven door een buitenlandse uitgeverij terwijl 74,5% van de boeken een Nederlandse of Vlaamse uitgever heeft. Heel verwonderlijk is dat uiteraard niet, gezien het grote aandeel oorspronkelijk Nederlandstalige boeken en (in het Nederlands) vertaalde boeken (uitgegeven bij Vlaamse en Nederlandse uitgeverijen) in het corpus. In de eerdere jaren ligt de focus wel nog iets meer op buitenlandse uitgeverijen, maar ook dat hoeft niet te verbazen. In de jaren vijftig, zestig en zeventig worden nog veel meer niet-vertaalde boeken (in het Engels, Frans en Duits) besproken. Daarna neemt het aandeel van dat type boeken vrij sterk af. Het percentage niet-Vlaamse/Nederlandse uitgevers daalt dan ook tussen de periode van de jaren 1956, 1967 en 1978 (respectievelijk 40,4% (19 op 47); 44,7% (17 op 38) en 44,6%) en de periode vanaf 1989 tot 2011 (19,5%; 9,9% en 14,4%). Die bevindingen bevestigen de conclusies van, onder meer, het Instituut voor Perswetenschap (1977: 103-108) dat uitgaven van buitenlandse uitgeverijen minder aandacht krijgen.

Dat de *Letteren*redacteurs hoe langer hoe meer boeken selecteren van uitgeverijen uit hun eigen taalgebied kunnen we ook verklaren vanuit de commercialiseringstendens. Onrechtstreeks oefent de commercialisering een invloed uit door het feit dat de *Letteren*redacteurs steeds vaker voor boeken kiezen die voldoen aan de wensen van het (grote) publiek, zoals internationale (vaak Engelstalige) uitgaven die vertaald zijn naar het Nederlands. Meestal worden die vertalingen uiteraard uitgegeven door – niet zelden grote – Vlaamse of Nederlandse uitgeverijen. Anderzijds veronderstellen we ook dat, zoals Laermans (2004) of De Bens en Raeymaeckers (2007: 166-170) aangeven, de redactie van *De Standaard der Letteren*, net zoals andere redacties, steeds meer de commerciële druk voelt van bepaalde – meestal grote, kapitaalkrachtige – bedrijven (in dit geval uitgeverijen) om te schrijven over hun ‘producten’. Het zijn dan doorgaans de uitgeverijen uit eigen land die (al dan niet als adverteerders) de meeste druk (kunnen) uitoefenen. Uiteraard trekt de bekende – want vaak grote, via de pr goed verspreide – naam van zulke uitgevers (het criterium bekendheid) op zich ook al gemakkelijker de aandacht van de recensenten. Het is moeilijk om een bevestiging te vinden van die stelling in ons corpus, maar we vinden wel een indicatie. Bekijken we immers het aandeel boeken van de verschillende uitgeverijen dat elk jaar besproken wordt, dan zien we dat het percentage (Vlaamse en Nederlandse) uitgeverijen dat elk jaar meerdere (meer dan drie) besprekingen krijgt, toeneemt. In 1956 krijgen vier uitgevers meerdere besprekingen (5,7% van alle uitgeverijen in het corpus van dat publicatiejaar); in 1967 zijn er dat nul (0%); in 1978 vier (9,3%); in 1989 zeven (14,3%); in 2000 tien (21,7%) en in 2011 twaalf (27,9%). Bijgevolg is 4,1% van de besproken boeken in 1956 uitgegeven door een goed vertegenwoordigde uitgeverij; 0% in 1967; 5,4% in 1978; 8,4% in 1989; 12,2% in 2000 en 12,4% in 2011. Het lijkt er dus inderdaad op dat de *Letteren*recensenten zich steeds meer gaan concentreren op de publicaties van enkele (Vlaamse of Nederlandse) uitgeverijen terwijl ze voordien hun aandacht meer evenwichtig verdeelden over het volledige aanbod. De uitgevers die vaker aan bod komen, zijn ook bijna zonder uitzondering (middel)grote bedrijven, zoals De Bezige Bij, Davidsfonds of Houtekiet (Janssen 1994: 218-220). Hun aanbod aan nieuwe publicaties is uiteraard groter (maar dat was ook al zo in de jaren vijftig of zestig) maar ze hebben, zo veronderstellen we, ook meer middelen om hun aanbod onder de aandacht te brengen van de redactie, al dan niet als adverteerders. Dat is iets wat de laatste jaren inderdaad vaker lijkt te gebeuren (en dat de redactie beïnvloedt).

3.2.4 Achtergrondindicatoren van ‘kwaliteit’/populariteit

In onze literatuurstudie wezen we erop dat recensenten zich baseren op bepaalde aspecten en indicatoren bij de keuze van een boek voor een recensie (Janssen 1999: 331-332). Onder invloed van de commercialiseringsgolf van de laatste jaren zouden daarbij steeds vaker andere elementen een (belangrijkere) rol spelen dan voorheen. Verkoopcijfers (kwantiteit is gelijk aan kwaliteit),

bekendheid en het ‘toptienisme’, de aanwezigheid van een boek in het een of andere lijstje, zouden bijvoorbeeld steeds meer doorwegen (Soetaert 2008: 58). Daarbij sluiten onder meer de bestsellerlijsten aan als ‘kwaliteits’-/populariteitsindicatie, maar ook de uitspraken van specialisten, meer bepaald juryleden van de een of andere literaire prijs (en dus de aanwezigheid in een shortlist of longlist), die het boek een groter gewicht en meer bekendheid kunnen geven.

Bestsellerlijsten

Het opstellen van bestsellerlijsten met de best verkopende boeken binnen het fictie- en non-fictiegenre is een erg recente praktijk in Vlaanderen. Zulke lijsten kwamen sporadisch al eens voor, maar pas sinds midden jaren 2000 worden wekelijkse lijstjes verzorgd door GfK Retail and Technology en Boek.be (voor de Vlaamse boekenmarkt) en onder meer in *De Standaard* gepubliceerd. De recente algemene verspreiding van dit fenomeen wijst er al op dat verkoopcijfers pas de laatste jaren steeds belangrijker geworden zijn. Ook het feit dat *De Standaard* ervoor opteert de lijsten een plaats te geven in de boekenbijlage, is een indicatie dat de redactie belang hecht aan de cijfers. Of die attitude ook een rol speelt bij de keuze van de boeken, kunnen we uiteraard enkel voor 2011 nagaan. Het percentage besproken bestsellers (boeken die in de week waarin de recensie gepubliceerd wordt in de bestsellerlijst staan) ligt erg laag, op zo’n 4,1% (4 op 97). Hoewel *De Standaard* dus wel oog heeft voor verkoopcijfers, is dat duidelijk (nog) niet het belangrijkste criterium om een boek te selecteren voor bespreking. Dat wordt inderdaad bevestigd door Bracke (2008: 63-64). Opmerkelijk is overigens ook dat *De Standaard der Letteren* sinds 2000 een eigen boekentop met vijf recente boeken afdrukt op haar pagina’s: het gaat telkens om boeken die in dezelfde of een vorige editie van de bijlage besproken zijn (in 2011 wordt er bij elk boek in de lijst zelfs een samenvatting geplaatst van de (eerder verschenen) recensie). Ook op die manier speelt de boekenredactie dus in op de tendens van het ‘toptienisme’.

Genomineerde en bekroonde boeken

Genomineerde en bekroonde boeken per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Heeft het boek een literaire prijs gewonnen of is het genomineerd?	ja	0	1	7	6	4	20	38
	% binnen Publicatiejaar	,0%	2,6%	9,5%	7,2%	4,9%	20,6%	9,0%
	nee	49	37	67	77	78	77	385
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	97,4%	90,5%	92,8%	95,1%	79,4%	91,0%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Boeken die, na de goedkeuring van een professionele jury, een plaats hebben gekregen op een longlist of shortlist voor een literaire prijs, vinden we vanaf 1967 terug in het corpus van gerecenseerde werken: 2,6% (1 op 38) in 1967; 9,5% (7 op 74) in 1978; 7,2% (6 op 83) in 1989 en 4,9% (4 op 82) in 2000. De percentages blijven echter beperkt; na een relatief grote vertegenwoordiging in 1967 lijkt hun aandeel met de jaren zelfs af te nemen. In 2011 stijgt het percentage genomineerden/bekroonden echter opnieuw tot 20,6%. De aandacht voor (de lijstjes van) genomineerde of bekroonde boeken lijkt dus, net zoals de Vlaamse bestsellerlijstjes, vooral een fenomeen van de jaren 2000. Beide evoluties lijken dan ook een uiting te zijn van commercialisering waardoor recensenten vaker commerciële, kwantitatieve waarden (daarbij sluit onder meer ook het selectie criterium “de eerste, de beste” aan) als maatstaf nemen en ‘veilige’ keuzes maken, bijvoorbeeld door in te spelen op de wensen (het koopgedrag) van het publiek of door de mening van externe, gezaghebbende bronnen te volgen die, zoals blijkt uit het reeds vermelde onderzoek (Ashworth, Heyndels en Werck 2010: 210-214), ook een effect heeft op het koopgedrag van de lezers.⁵⁹

De literaire prijzen die in het corpus aan bod komen, zijn heel uiteenlopend. De meeste vinden we bovendien maar eenmaal terug. De resultaten zijn dan ook niet significant.⁶⁰ We vermelden kort enkele prijzen die wel meermaals voorkomen, door de jaren heen: de *AKO-prijs* (tweemaal), de *Prix Renaudot* (tweemaal), de *Prix Goncourt* (viermaal), de *Pullitzer Prize* (tweemaal) en de *Fauves d'Angoulême* (driemaal in hetzelfde jaar; een deelrecensie met winnaars (stripalbums) van de *Fauves*). Een uitgesproken voorkeur voor de een of andere prijs hebben de recensenten van *De Standaard der Letteren* dus duidelijk niet. Toch valt het op dat de literatuurprijzen die meermaals terugkomen, met uitzondering van de *Fauves*, stuk voor stuk tot de meest prestigieuze prijzen binnen de literaire wereld behoren. De grotere aandacht voor boeken die door gerenommeerde en gezaghebbende juryleden geselecteerd werden, is inderdaad niet onlogisch. Niet alleen loopt een recensent die de mening van zo'n jury volgt, erg weinig risico een verkeerde boekenkeuze te maken, maar (de uitreiking van) zulke prijzen (wordt) worden bovendien veel meer gemediatiseerd en (heeft) hebben daardoor een grotere bekendheid bij publiek en recensent (bekendheid is, zoals we al zagen, een (steeds belangrijker) selectie criterium).⁶¹

---

⁵⁹ - Dat recensenten meer aandacht zouden hebben voor prijswinnaars of genomineerden vinden we ook bevestigd bij Bracke (2008: 64).

- Genomineerde of bekroonde boeken worden door sommige auteurs ook beschouwd als ‘veiliger’ omdat ze al goedgekeurd zijn door een externe, gezaghebbende bron en de criticus dus minder verantwoordelijkheid hoeft op te nemen voor zijn keuze. Sommigen spreken dan ook over ‘schijninnovatie’: de recensent ‘durft’ een nieuwe auteur te introduceren, maar laat zich daarbij slechts leiden door literair-externe indicatoren, zoals een literaire prijs. (Instituut voor Perswetenschap: Massamedia 1977: 12-14).

⁶⁰ De resultaten zijn niet significant (er is geen significantietest mogelijk). We vermelden dus enkel een paar opvallende frequenties.

⁶¹ Daarnaast zijn er nog zes boeken die voor/met meerdere literaire prijzen genomineerd of bekroond zijn. Net zoals boeken die genomineerd/bekroond zijn voor/met beroemde prijzen, zoals de *Pullitzer Prize*, krijgen ook deze boeken daardoor meer gewicht:

In de bovenstaande lijst (van de meest voorkomende prijzen) zijn de Vlaamse prijzen opvallend afwezig. Enkel de *AKO-prijs*, die ingericht wordt door Nederland, heeft een jury van Nederlandse en Vlaamse recensenten en neemt het hele Nederlandstalige (Vlaamse en Nederlandse) boekengebied in beschouwing. Ook wanneer we de hele lijst met vermelde prijzen bekijken, valt de beperkte aanwezigheid van Vlaamse prijzen op⁶²: slechts eenmaal, in 2011, is een gerecenseerd boek bekroond met/genomineerd voor een prijs die uitgereikt wordt in Vlaanderen, de *Gouden Boekenuil*. De overige prijzen zijn stuk voor stuk afkomstig uit andere landen. Het beeld is diffuus, maar Frankrijk is wel overduidelijk het best vertegenwoordigd: 13 van de 36 genomineerde of bekroonde boeken uit het corpus krijgen een Franse prijs. Ook de overige landen die relatief (goed) vertegenwoordigd zijn, zijn – met uitzondering van de Verenigde Staten – buurlanden.

Op die manier voldoen ze allemaal aan het (belangrijke) criterium van een (beperkte) geografische, culturele en/of psychologische afstand, niet toevallig het selectiecriterium waar ook de meeste boeken in het corpus aan voldoen (zie 3.2.2 De gerecenseerde boeken). Enerzijds maakt dat hun (relatief) goede vertegenwoordiging niet onlogisch. Anderzijds maakt dat het feit dat er zo weinig aandacht gaat naar werken die bekroond of genomineerd zijn in Vlaanderen zelf (en zelfs Nederland), dat zeker aan de voorwaarde ‘beperkte afstand’ voldoet, extra opmerkelijk. Ook in het licht van het onderzoek van Ashworth, Heyndels en Werck (2010: 210-214) is die grote focus op het buitenland overigens frappant. Zij concluderen immers dat het effect van buitenlandse prijzen (in het bijzonder debuutprijzen) op de verkoop van een boek minimaal is. Hoewel ze geen uitspraken doen over recensies, lag het binnen onze verwachtingen dat recensenten zich op een vergelijkbare manier als de boekenlezers zouden gedragen. Dat blijkt niet zo te zijn: hun focus ligt meer op het buitenland, en vooral buurland Frankrijk. We zagen inderdaad al dat *De Standaard der Letteren* altijd al een grote aandacht gehad heeft voor buitenlandse auteurs, in het bijzonder Franse en Engelse: vooral in de latere jaren neemt het percentage vertaalde internationale lectuur toe ten nadele van de Vlaamse (en Nederlandse) literatuur. Enerzijds blijkt de focus op Engelstalige en Franstalige boeken dus hand in hand te gaan met een focus op Engelstalige en Franstalige literatuurprijzen (van de laatste jaren). Anderzijds zijn buitenlandse prijzen bovendien vaak veel prestigieuzer (dan Vlaamse/Nederlandse prijzen), enkel al door het feit dat de resultaten binnen de gecommmercialiseerde wereld frequenter internationaal bekend worden gemaakt. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat recensenten, in het bijzonder in de latere jaren, zich

---

Door die diverse nominaties en/of bekroningen is er veel kans dat het boek bekender is (bij publiek en redactie). Bovendien is de uitspraak van elk van die literaire jury's een bevestiging dat het boek wel van belang moet zijn. De recensent maakt dus weinig kans om een vergissing te begaan.

⁶² De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant (er is geen significantietest mogelijk). We focussen ons hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages en frequenties, op basis van het volledige corpus.

gemakkelijker laten leiden door de grotere bekendheid en het prestige (twee criteria die steeds belangrijker worden, en in elk geval belangrijker blijken te zijn dan afstand, althans wat de ‘minder prestigieuze’ Vlaamse/Nederlandse prijzen betreft). Mogelijk zorgt het grotere aandeel (buitenlandse) prijswinnaars en genomineerden er bovendien weer voor dat de focus op en het aandeel van buitenlandse literatuur nog toeneemt.

Het profiel van de prijswinnaars en genomineerden

Mannelijke en vrouwelijke auteurs die genomineerd of bekroond zijn

Chi kwadraat: $p = 0,011$ ($p < 0,05$)		Geslacht van de auteur		Totaal	
		man	vrouw		
Heeft het boek een literaire prijs gewonnen of is het genomineerd?	ja	24	13	37	
	% binnen Geslacht van de auteur	7,4%	16,7%	9,2%	
	nee	301	65	366	
	% binnen Geslacht van de auteur	92,6%	83,3%	90,8%	
Totaal		325	78	403	
		% binnen Geslacht van de auteur	100,0%	100,0%	100,0%

Bekijken we het type auteur en boek dat als prijswinnaar of genomineerde het vaakst gerecenseerd wordt, dan valt het op dat, binnen ons corpus, er meer vrouwelijke auteurs zijn die een bespreking krijgen nadat hun naam is verschenen op een short- of longlist dan mannen: 16,7% van de gerecenseerde vrouwen en slechts 7,4% van de mannen is bekroond met of genomineerd voor een literaire prijs. Zoals we al zagen, hebben de recensenten van *De Standaard der Letteren* veel minder aandacht voor vrouwen. Een prijs helpt vrouwelijke schrijfsters dus duidelijk meer dan mannen om onder de aandacht te komen van de cultuurredactie. Mannen hebben zo'n prijs minder nodig om een recensie te ‘verdienen’. Als zo'n aandachtstrekker werkt een literaire prijs echter veel minder bij de debutanten. Hier vinden we geen significante verschillen. Die vaststelling ligt in de lijn van het onderzoek van Ashworth, Heyndels en Werck (2010: 210-214). Zij opperen immers dat, in het bijzonder, debutanten niet meer aandacht krijgen wanneer ze een buitenlandse prijs winnen (of ervoor genomineerd worden).

Verfilmingen

Een laatste kenmerk dat een boek onder de aandacht kan brengen van publiek en recensenten, zijn de combinaties van boeken en films (of tv-programma's). Zoals we al aangaven in de literatuurstudie (Droeven et al. 2011), worden boeken steeds vaker verfilmd en krijgen films of tv-programma's steeds vaker een bijhorend boek: de commercie probeert op die manier nog meer aandacht en winst op te strijken. Slechts 2,4% (10 van 423) van alle boeken in het corpus behoort echter tot die categorie. Vanaf 1978 vinden we telkens zo'n twee tot drie boeken van dit type terug. De commercie slaagt er dus duidelijk niet in om de aandacht van *De Standaard der Letteren* te trekken via de combinatie boek en tv of film. Het bestaan van een filmversie is dus geen belangrijk selectie criterium.

3.2.5 Het profiel van de recensent

Veelschrijvers en de kritiek op de 'eendagsvliegen'

We wezen al eerder op het fenomeen 'veelschrijver' (3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist). Ook binnen de groep recensenten vinden we enkele toonaangevende journalisten. Als veelschrijvers beschouwen we de recensenten die vijf of meer (deel)recensies op hun naam hebben staan.⁶³ In het hele corpus kunnen we op die manier zeventien van de 127 (bekende, met naam vermelde) recensenten als gerenommeerd recensent beschouwen. Samen schrijven zij 136 van de 309 ondertekende (deel)recensies in het corpus. Dat betekent dat 13,4% (bijna een zevende) van alle recensenten 44% (bijna de helft) van de artikels schrijft. Die percentages wijken af van de vaststellingen van andere auteurs dat zo'n 20% van de recensenten 70% van de recensies schrijft (Instituut voor Perswetenschap: Massacommunicatie 1977: 103-108; Janssen 1994: 69, 75). Het fenomeen veelschrijver bestaat dus wel degelijk onder de recensenten van *De Standaard der Letteren*. Toch lijkt het minder uitgesproken te zijn dan in andere (buitenlandse) media of de corpora in andere studies.

Net zoals we konden vaststellen bij corpus I (3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist), zien we hier opnieuw dat het aantal recensenten toeneemt. Frappant is opnieuw dat die toename zich slechts tot en met 2000 manifesteert: van zestien (bekende) namen in 1956 naar negentien in 1967; 24 in 1978; 31 in 1989 tot 33 in 2000. In 2011 vinden we er slechts 23. Die langzaam stagnerende groei gevolgd door een daling hoeft niet te verbazen: zoals we al opmerkten, neemt het percentage (deel)recensies (net zoals het percentage gerecenseerde boeken, overigens) lange tijd toe, om tijdens de laatste periode opnieuw te dalen (ten voordele van andere types artikels): 26 ondertekende (deel)recensies in 1956; 35 in 1967; 48 in 1978; 71 in 1989; 68 in 2000; 61 in 2011. Elk jaar blijkt ook zijn eigen veelschrijvers⁶⁴ te hebben: een in 1956 (6,3% van de recensenten in dat publicatiejaar schrijft dus 26,9% van de recensies); twee in 1967 (10,5% van de recensenten schrijft 31,4% van de recensies); drie in 1978 (12,5% van de recensenten bespreekt 35,4% van de boeken); vier in 1989 (12,9% van de recensenten schrijft 38% van de recensies); drie in 2000 (9,1% van de recensenten bespreekt 26,5% van de boeken) en drie in 2011 (13% van de recensenten bespreekt 45,9% van de boeken).

De kritiek op de recente dagbladkritiek is vaak dat er te veel (losse) medewerkers bijkomen die elk slechts één of enkele boekbesprekingen schrijven en die snel (na een jaar of drie) opnieuw

---

⁶³ We baseren ons voor die gegevens op corpus I waarin we de 'volledige' artikels (in dit geval de (deel)recensies en het kleine aantal andere types artikels waarin ook boekbesprekingen zijn opgenomen (we verwijzen er hier, voor de duidelijkheid, ook naar als '(deel)recensie')) geteld worden en niet op corpus II waar de gerecenseerde boeken in rekening worden gebracht. Mochten we de toekenning van de titel 'veelschrijver' baseren op het aantal aparte boeken die een recensent bespreekt (al dan niet binnen eenzelfde artikel), dan zouden we een vertekend beeld krijgen. Dat een recensent, bijvoorbeeld, vijf boeken bespreekt binnen een enkele deelrecensie, maakt van hem immers nog geen veelschrijver.

⁶⁴ Een recensent wordt pas als veelschrijver beschouwd binnen een bepaald publicatiejaar als hij vijf of meer recensies schrijft in dat jaar.

verdwijnen (Schouten, geciteerd in Thijssen 1998: 16).⁶⁵ Het is moeilijk om af te leiden of die kritiek inderdaad klopt. Er zijn echter wel enkele indicaties. Tussen 1956 en 2000 neemt het aantal medewerkers inderdaad toe. Het aantal (deel)recensies waarvoor zij verantwoordelijk zijn, stijgt echter ook (tot 2000). Die toename is, in verhouding, zelfs sterker dan de groei van het aantal verschillende recensenten: het lijkt er dus op dat een, in verhouding, kleinere groep productiever is (zie ook verder). Het afwijkende beeld in 2000 wijst er echter op dat zich vanaf die tijd veranderingen voordoen. Daarnaast vinden we ook, in alle publicatiejaren, een vaste kern van één of enkele veelschrijvers, die een behoorlijk groot deel van de (deel)recensies voor hun rekening nemen (al ligt het aandeel publicaties die zij produceren, net zoals het aandeel veelschrijvers zelf, lager dan de percentages die we vinden in de literatuur). Wel valt op dat, zoals critici als Schouten beweren, de veelschrijvers van de latere jaren minder frequent actief zijn in de opeenvolgende publicatiejaren in het corpus (vooral in de jaren 2000): het lijkt er dus inderdaad op dat (althans toch bij de veelschrijvers) er een snellere wissel van de wacht plaatsgrijpt. Het percentage veelschrijvers binnen de groep recensenten blijft wel opmerkelijk constant door de tijd heen: rond de 10 tot 13%, al ligt hun aandeel iets lager in de eerdere (1956) en latere jaren (2000). Ook het aandeel recensies op naam van de gerenommeerde journalisten, blijft vrij constant, en er is zelfs sprake van een lichte stijging, tot en met 1989. In 1956, wanneer het percentage veelschrijvers nog lager ligt, is ook hun aandeel besprekingen binnen het (deel)recensiecorpus beperkter.

Vanaf 2000 grijpen er echter enkele veranderingen plaats. Opmerkelijk in 2000 is vooral de terugval van het aandeel artikels van de veelschrijvers tot (ongeveer) het percentage dat we vinden in 1956. Ook het percentage veelschrijvers ligt lager. Dat verklaart die lichte terugval bij de artikels. Het afwijkende beeld (van het percentage veelschrijvers en het aandeel door hen geschreven besprekingen) op zich is echter frappant. In het publicatiejaar 2000 lijken we inderdaad de ontwikkeling te vinden die beschreven wordt in de literatuur: er zijn minder vaste (gerenommeerde) recensenten, die dus ook een kleiner deel van het werk op zich nemen. We kunnen daaruit afleiden dat er vaker beroep wordt gedaan op diverse (al dan niet losse) medewerkers die elk één of enkele (maar minder dan vijf) publicaties hebben per jaar. 2011 is opnieuw een afwijkend jaar. Opmerkelijk is echter dat de resultaten niet in de lijn liggen van die voor het jaar 2000. De volledige groep recensenten slinkt hier sterk. Binnen die groep blijft er wel een (kleine, maar sterke) kern veelschrijvers (hun aandeel is opnieuw vergelijkbaar met dat tot de

---

⁶⁵ Van belang hierbij is op te merken dat het vaste statuut van 'literair journalist' of 'literair recensent' niet meer bestaat in recentere jaren. *De Standaard der Letteren* heeft, bijvoorbeeld, in de jaren 2000 maar drie vaste medewerkers (de hoofd- en eindredacteurs). We bekijken de evoluties hier echter los van het precieze statuut of de aanstelling van de medewerkers (vaste medewerker, redacteur van *De Standaard* die af en toe schrijft voor de boekenbijlage, freelancer...). We willen vooral nagaan, op basis van hun effectieve bijdragen, of de hele groep medewerkers inderdaad steeds groter wordt en op een 'lossere' en meer kortstondige manier verbonden is aan *De Standaard der Letteren*. Een freelancer of een wetenschapsredacteur van *De Standaard* kan, in dat opzicht, dus ook een 'veelschrijver' of 'vaste (of in elk geval belangrijke) medewerker' zijn als hij heel regelmatig (gedurende een langere periode) artikels aanlevert.

jaren 1989) die nu een veel groter deel van het werk op zich neemt. Zoals we al eerder opmerkten (3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist) over de volledige groep artikelschrijvers in corpus I, wordt er blijkbaar, onder invloed van commerciële ontwikkelingen, bespaard op tijd, geld en medewerkers (Davies 2010: 143-149): een kleinere groep recensenten verricht dus een (min of meer) vergelijkbare hoeveelheid werk als in de eerdere jaren.

Een interessante opmerking van (onder meer) Schouten (geciteerd in Thijssen 1998: 16) of Janssen (2003: 16) is bovendien dat de ‘eendagsvliegen’ die vandaag de kritiek bepalen, net zoals de hele groep recensenten overigens, zich steeds meer zouden professionaliseren of specialiseren binnen een bepaald domein (ook binnen de literatuur). Die specialisering blijkt inderdaad uit het corpus.⁶⁶ Van 1956 tot 1978 zijn alle fictie- en non-fictiegenres behoorlijk goed verdeeld over de verschillende medewerkers. Uiteraard zijn de veelschrijvers doorgaans beter vertegenwoordigd in enkele genres, aangezien ze nu eenmaal meer artikels schrijven (bijvoorbeeld: in 1956 schrijft Urbain vande Voorde alle poëziebesprekingen), maar van duidelijke specialisering is er geen sprake. Vanaf 1989 vinden we die wel.⁶⁷ Zo wordt in dat jaar 42,9% van de religieuze of filosofische boeken besproken door Eric Vanden Berghe. In 2000 gaan dan weer alle kinderboeken naar Jan van Coillie en bespreekt Erik Vissers telkens de literaire tijdschriften. In 2011 recenseert Kathy Mathys een groot deel van de historische romans (42,9%) en is Toon Horsten de recensent voor de strips (75%) en de graphic novels (100%)⁶⁸. In de latere jaren, vooral vanaf 1989, zien we overigens dat recensenten zich steeds vaker hetzij op fictie, hetzij op non-fictie concentreren. Voordien schrijven ze behoorlijk veel recensies over beide genres boeken.

Op het vlak van de taal (van het besproken werk) lijkt er echter wel al eerder sprake te zijn van een vorm van specialisering: Zo concentreert Urbain vande Voorde zich in 1956 vooral op de Vlaamse en Nederlandse boeken (hij bespreekt respectievelijk 75% en 50% van die boeken in het corpus van 1956) en L. Roosens op de Engelse (60%). In 1967 is Bernard Kemp de recensent van de Nederlandstalige boeken (Vlaams en Nederlands) (50% en 66,7%), E. Ottevaere van de Duitse (80%) en E. Benoot van de Franse (58,3%). In 1978 concentreert Wim d’ Haveloose zich op de boeken vertaald uit het Engels (66,7%) en is André Demedts de recensent van de Vlaamse boeken (72,7%). In 1989 wordt Demedts vervangen door Jooris Van Hulle (61,5%) en recenseert D. Vande Voorde vooral (vertaalde) Franse boeken (tweemaal 45,5%) terwijl E. Ottevaere de belangrijkste bespreker is van vertalingen uit het Engels (40%) en het Duits (42,9%). In 2000 verdelen Paul Verhuyck en Marijke Arijs de vertalingen uit het Frans (elk 50%). In 2011 bespreekt

---

⁶⁶ We baseren ons voor de resultaten opnieuw op corpus II. We bekijken immers de specialisering van de recensenten met betrekking tot de types boeken die zij bespreken (bijvoorbeeld (non-)fictiegenres). Die gegevens vinden we enkel in corpus II.

⁶⁷ We beperken ons telkens tot enkele voorbeelden waaruit de tendensen duidelijk moeten blijken.

⁶⁸ We kijken telkens enkel naar de best vertegenwoordigde genres binnen een jaar. Bovendien is steeds gecontroleerd of niet alle recensies van een bepaald genre boek (bijvoorbeeld de thriller) in eenzelfde editie van *De Standaard der Letteren* of zelfs binnen een enkel artikel voorkomen. Als dat wel zo is, wordt er geen rekening gehouden met die percentages.

Toon Horsten vaak vertalingen uit het Frans (40%). Het gaat echter telkens om strips, het genre waarin deze recensent zich, zoals gezegd, gespecialiseerd heeft.

We zouden hieruit kunnen besluiten dat er altijd al vormen van specialisering, enerzijds, en versnippering (waarin het fenomeen van de ‘eendagsvliegen’ past), anderzijds, zijn geweest. Tot de jaren tachtig specialiseren recensenten zich duidelijk vooral in een bepaald taalgebied. Op het vlak van genres en onderwerpen is de specialisering dan ook beperkter. Vanaf de jaren tachtig, en vooral vanaf 2000, worden boeken veeleer onder recensenten verdeeld naargelang het genre. Taal is dan minder van belang, wellicht doordat het aantal vertalingen toeneemt, het aanbod niet-Nederlandstalige en niet-Engelse (al dan niet vertaalde) boeken afneemt en, onder meer, het aanbod Nederlandstalige boeken te groot is geworden voor één (of twee) recensenten (Durnez 1993: 384). De (beperkte) versnippering is af te leiden uit het feit dat er altijd al medewerkers geweest zijn die slechts één of enkele recensies aanleveren. Hun aantal neemt wel toe, maar die toename is (min of meer) in verhouding tot de groei van het totale aantal geproduceerde besprekingen. Die losse medewerkers zijn, zo lijkt het, vaak specialisten in een bepaald taalgebied (vooral in de eerdere jaren) of een bepaald genre (in de latere jaren). We vinden immers meer dan eens een naam eenmalig terug bij een heel specifiek onderwerp of genre (bijvoorbeeld Emma Vorlat, die schrijft over een werk in verband met vertaalkunde in 1956 of Lili De Vooght met een recensie van een boek over psychoanalyse in 1989). Het is echter moeilijk om een volledig overzicht te krijgen van die experts en hun expertises binnen het bestek van deze studie. Net doordat ze vaak maar één recensie leveren, is het moeilijk om uitspraken te doen over hun specialiteiten. (zie ook: Durnez 1993: 95-107, 381-386).

Tot slot bekijken we nog de activiteiten van de groep veelschrijvers. Vogel (2001: 87-97) wijst op een interessante these: volgens de auteur hebben toonaangevende recensenten minder aandacht voor vrouwen dan voor mannen. Volgens Van Dijk (1999: 414) en Janssen (1994: 69, 75) voelen grote recensenten zich dan weer vaker verplicht om vooral de bekende, grote namen (we noemden ze eerder al ‘topauteurs’) te bespreken die ook door anderen gerecenseerd worden. Toch zouden zij ook de ruimte hebben om vaker een afwijkende keuze te maken, bijvoorbeeld voor een debutant. We bekijken of die drie veronderstellingen vertaald worden in ons corpus. We zagen al dat slechts 18,5% van de recensies, in het volledige corpus (II), naar vrouwelijke auteurs gaat. In het corpus van de veelschrijvers ligt dat percentage lichtjes hoger, op 21,1%. Zij hebben dus zeker niet minder aandacht voor vrouwen dan de gemiddelde recensent, maar ook niet beduidend meer. De resultaten opgesplitst per publicatiejaar zijn niet significant.⁶⁹

---

⁶⁹ De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant. We focussen ons hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

Geslacht van de gerecenseerde auteurs per publicatiejaar (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,70$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht van de auteur	man	21	14	25	35	16	27	138
	% binnen Publicatiejaar	84,0%	82,4%	71,4%	81,4%	84,2%	75,0%	78,9%
	vrouw	4	3	10	8	3	9	37
	% binnen Publicatiejaar	16,0%	17,6%	28,6%	18,6%	15,8%	25,0%	21,1%
Totaal		25	17	35	43	19	36	175
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Ook het percentage debutanten ligt iets hoger in het corpus van de veelschrijvers: 11,4% tegenover de 8,5% in het volledige corpus. Door de jaren heen blijft de aandacht voor debutanten bij de veelschrijvers consequent iets hoger, behalve in 2000-2011: in het volledige corpus van die jaren vinden we dan ook maar twee debutanten. De aandacht voor de debutant neemt dus over het algemeen af, en in het bijzonder bij (en/of onder impuls van) de gerenommeerde recensenten. De veelschrijvers schenken echter niet meer aandacht dan gemiddeld aan 'topauteurs'. In het hele corpus van recensies behoort 24,8% van de auteurs tot die categorie. In het corpus van de veelschrijvers is dat 22%. In tegenstelling tot de bevindingen van Janssen (1994: 69, 75) blijken veelschrijvers dus niet vaker dan de gemiddelde recensent te schrijven over belangrijke auteurs. De percentages van de opeenvolgende publicatiejaren zijn niet significant.⁷⁰

Debutanten per publicatiejaar (decennia) (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,02$ ($p < 0,05$)		Decennia			Totaal
		jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000	
Is de auteur een debutant?	ja	7	12	1	20
	% binnen Decennia	18,9%	14,5%	1,8%	11,4%
	nee	30	71	54	155
	% binnen Decennia	81,1%	85,5%	98,2%	88,6%
Totaal		37	83	55	175
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Topauteurs per publicatiejaar (decennia) (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,084$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Decennia			Totaal
		jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000	
Is de auteur een topauteur (een gevestigd auteur met minimaal 5 gepubliceerde boeken en minimaal 3 literaire prijzen)?	ja	9	14	18	41
	% binnen Decennia	22,0%	15,9%	31,6%	22,0%
	nee	32	74	39	145
	% binnen Decennia	78,0%	84,1%	68,4%	78,0%
Totaal		41	88	57	186

⁷⁰ De resultaten per publicatiejaar zijn niet significant. We focussen ons hier dus enkel op de algemene (totaal)percentages, op basis van het volledige corpus.

Vrouwelijke recensenten

Mannelijke en vrouwelijke recensenten per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht	man	23	31	40	67	48	39	248
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	88,6%	100,0%	95,7%	71,6%	66,1%	84,4%
	vrouw	0	4	0	3	19	20	46
	% binnen Publicatiejaar	,0%	11,4%	,0%	4,3%	28,4%	33,9%	15,6%
Totaal		23	35	40	70	67	59	294
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bij de veelschrijvers vinden we vanaf 2000 een zekere, beperkte vorm van vervrouwelijking. Voor die tijd kunnen we geen enkele vrouw tot de categorie ‘toonaangevend recensent’ rekenen, maar in de jaren 2000 vinden we voor het eerst wel twee vrouwen: Kathy Mathys en Marijke Arijs. Dat de vervrouwelijking bij de veelschrijvers zich zo beperkt en zo recent manifesteert, is niet verwonderlijk. Het totale aandeel vrouwelijke recensenten blijft tussen 1956 en 2011 immers erg klein: 15,6% van alle (deel)recensies is geschreven door een vrouw (ongeveer één procent minder dan het totale aandeel vrouwelijke cultuurjournalisten (al dan niet recensenten)).⁷¹ Door de tijd heen neemt het aandeel vrouwelijke recensenten wel toe: 0% in 1956; 11,4% (4 op 35) in 1967; 0% in 1978; 4,3% (3 op 70) in 1989; 28,4% in 2000 en 33,9% in 2011. Die vaststelling sluit aan bij de visie van Vogel (2001: 227-228) dat cultuurjournalistiek (en dus ook recensiewerk), zeker in vroegere jaren, bijna uitsluitend mannenwerk is. Pas in 2000 en 2011 is er dus sprake van een vrij goede vertegenwoordiging van vrouwelijke recensenten: (meer dan) één op vier boeken wordt dan gerecenseerd door een vrouw. Het aandeel vrouwelijke recensenten stijgt, tussen 1989 en 2000, overigens een stuk sterker dan het aandeel vrouwen binnen de grotere groep cultuurjournalisten (corpus I). Niet toevallig is er in 2000 een toonaangevende veelschrijfster die een vrij groot aantal recensies voor haar rekening neemt. Vanaf die tijd trekken de hoofdredacteuren van de boekenbijlage, mannen maar steeds vaker ook vrouwen, bijvoorbeeld Veerle Vanden Bosch in 2011, bovendien meer vrouwen aan (Bracke 2008: 61). Ook de piek in 1967 valt overigens op. Mogelijk is er samenhang met (de emancipatie van) de Tweede Feministische Golf in die periode, al speelt het feit dat de redactie van *De Standaard der Letteren* in die tijd vernieuwd werd met meer losse, en klaarblijkelijk ook vrouwelijke, medewerkers wellicht ook mee (Durnez 1993: 95-107, 381-386).

Durnez (1993: 401-402) en Janssen (2003: 16) stippen aan dat vrouwen, wanneer ze al de functie van recensent vervullen, vaker typische vrouwentaken krijgen toegeschoven. Zo'n vrouwentaak is, volgens de auteurs, onder meer kunst voor kinderen. Kraaykamp en Dijkstra

⁷¹ We baseren ons voor deze cijfers op de gegevens in corpus I (meer bepaald de (volledige) (deel)recensies in dat corpus), en niet op corpus II met alle gerecenseerde boeken. We willen immers nagaan hoeveel (volledige) (deel)recensies mannen en vrouwen schrijven veeleer dan hoeveel boeken zij bespreken. Een voorbeeld: Stel dat vrouwen vaker deelrecensies (met meerdere boeken) schrijven dan mannen, dan zou het aantal boeken dat zij bespreken wellicht een stuk hoger liggen. Maar dat iemand, bijvoorbeeld, vijf boeken bespreekt in een enkele recensie maakt die journalist nog niet 'belangrijker' als recensent.

(1999: 216-218) wijzen er dan weer op dat vrouwen vaker de “minder prestigieuze en complexe” genres verkiezen. We verwachten dan ook dat vrouwelijke recensenten die boeken vaker zullen recenseren. De resultaten zijn echter niet significant en kunnen die veronderstelling dus niet bevestigen of ontkrachten.

Ondertekening recensies

		Is het artikel ondertekend?			
		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	ja	309	96,9	96,9	96,9
	neen	10	3,1	3,1	100,0
	Totaal	319	100,0	100,0	

		Soort ondertekening per publicatiejaar (decennia)			
Chi kwadraat: p = 0,05		Decennia		Totaal	
		Jaren 50, 60 en 70	Jaren 80-2000		
Soort ondertekening	volledige naam	87	175	262	
		% binnen Decennia	79,1%	83,7%	82,1%
	initialen	22	25	47	
		% binnen Decennia	20,0%	12,0%	14,7%
nvt		1	9	10	
		% binnen Decennia	,9%	4,3%	3,1%
Totaal		110	209	319	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%

Volgens Van Dijk (2003: 63-68) was het niet ondertekenen of het gebruik van initialen heel lang typerend voor de (cultuur)journalistiek, en dan vooral voor de recensies. We zagen inderdaad (3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist) dat het aandeel ondertekende berichten en artikels met een volledige naam binnen de bijlage geleidelijk aan toeneemt (maar ook opnieuw daalt in de meer recente jaargangen). Bij de recensies is er nauwelijks sprake van een toename. In het volledige corpus is zo'n 96,9% van de recensies ondertekend.⁷² De recensies ondertekend met een volledige naam liggen ook erg hoog: ze zijn tussen de jaren vijftig en de jaren 2000 steeds goed voor ongeveer 80% van de berichten. We merkten inderdaad ook al op dat (onder meer) bij de recensie, als groot en ‘meer prestigieus’ genre, vaker de volledige naam van de journalist vermeld wordt. De tendens waarover Van Dijk spreekt, situeert zich, wat de recensies betreft, dus duidelijk voor de periode die we hier in beschouwing nemen: vanaf de jaren vijftig vinden we bij *De Standaard der Letteren* al de ‘gerenommeerde recensenten’ (of veelschrijvers (zie eerder)) met een status en naam die moet verkopen (en die dus duidelijk weergegeven moet worden bij de recensies).

⁷² -Opnieuw werden de percentages berekend op basis van de ‘volledige’ (deel)recensies in corpus I en niet aan de hand van corpus II met de besproken boeken.

-De percentages voor de opeenvolgende publicatiejaren zijn niet significant. We vermelden hier dus enkele de algemene (totaal)percentages.

3.2.6 Vormgeving en lay-out

Kwalitatieve beschrijving: de plaats van de recensie binnen De Standaard der Letteren

Zoals we al aangaven, neemt het aantal pagina's van de literatuurbijlage in de loop van de jaren toe (twee pagina's tot 1978; vier in 1989 en veertien tot 23 vanaf 2000); pas vanaf de jaren tachtig krijgen de pagina's van *De Standaard der Letteren* ook een aparte nummering. Tot het einde van de jaren zeventig, wanneer we dus nog niet kunnen spreken over een echte bijlage in de strikte zin van het woord, is er ook geen sprake van een voorpagina, enkel een linker- en rechterpagina of een eerste en tweede pagina. In 1956 en 1978 vinden we recensies vooral terug op pagina één. In 1967 blijkt het genre minder belangrijk te zijn: het zwaartepunt ligt nu op pagina twee. Ook in 1989, wanneer we wel al kunnen spreken over een echte bijlage, vinden we de meeste recensies op de middenpagina's (twee en drie) en niet op de voorpagina. In 2000 en 2011 zijn de recensies uiteraard verspreid over het grote aantal bladzijden. Wel valt op dat, vooral in 2000, de meeste recensies in het middelste gedeelte voorkomen: de eerste en laatste pagina's worden gereserveerd voor andere 'lichtere' types artikels zoals boekentops, columns, citaten of interviews. De voorpagina wordt in die jaren nooit gebruikt voor recensies. Zoals we al aangaven, bevat ze meestal een paginagrote foto met verwijzingen naar artikels binnenin, niet zelden recensies. De achterzijde bevat in 2000 doorgaans reclame. In 2011 vinden we er interviews terug. Als we er vanuit gaan dat vooral de eerste pagina('s) beschouwd kan/kunnen worden als de belangrijkste in de bijlage, zouden we kunnen stellen dat de recensie steeds minder het centrale genre wordt van de boekenbijlage. De concurrentie van andere genres wordt dus duidelijk groter (zoals we ook al konden vaststellen (zie 3.1.1 Type en aanleiding artikels)). Doorgaans ligt het zwaartepunt van de recensies (de titel en eventueel de belangrijkste foto) overigens op het bovenste deel van de pagina, dat, zo veronderstellen we, het meest in het oog springt. Enkel in 1989 ligt het zwaartepunt van 59% van de recensies onder aan de pagina. Vanaf 2000 nemen recensies steeds vaker één (volledige) of meerdere pagina's in beslag.

Lengte artikels

Lengte artikel per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Lengte artikel	kort bericht (maximaal 1 kolom en 10 lijnen)		9	0	9	7	0	16	41
		% binnen Publiceer jaar	18,4%	,0%	12%	8,4%	,0%	16,5%	9,7%
	middellang bericht (max 1 kolom, 80 lijnen; max 2 kolommen, 40 lijnen/kolom; max 3 kolommen, 27 lijnen/kolom)	% binnen Publiceer jaar	49,0%	21,1%	60,8%	37,0%	34,1%	49,5%	43,5%
lang bericht (alles boven 1 en 2)			16	30	20	45	54	33	198
		% binnen Publiceer jaar	32,7%	78,9%	27,0%	54,2%	65,9%	34,0%	64,8%
Totaal			49	38	74	83	82	97	423
			% binnen Publiceer jaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Onder meer Laermans (2004) wijst erop dat recensies steeds korter worden, onder invloed van de evoluties van commercialisering en popularisering (en dus ook als antwoord op de wensen van het publiek dat snelle, hapklare informatie wenst). Over het algemeen zijn de recensies in ons corpus (II) vaker lange berichten: 64,8% van de recensies is lang. Die focus op uitgebreide boekbesprekingen geldt echter niet voor elk publicatiejaar. Tussen 1956 en 2000 neemt de gemiddelde lengte van de recensies toe: van 32,7% (16 op 49) lange berichten in de jaren vijftig; 78,9% (30 op 38) in 1967; 27% in 1978; 54,2% in 1989 tot 65,9% in 2000. Enkel het jaar 1967 vormt opnieuw een uitzondering met erg veel lange recensies in vergelijking met de voorafgaande en volgende periode. Wellicht is dat een gevolg van het beperkte aandeel deelrecensies (waarbinnen de besprekingen per boek doorgaans korter zijn) in dat jaar en de focus op erg lange berichten (zie 3.1.1 Type en aanleiding artikels), wellicht binnen de context van het vernieuwingsoffensief onder leiding van Guido van Hoof (Durnez 1993: 95-107, 381-386).

Opmerkelijk na het stijgend aandeel lange berichten tot 2000, is de grote daling van dat type bericht in 2011: amper 34% van de besprekingen is lang. De recensies “van het sprintertype”, zoals Laermans (2004) ze noemt, nemen recent dus inderdaad toe, net zoals de auteur poneert: 49,5% van de recensies is middellang en 16,5% is kort in 2011. Toch zijn korte en middellange recensies zeker niet uniek voor het meest recente publicatiejaar. Ook in 1956 (18,4% of 9 van 49), 1978 (12% of 9 van 74) en 1989 (8,4% of 7 van 83) vinden we behoorlijk veel korte besprekingen. De middellange berichten komen vooral in de jaren vijftig en zeventig (respectievelijk 49% (24 op 49) en 60,8%) frequent voor. Telkens is dat vooral te wijten aan de relatief hoge percentages deelrecensies. In de jaren 1967, 1989 en 2000 waarin het aandeel lange recensies toeneemt en het percentage deelrecensies daalt, vinden we ook lagere percentages middellange recensies (respectievelijk 21,1% (8 op 38); 37% en 34,1%). Traditioneel zien we dus geen uitgesproken voorkeur voor lange recensies in *De Standaard der Letteren*. Het beeld is veeleer diffuus en vooral

in de latere jaren komen steeds vaker lange recensies voor. De grotere aanwezigheid van korte en middellange besprekingen in 2011 is dus geen doorbreking van een jarenlange traditie, maar veeleer een terugschakeling naar de verhoudingen van eerdere jaargangen (vooral de jaren vijftig en zeventig): een beeld dat slechts gedurende een korte tijd doorbroken is.

Afbeeldingen

Recensies met afbeelding(en) per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Staat er een afbeelding bij de recensie?	ja	14	6	5	11	67	90	230
	% binnen Publicatiejaar	28,6%	15,8%	6,8%	13,2%	81,7%	92,8%	54,4%
	nee	35	32	69	72	15	7	230
	% binnen Publicatiejaar	71,4%	84,2%	93,2%	86,8%	18,3%	7,2%	45,6%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Type illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal	
		jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000		
Aanwezige illustraties	foto('s)	7	10	101	118	
	% binnen Decennia	8,0%	6,4%	56,4%	27,9%	
	tekening(en)/reproductie	12	6	36	54	
	% binnen Decennia	13,8%	3,8%	20,1%	12,8%	
	diverse illustraties	1	0	20	21	
	% binnen Decennia	1,1%	,0%	11,2%	5,0%	
	nvt	67	141	22	230	
	% binnen Decennia	77,0%	89,8%	12,3%	54,4%	
Totaal		87	157	179	423	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Typerend voor popularisering is de toename van het aantal illustraties en de tendens naar grotere en andere types illustraties (visualisering). (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346). We zien inderdaad dat vooral in 2000 en 2011 bijzonder veel boekbesprekingen vergezeld worden van één of meerdere illustraties: in 2000 is dat 81,7% van de recensies en in 2011 92,8%. Tussen 1956 en 1989 varieert het aandeel besproken boeken met illustratie(s), maar de percentages blijven toch steeds vrij laag (28,6% in 1956 (14 op 49); 15,8% (6 op 38) in 1967; 6,8% (5 op 74) in 1978 en 13,2% in 1989).⁷³ Aangezien de percentages in de jaren 2000 tussen de vier en achttien keer hoger liggen dan die in de voorafgaande jaren, kunnen we spreken over een recent fenomeen dat typerend is voor de tendensen van popularisering en commercialisering.

Wanneer we de algemene term 'illustratie' uitsplitsen naar de diverse types illustraties (foto, tekening of een combinatie), dan zien we dat het aandeel recensies met (één of meer) foto('s) sterk toeneemt vanaf 2000. Voordien blijven de percentages erg laag (8% (7 van 87) in de

⁷³ Het is van belang hierbij op te merken dat in enkele gevallen foto's of tekeningen meermaals in rekening worden gebracht. We bekijken hier immers hoeveel boekbesprekingen vergezeld worden van een illustratie. Aangezien recensies of boekbesprekingen vaak deel uitmaken van een artikel (met één of meer afbeeldingen) dat meerdere boekbesprekingen bevat, delen recensies vaak een illustratie (die daardoor dus meermaals meetelt).

jaren vijftig en zestig; 6,4% in de jaren zeventig en tachtig; 56,4% in de jaren 2000).⁷⁴ Het percentage recensies dat vergezeld wordt van een tekening daalt aanvankelijk, tussen 1956 en 1989 (13,8% in jaren vijftig-zestig; 3,8% (6 op 157) in de jaren zeventig-tachtig), om vervolgens opnieuw toe te nemen, tot 20,1% in de jaren 2000. De combinatie van foto- en tekeningillustraties vinden we enkel in de vroegste en de recentste periode, respectievelijk 1,1% (1 op 87) en 11,2%. Ook hier zien we dus een stijging. Opnieuw blijkt dus dat ‘aansprekende’ beelden bij recensies belangrijker worden. Hoe langer hoe meer wordt daarbij de voorkeur gegeven aan (kleuren)foto’s, die het publiek wellicht meer aantrekken dan soberdere tekeningen of reproducties. Toch wordt die laatste groep (tekeningen (al dan niet in combinatie met een foto)) ook nog goed vertegenwoordigd. We zien hier dus opnieuw de invloed van popularisering (visualisering), maar dan wel getemperd dankzij de relatief goede mix van foto’s en meer bescheiden tekeningen.

Het type foto dat, door de jaren heen, het best vertegenwoordigd is, is de auteursfoto.⁷⁵ In de jaren vijftig en zestig behoort 54,5% (6 op 11) van de foto’s tot dat type; in de jaren zeventig en tachtig is dat 66,7% (6 van 9). Opmerkelijk is de sterke daling in de meest recente periode: 11,3%. Volgens Pasquier (2010: 239-240, 243-245) neemt het aantal foto’s van schrijvers toe met de jaren, als onderdeel van de commercialiseringstendens die de auteur steeds meer op de voorgrond brengt (voor zijn werk). Uit de cijfers blijkt echter dat auteursfoto’s altijd al een belangrijk aandeel van de foto’s gevormd hebben en dat hun percentage de laatste jaren zelfs sterk is gedaald. Toch blijft dit type foto opvallend/duidelijk aanwezig, alleen al door, bijvoorbeeld, de doorgaans grote oppervlakte (die vooral in recentere jaren toeneemt). We kunnen dus besluiten dat de auteursfoto geen recent fenomeen is binnen *De Standaard der Letteren*. Wanneer een (foto)geïllustreerd bericht in eerdere jaargangen geen auteursfoto heeft, dan gaat het steeds om een foto die gerelateerd is aan het thema van het boek of die overgenomen is uit het boek. Door de jaren heen blijft dit type foto goed vertegenwoordigd, tot en met de jaren 2000 (26,9%). In die laatste periode verschijnt er ook een derde soort foto, het belangrijkste type in die jaren (vooral dan in 2011): de foto van het boek zelf (61,9%). Hoewel dergelijke foto’s vaak klein zijn en weinig opvallend op een krantenpagina, brengen ze het werk (het boek) visueel toch meer in de focus. Dat stemt niet overeen met de kritiek van, onder meer, Geerts (1991: 36-38) dat het imago van de auteur zijn werk meer en meer begint te verdringen (binnen het commerciële literaire veld), al brengt een foto van de cover van een boek de inhoud van een werk uiteraard niet (echt) onder de aandacht. Daarvoor zorgen echter wel de foto’s uit het boek en/of gerelateerd aan het thema van het boek.

---

⁷⁴ Tussen 2000 en 2011 lijkt er overigens ook nog sprake te zijn van een toename, van 47,6% naar 63,9%. De tabel met die resultaten (uitgesplitst naar individueel publicatiejaar) is echter niet significant.

⁷⁵ Het gaat niet langer om de illustraties bij alle verschillende besproken boeken (boekbesprekingen) in corpus II, maar de foto’s op het niveau van de artikels die één of meer recensies bevatten, in corpus I.

Die laatste categorie, afbeeldingen uit het boek of gerelateerd aan het thema van het boek, is, door de jaren heen, de belangrijkste categorie bij de tekeningen (50% (9 van 18) in de jaren vijftig, zestig en zeventig; 69,2% in de jaren tachtig tot 2011).⁷⁶ Het belangrijkste doel van tekeningen bij recensies is dus de inhoud van het boek visueel voor te stellen. Opnieuw bevestigt dit dat er, tot en met 2011, een blijvende aandacht is voor het werk (dat dus zeker niet volledig verdrongen wordt door de auteur). De andere redenen waarom tekeningen gebruikt worden bij recensies zijn beperkt tot het afbeelden van auteurs en ‘andere’. Tot die laatste categorie behoren vooral kleine afbeeldingen die veeleer als ‘versiering’ of als visuele indicatie van een bepaald thema of een rubriek worden gebruikt. Tekeningen van auteurs zijn zeldzaam. In de vroegere periode vinden we er één op 18 tekeningen (5,6%). In de latere periode is dat vijf op 65 tekeningen (7,7%). Vooral in 1989 komt dat type tekening frequent voor.⁷⁷ Dat is wellicht te verklaren door de keuzes van de *Letteren*redactie in dat jaar: er wordt over het algemeen (ook los van de artikels) sterk ingezet op tekeningillustraties. Niet zelden figureren personen als onderwerp van die ‘cartoonachtige’ illustraties.

Oppervlakte illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar			Totaal
		jaren 50-60	jaren 70-80	jaren 2000	
Opp1	klein tot klein-gemiddeld (<= 100 cm ²)	18	1	163	182
	% binnen Publicatiejaar	62,1%	6,3%	74,4%	68,9%
	gemiddeld (100-250 cm ²)	10	8	33	51
	% binnen Publicatiejaar	34,5%	50,0%	15,1%	19,3%
	groot(-gemiddeld) (>= 250 cm ²)	1	7	23	31
	% binnen Publicatiejaar	3,4%	43,8%	10,5%	11,7%
Totaal		29	16	219	264
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Ook de oppervlakte van de illustraties evolueert door de tijd heen.⁷⁸ In 1956-1967 ligt de nadruk vooral op de categorieën klein(-gemiddeld) (62,1% of 18 van 29 illustraties) en gemiddeld (34,5% of 10 van 29 afbeeldingen). Slechts eenmaal (op 29 afbeeldingen) (3,4%) verschijnt er een illustratie van de categorie groot(-gemiddeld). In de periode zeventig-tachtig zien we een verschuiving van de focus naar de categorieën gemiddeld (50% of 8 op 16) en groot(-gemiddeld) (43,8% of 7 van 16). Slechts eenmaal verschijnt hier een klein(-gemiddeld)e illustratie (6,3%). Typerend voor popularisering, en meer bepaald visualisering, is de evolutie naar steeds grotere afbeeldingen (Hauttekeete, Peersman en Debackere 2002: 344-346). Die zien we inderdaad in de tweede periode. De verwachting is dan ook dat die ontwikkeling zich verder zet in de jaren 2000. Dat is echter niet het geval: 74,4% van de afbeeldingen is hier klein(-gemiddeld); 15,1% gemiddeld en 10,5% groot(-gemiddeld). Op dit vlak populariseert *De Standaard der Letteren* dus niet, de laatste jaren. Zoals gezegd, leek die ontwikkeling wel ingezet vanaf de jaren zeventig.

⁷⁶ In 1978, wanneer er geen illustraties voorkomen bij de recensies, verschijnen er, uiteraard, ook geen tekeningen van dit type.

⁷⁷ De resultaten uitgesplitst per publicatiejaar zijn echter niet significant.

⁷⁸ Het gaat opnieuw om de illustraties op het niveau van de artikels die één of meer recensies bevatten (in corpus I).

Vanaf 2000 zien we echter opnieuw een tegengestelde beweging. Wellicht heeft dat iets te maken met de toename van het aantal illustraties: per recensie vinden we meer, maar wel vaker kleinere afbeeldingen. De gewoonte om bij elke (deel)recensie één of meer (kleine) covers van het/de besproken boek(en) te plaatsen, is wellicht ook niet vreemd aan die evolutie.

Visuele kenmerken van de recensies van vrouwelijke auteurs en topauteurs

Volgens een studie van Vogel (2001: 87-97) worden boeken van vrouwelijke auteurs vaker korter gerecenseerd of binnen een deelrecensie. Zij doet die vaststellingen over de periode 1945-1960 in Nederland. Het is interessant om na te gaan of die these weerspiegeld wordt in ons corpus, met betrekking tot de jaren zestig tot 2011. De percentages geven inderdaad een ongelijke verdeling tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs wat betreft de lengte van de recensies en het type recensie (deelrecensie of niet). De resultaten zijn echter niet significant. De ongelijke verdeling kan dus volledig op toeval berusten. Het is dan ook mogelijk dat de ongelijke behandeling van vrouwelijke en mannelijke auteurs niet (langer) geldt voor *De Standaard der Letteren* tijdens de onderzochte periode. Verder zouden, volgens Vogel (2001: 87-97), recensies van vrouwelijke auteurs minder vaak met een illustratie verschijnen (in de periode 1945-1960). Daar is weinig van te merken in *De Standaard der Letteren* tijdens de geanalyseerde jaargangen. Doorgaans wordt er weinig of geen onderscheid gemaakt tussen vrouwen en mannen, wat illustraties betreft. Opnieuw zijn de resultaten niet significant. We kunnen dus geen verdere conclusies trekken.

Lengte recensies bij topauteurs en niet-topauteurs, per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Is de auteur een topauteur?		Totaal
		ja	nee	
Lengte artikel	kort bericht	12	29	41
	% binnen Is de auteur een topauteur?	11,5%	9,2%	9,8%
	middellang bericht	42	141	183
	% binnen Is de auteur een topauteur?	40,4%	44,6%	43,6%
	lang bericht	50	146	196
	% binnen Is de auteur een topauteur?	48,1%	46,2%	46,7%
Totaal		104	316	420
% binnen Is de auteur een topauteur ?		100,0%	100,0%	100,0%

Doorman (2001: 11, 18-19) is van mening dat recensenten onvoldoende onderscheid maken tussen belangrijke auteurs ('topauteurs') en anderen, wat de lengte van de recensies betreft. Die tendens vinden we ook terug in ons eigen corpus. De verdeling tussen korte, middellange en lange berichten bij topauteurs en niet-topauteurs loopt gelijk op (topauteurs: korte recensies: 11,5%; middellange berichten: 40,4% en lange recensies: 48,1%. niet-topauteurs: korte recensies: 9,2%; middellange besprekingen: 44,6% en lange berichten: 46,2%). Wat wel opvalt, is dat topauteurs vaker een recensie krijgen met een illustratie (61,5%) dan niet-topauteurs (40,2%). Bovendien krijgen besprekingen van topauteurs vaker een foto van de auteur (bij de topauteurs is 30% van de

foto-illustraties een foto van de auteur; bij de niet-topauteurs is dat 11,7%). Dat geldt overigens voor alle publicatiejaren en blijkt dus geen ontwikkeling van de recente commercialisering die de aandacht vestigt op de persoon van, bij voorkeur, (belangrijke) schrijvers. Ook in eerdere jaren kiest *De Standaard der Letteren* er dus vaker voor dergelijke recensies van een auteursfoto te voorzien: bekende namen hebben doorgaans bekende gezichten (en/of lezers zijn benieuwd naar het gezicht van zo'n auteur) die de lezer wellicht meer zeggen (of meer aantrekken) dan een foto van een onbekend of beginnend auteur.

Visuele kwaliteitsindicatoren

Tot slot is ook het gebruik van visuele en/of veelzeggende kwaliteitsindicatoren typerend voor de visualisering die gepaard gaat met evoluties zoals popularisering en commercialisering. Zo is er het 'vijfsterrenstelsel' (of andere vormen van visuele quotering) waar Laermans (2004) op wijst of (visuele) aandachtstrekkers (zoals 'Tip') die een recensie en/of boek moeten aanprijzen. Beide aspecten vinden we pas in 2011 terug, wanneer ze uitgebreid aangewend worden: 78,4% van de recensies krijgt een quotering (in de vormen van het sterrenstelsel) en 27,8% (15,1% in de jaren 2000) van de recensies krijgt een vorm van aanprijzing, bijvoorbeeld met een veelzeggende rubrieksnaam, aangevuld met een typerende tekening, zoals de rubriek 'Piëdestal'. Die types van commercialisering komen dus inderdaad pas heel recent voor in *De Standaard der Letteren*.

4 Conclusies

Het doel van deze masterproef bestond erin na te gaan of en in welke mate de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen van democratisering, commercialisering en popularisering die besproken werden in de literatuurstudie (1 Literatuurstudie), weerspiegeld worden in de literaire bijlage van het dagblad *De Standaard*, *De Standaard der Letteren*, tussen 1956 en 2011. Onze algemene onderzoeksvraag luidde dan ook: Hoe is *De Standaard der Letteren* geëvolueerd door de jaren heen? Gaat ze mee in de stroom van de maatschappelijke en culturele ontwikkelingen? Hoe krijgen die ontwikkelingen vorm in de boekenbijlage? We splitsten die vraag uit in twee deelvragen en twee corpora (twee codeboeken) (een corpus van artikels (I) en een corpus van recensies en gerecenseerde boeken (II)).

Formele en inhoudelijke ontwikkelingen

In navolging van Klaus Schönbach (1997, in De Bens en Raeymaeckers 2007: 247) die twee strategieën onderscheidt waarmee kranten lezers trachten te overtuigen om voor hen te kiezen (visualiseringsstrategie en contraststrategie), schuiven wij zelf twee (breder geformuleerde) keuzes naar voren die *De Standaard der Letteren* kan (of andere kranten kunnen) maken. Enerzijds is er de ‘populaire strategie’ (de keuze voor commercialisering, popularisering en/of democratisering). Daartegenover staat de ‘traditionele strategie’ (aansluitend bij Schönbachs contraststrategie, met nadruk op duiding, moeilijkere en meer traditionele keuzes en onderwerpen, meer leesvoer en andere typische eigenschappen van kranten (tegenover tv of radio)). Algemeen kunnen we stellen dat de *Letteren*redactie hoe langer hoe meer opschuift naar de meer ‘populaire strategie’. Toch zien we dat de redacteurs de traditie in geen geval loslaten: veeleer blijven ze voortdurend de evenwichtsoefening maken tussen de traditie en de vernieuwing. De ‘vermenging’ en het ‘evenwicht’ dat wordt nagestreefd, uit zich op verschillende manieren, afhankelijk van de categorieën (variabelen) die we in beschouwing nemen. We maken een onderscheid tussen de veeleer ‘formele’ en de meer ‘inhoudelijke’ aspecten.

Binnen de eerste groep van formele elementen (alle aspecten van corpus I; alle aspecten van corpus II behalve de gerecenseerde boeken en auteurs) helt de balans duidelijk hoe langer hoe meer over naar de ‘populaire strategie’ (commercialisering en democratisering). Toch is de traditie nooit veraf. Ze lijkt de vernieuwing op veel vlakken zelfs te temperen: de commerciële waarden worden, in elk geval, nooit overdreven ver doorgedreven. De laatste jaren – de (grootste) breuklijn situeert zich doorgaans tussen de jaren tachtig en de jaren 2000 – zet de *Letteren*redactie steeds meer in op visualisering, die de bijlage en artikels op veel vlakken meer aantrekkelijk en leesbaar maakt. Die evolutie uit zich zowel bij de artikels (corpus I) als bij de recensies (corpus II): Het aantal rubrieken en pagina’s neemt sterk toe, net zoals het aantal illustraties (vooral (kleurrijke,

aanlokkelijke) foto's) en hun oppervlakte; het aandeel lange (minder aantrekkelijke) berichten en recensies daalt (we krijgen dus meer 'sprinterrecensies', zoals Laermans (2004) ze noemt). Bij de recensies vinden we – vanaf 2011 – ook het typisch commerciële sterrensysteem en visuele aandachtstrekkers. Toch wordt die commerciële impact ook getemperd, onder meer door een blijvende aandacht voor meer 'traditionele aspecten': de kleurrijke, aantrekkelijke foto's worden (ook en in het bijzonder zelfs tijdens) de laatste jaren vaak gecombineerd met soberdere tekeningen; de auteursfoto's (in tegenstelling tot de verwachtingen, geen recent fenomeen) gaan hand in hand met foto's die de nadruk leggen op (de inhoud van) het werk (de auteur verdringt het werk dus niet volledig, zoals Geerts (1991: 36-38) stelt); naast de grote afbeeldingen zijn er ook bijzonder veel illustraties met een meer bescheiden oppervlakte; ook de verdeling tussen korte, middellange en lange berichten blijft vrij mooi in evenwicht. Zoals De Bens en Rayemaeckers (2007: 310) opmerken, zien we, bovendien, in veel gevallen een kleine terugkeer op de behoorlijk ver doorgedreven visualisering van 2000 in 2011.

Van 'eendagsvliegen' (waarover Schouten (geciteerd in Thijssen 1998: 16) het heeft) is er bij de cultuurjournalisten (corpus I) geen sprake: het traditionele beeld, met onder meer een sterke kern veelschrijvers, wordt dus behouden. We zien het fenomeen echter wel bij de recensenten (corpus II): vanaf 2000 wisselen de (gerenommeerde) recensenten elkaar sneller af en de groep medewerkers groeit sterk (de meesten schrijven bijgevolg maar één of enkele recensies). In 2011 zien we, zowel bij de hele groep cultuurjournalisten (corpus I) als bij de recensenten (corpus II), een ander fenomeen van de commercialisering: besparingen binnen de mediabedrijven zorgen ervoor dat een kleinere (kern)groep meer werk moet verrichten. Vanaf de jaren vijftig al blijkt de 'naam en faam' (het aspect 'bekendheid') van de cultuurjournalisten en recensenten van belang te zijn: de meeste artikels worden ondertekend met een volledige naam. Typerend voor de laatste jaren is hier dat het aandeel (met een volledige naam) ondertekende artikels afneemt. Meer en meer raakt de cultuurjournalistiek ook gedemocratiseerd: sinds de opkomst van het feminisme in de jaren zestig-zeventig neemt het aandeel vrouwelijke recensenten en journalisten toe (zij schrijven overigens vaker 'populaire' genres zoals het interview). Toch blijven vrouwen tot vandaag minder goed vertegenwoordigd: volledig 'modern' is het beeld ook hier dus niet.

In corpus I zien we verder het aandeel 'traditionele' en/of 'moeilijkere' artikelgenres, zoals de recensie en het essay, afnemen ten voordele van de lichtere genres (zoals het interview of de boekentop) die meer naar de smaak zijn van het publiek. Een voetnoot hierbij is dat de boekenbijlage, ondanks die ontwikkelingen, haar traditionele functies – onder meer duiding, uitdieping en het bieden van veel leesvoer – niet verwaarloost: ze vervult die taken enkel op een meer toegankelijke en populaire manier (een interview leest, bijvoorbeeld, gemakkelijker weg dan

een essay, maar kan ook duiding of inzicht geven).⁷⁹ Bovendien blijven ook de meer traditionele genres tot 2011 in zekere (en vaak betrekkelijk hoge) mate vertegenwoordigd. Vooral in de jaren 2000 worden er ook behoorlijk veel berichten overgenomen, meestal uit andere media. Ook die ‘kuddedrang’ is commercieel geïnspireerd. Toch gaat het doorgaans om kleinere, minder ‘belangrijke’ artikels. Wat corpus II betreft, zien we dat recensenten hoe langer hoe meer focussen op het aanbod van de grotere, kapitaalkrachtige (en vooral Nederlandstalige) uitgeverijen die (commerciële) druk (kunnen) uitoefenen op de redactie, hoewel de kleinere (en buitenlandse) uitgeverijen nog steeds in de meerderheid zijn. Vanaf de jaren 2000 hebben recensenten, in heel beperkte maar toenemende mate, aandacht voor (commerciële) buitenliteraire selectiecriteria van auteurs, zoals de aanwezigheid in top 10-lijstjes en, vooral, de bekroning met/nominatie voor literaire prijzen (in het bijzonder de prestigieuze, buitenlandse prijzen die bekend zijn bij het grote publiek). Toch vormen dergelijke berichten zeker niet de meerderheid binnen het recensiecorpus.

Ook bij de aspecten die een meer inhoudelijke invulling hebben (corpus II: de gerecenseerde boeken en auteurs), wordt de evenwichtsoefening tussen traditie en vernieuwing gemaakt. Hoewel we ook hier door de jaren heen een evolutie zien naar een steeds meer populaire aanpak, toont het boeken- en auteursbeeld tot en met 2011 veeleer een middenpositie tussen de twee polen, waarbij de klemtoon nog altijd sterker (en explicieter) op het traditionele beeld blijft hangen: volgens Laermans (2004) wordt de ‘sprinterrecensie’ inhoudelijk getypeerd door de meer persoonlijke literaire keuzes van de recensent, ten nadele van het traditionele canon. Dat geldt echter niet of slechts in beperkte mate voor de (recente) recensies in *De Standaard der Letteren*.

Vooral bij de besproken boeken is dat duidelijk: steeds vaker vervangen fictie- en non-fictiegenres van de ‘lagere’ cultuur (zoals de thriller, strip of autobiografie), die meer en meer als ‘volwaardig’ erkend worden, de ‘hogere’, ‘meer complexe’ genres, die traditioneel geprefereerd worden door de ‘hogere’ klassen (zoals poëzie, proza of boeken over literatuur en religie). Toch blijft die ‘toegeving’ aan de moderne, (meer) gedemocratiseerde en gecommmercialiseerde literaire realiteit beperkt. Veel ‘lagere’ genres, zoals fantasy, chicklit, kinder- en jeugdboeken of kook- en zelfhulpboeken (al dan niet van een celebrity), worden nog steeds (nagenoeg) volledig genegeerd. Die mix van ‘klassieke’ en ‘algemeen erkende lagere’ genres (waarvan de literaire kwaliteit hoog genoeg is) wijst erop dat de *Letteren*redactie nog steeds in de eerste plaats een (ouder) publiek uit de hogere klassen (met zo’n brede en gediversifieerde interesse; de omnivoren) voor ogen heeft (Van Rees, Vermunt en Verboord 1999: 357-361). Lezers met andere (‘lagere’) voorkeuren komen in zekere mate aan hun trekken. Toch worden velen (vooral vrouwen of jongere generaties, die nochtans ook deel uitmaken van de groep *Standaardlezers*) met een grote voorkeur voor de

---

⁷⁹ Op dat vlak herkennen we dus wel de ‘traditionele strategie’ en, meer bepaald, Schönbachs contraststrategie.

'lagere' genres, inclusief de genres die niet algemeen aanvaard worden, grotendeels genegeerd. Dat is frappant: naar eigen zeggen probeert de redactie van *De Standaard der Letteren* elitarisme net te minimaliseren door een combinatie te brengen van Literatuur met een grote 'L' en meer toegankelijke boeken (Bracke 2008: 68-69). Die toegankelijkheid is er dus wel, maar slechts tot op een bepaalde hoogte. Mogelijk houden de keuzes van de redactie ook verband met het profiel van de recensenten: zoals aangegeven in de literatuurstudie (1.5.2 Het profiel van de recensent), zijn de meesten hogeropgeleide mannen van middelbare leeftijd. Dat stemt overeen met de achtergrond van de lezer naar wie ze zich, primair, lijken te richten. Opmerkelijk is, overigens, ook een 'tegenbeweging' met betrekking tot de recentheid van de besproken boeken: traditioneel en in het bijzonder onder invloed van de commercialisering ligt de focus op het (heel) recente boekenaanbod (de commerciële hypes of 'de waan van de dag'). Vanaf de jaren 2000 heeft de boekenbijlage echter vrij frequent aandacht voor minder recente publicaties.

Bij de gerecenseerde auteurs vinden we een erg interessant beeld. Ook hier lijken de keuzes tot en met 2011 in de eerste plaats gemotiveerd te zijn op basis van het klassieke 'DWEM'-canon ("Dead White European Male"): tot de meest recente jaren is het merendeel van de auteurs een man ('male'), zelden een debutant maar, behoorlijk frequent een topauteur of 'celebrity-auteur' (de eerste categorie voldoet niet, de twee laatste wel aan het ideaal van 'dead', dat we ook durven gelijk te stellen aan 'een bekende/grote naam', belangrijk, gerenommeerd, gevestigd...). De meeste auteurs voldoen ook aan het criterium 'white' en 'European', en behoren tot de – in het geval van *De Standaard der Letteren* vooral buitenlandse – westerse cultuur. Toch speelt commercialisering ook hier een rol, sinds een tiental jaar: de 'moderne' waarden lijken het klassieke beeld in dit geval nog te versterken. We zien dus hoe twee tradities met elkaar versmelten en elkaar bevestigen: zo neemt het aandeel topauteurs en 'celebrity-auteurs' toe en daalt het aandeel debutanten. De groeiende commerciële aandacht voor aspecten zoals 'bekendheid' (en de personencultus rond schrijvers) of andere commerciële selectiecriteria (bijvoorbeeld: (populaire) extraliteraire activiteiten, de status van bestseller, een literaire prijs...) ligt wellicht aan de basis van die evoluties.⁸⁰ De focus op 'het (geografisch, psychologisch en cultureel) nabije (en dus westerse) buitenland', en in het bijzonder het (internationale) Engels, wordt ook nog versterkt onder invloed van de (focus op de mondiale 'eenheidscultuur' van de) commercialisering ('McDonaldisering'). Bij de verdeling tussen de gerecenseerde mannen en vrouwen vinden we een iets andere situatie. Het aandeel vrouwen blijft bijzonder laag: het 'male'-ideaal blijft hier dus sterk en lijkt slechts in beperkte mate beïnvloed te worden door de moderne democratiseringstendensen die voor meer gelijkheid zouden moeten zorgen. Algemeen zouden we hier kunnen stellen dat de twee

---

⁸⁰ De celebrity-auteur, algemeen beschouwd als een fenomeen van de commercialisering (bijvoorbeeld: Schümer in Thijssen 1998: 33), is dus altijd al in zekere mate en een zekere vorm aanwezig geweest (bevorderd door de 'DWEM'-focus).

waardesystemen (traditie en vernieuwing) elkaar in evenwicht houden: het canonideaal wordt behouden – en op sommige vlakken zelfs nog verengd – maar evolueert wel onder invloed van de commercialisering (en democratisering). Toch wordt die vernieuwing nooit in heel sterke mate doorgevoerd (bijvoorbeeld: geen hypes, nauwelijks celebrity-auteurs die tot de spil van de commercie behoren, een blijvende primaire aandacht voor de literaire kwaliteit van het werk...): de commerciële waarden worden dus nog steeds grotendeels ‘traditioneel’ ingevuld.

In de literatuurstudie vermeldden we drie houdingen van recensenten (met betrekking tot de inhoud van recensies (corpus II)): reflectie, innovatie en schijninnovatie (Instituut voor Perswetenschap: Massamedia 1977: 12-14). Hoewel de recensenten van *De Standaard der Letteren* al vanaf de jaren vijftig in zekere zin inspelen op de smaak van een/hun publiek uit de ‘hogere’ klassen, beschouwen we hun houding in de eerdere decennia veeleer als innovatief: er is ruimte voor minder voor de hand liggende fictie- en non-fictieboeken (boeken over wetenschap of architectuur, toneelteksten, bloemlezingen, niet-vertaalde werken...), die zelfs hooggeschoolde lezers een brede en – soms – progressieve of alternatieve blik kunnen geven op het literaire aanbod. Zoals al werd besproken, blijft die minder populaire, brede blik (deels) behouden in de meer recente jaren. Toch is er ook een verschuiving in de richting van reflectie: steeds vaker kiezen de *Letteren*recensenten ook voor werken die iedereen kent en bespreekt en die meer toegankelijk zijn. Toch gaan ze nooit heel ver mee in die meer populaire houding. In 2011 vinden we in heel beperkte mate sporen van schijninnovatie: zo is er een zekere aandacht voor niet-literaire kenmerken die een auteur interessant kunnen maken (zoals een literaire prijs).

Algemene conclusie en vooruitblik

Het antwoord op onze algemene onderzoeksvraag - Hoe is *De Standaard der Letteren* geëvolueerd door de jaren heen? – luidt dus als volgt: *De Standaard der Letteren* weerspiegelt inderdaad de ontwikkelingen binnen maatschappij en cultuur die zich de laatste decennia hebben gemanifesteerd. Zowel de artikels (corpus I) als de recensies (corpus II) gaan, op het meer formele vlak (lay-out, artikelgenre, journalisten en recensenten, overgenomen artikels, uitgeverijen van de gerecenseerde boeken...), (vooral) vanaf de jaren 2000 grotendeels mee in de stroom van vernieuwing. Toch wordt die vernieuwing in evenwicht gehouden door meer traditionele keuzes: zo worden commerciële standaarden zelden in overdreven sterke mate doorgevoerd, worden sommige populaire keuzes in een volgend publicatiejaar (bijvoorbeeld 2011 tegenover 2000) (deels) te niet gedaan en lijken bepaalde ‘vernieuwingen’ (zoals het dalende aandeel recensies) veeleer een terugkeer te zijn naar eerdere decennia (het gaat dus slechts om een doorbreking van een korte ‘traditie’). Inhoudelijk (keuze van boeken en auteurs) blijven de recensies (corpus II) van de boekenbijlage in grotere mate trouw aan het canon: ze nemen veeleer een tussenpositie in

tussen traditie en (al te ver doorgedreven) vernieuwing en/of de twee invloeden worden met elkaar verenigd. In de terminologie van Soetaert (2006: 16, 22) blijft de bijlage dus inhoudelijk steken tussen een enkelvoudige geletterdheid en meervoudige geletterdheid (terwijl het literaire veld de ‘volledige’ stap naar meervoudige geletterdheid, volgens de auteur, wel al zou hebben gemaakt).

Het lijkt er dus op dat de kritiek op de hedendaagse kritiek dat ze haar primaire doel voorbyschiet (mensen informeren en engageren) door een, enerzijds, te elitaire, of, anderzijds, te platte aanpak, op een handige manier ontweken wordt in *De Standaard der Letteren*. Enerzijds blijft de boekenbijlage haar (soms ietwat elitaire) tradities immers trouw (Literatuur met een grote L, duiding, uitdieping...) maar toch slaagt ze erin die traditie (deels) te vernieuwen en toegankelijker te maken voor een (vrij) groot publiek (aantrekkelijke, vlot leesbare artikels, aandacht voor de recente en meer populaire boekengenres...). De redactie van de boekenbijlage slaagt dus in de missie die ze voor de jaren 2000 vooropstelt: *De Standaard der Letteren* is inderdaad een eerbiedwaardige en ernstige literaire bijlage die blijft voortbouwen op een lange traditie, maar die ook mee is met de recente ontwikkelingen en – tot op zekere hoogte – aandacht heeft voor de noden en wensen van het moderne publiek om het op die manier te blijven gidsen en enthousiasmeren (Bracke 2008: 61 - 76).

Met onze masterproef wilden wij een bijdrage leveren tot het academische debat rond commercialisering en democratisering binnen de (culturele en) literaire wereld, en het – tot nu toe – vrij beperkte onderzoek binnen Vlaanderen naar de evoluties (onder invloed van die culturele en maatschappelijke ontwikkelingen) binnen literaire bijlagen van kranten. Naar onze mening slaagt onze masterproef daar zeker in. Toch zien wij nog mogelijkheden voor verder onderzoek. Zo menen wij dat een analyse gebaseerd op een uitgebreider corpus (steekproef) en/of met kleinere tijdsintervallen tussen de publicatiejaren wellicht een nog meer gedetailleerd/genuanceerd beeld kan opleveren van de evoluties door de jaren heen: door de tijdsintervallen van elf jaar in ons onderzoek komen sommige, kleinere ontwikkelingen wellicht niet of minder duidelijk aan het licht; door de relatief beperkte omvang van het corpus was het bovendien af en toe nodig om categorieën, zoals publicatiejaren, samen te voegen, tot bijvoorbeeld decennia, waardoor op sommige vlakken nuances verloren gingen. Meermaals konden wij wijzen op interessante, afwijkende ontwikkelingen in de jaren zestig. Verder onderzoek lijkt ons hier opportuun. Ook een (licht) afwijkend beeld in het startjaar (1956) van ons onderzoek maakt een verdere analyse van de beginjaren van *De Standaard der Letteren* wellicht interessant. Ons onderzoek neemt, tot slot, slechts één krant in de focus. Meer vergelijkend onderzoek, hetzij met verschillende Vlaamse kranten, hetzij ook met buitenlandse kranten in het corpus, kan dus wellicht een nog bredere kijk geven op “de ontwikkeling van de boekenbijlage (in Vlaanderen)”.

Bibliografie

Primaire literatuur

De Standaard, De Standaard der Letteren (1956, 4 februari, 7 april, 2 juni, 4 augustus, 6 oktober, 1 december).

De Standaard, De Standaard der Letteren (1967, 4 februari, 1 april, 3 juni, 5 augustus, 7 oktober, 2 december).

De Standaard, De Standaard der Letteren (1978, 3 februari, 7 april, 2 juni, 4 augustus, 6 oktober, 1 december).

De Standaard, De Standaard der Letteren (1989, 4 februari, 1 april, 3 juni, 5 augustus, 7 oktober, 2 december).

De Standaard, De Standaard der Letteren (2000, 3 februari, 13 april, 2 juni, 3 augustus, 5 oktober, 7 december).

De Standaard, De Standaard der Letteren (2011, 4 februari, 8 april, 3 juni, 5 augustus, 7 oktober, 2 december).

Secundaire literatuur

Arnold, M. (1869). *Culture and Anarchy*. Geraadpleegd op 26 december 2011 op het World Wide Web, <http://www.gutenberg.org/ebooks/4212>.

Ashworth, J., B. Heyndels en K. Werck (2010). Expert Judgements and the Demand for Novels in Flanders. *Journal of Cultural Economics* 34 (3), 187-218.

Berger, J., A.T. Sorensen en S. J Rasmussen (2010). Positive Effects of Negative Publicity. *Marketing Science* 29 (5), 815–827.

Berndsen, F. (2000). *Met alle respect. Over literatuurkritiek*. Groningen: Passage.

Bird, S. E. (2009). Tabloidization: What Is it, and Does it Really Matter? In: B. Zelizer (red.). *The Changing Faces of Journalism*. New York: Routledge, 40-50.

Blom, H. (2006). *Geschiedenis van de Nederlanden*. Baarn: HB.

Boenders, F. (1990). Kunst, kennis en kritiek. *Ons Erfdeel*, 33 (1), 31-37.

Bourdieu, P. (2002). De cultuur is in gevaar. *Deus ex Machina* 26 (100), 80-84.

Bracke, C. (2008). *De plaats van literatuur in De Standaard en De Morgen*. Gent, ongepubliceerde masterproef.

Centrum voor Informatie over de Media (CIM) (n.d.) *Pers, openbare resultaten*. Geraadpleegd op 21 januari 2012 op het World Wide Web, <http://www.cim.be/>.

Davies, N. (2010). *Gebakken lucht*. Amsterdam: Lebowski.

De Bens, E. en K. Raeymaeckers (2007). *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers gisteren, vandaag en morgen.* Leuven: LannooCampus.

DiMaggio, P. (1987). Classification in Art. *American Sociological Review* 52 (4), 440-455.

Doorman, M. (2001). *De vrede graast zonder genade. Over literaire kritiek.* Amsterdam: Bert Bakker.

Durnez, G. (1985). *De Standaard: Het levensverhaal van een Vlaamse krant. 1914-1948.* Tielt: Lannoo.

Durnez, G. (1993). *De Standaard: Het levensverhaal van een Vlaamse krant van 1948 tot de VUM.* Tielt: Lannoo.

Elchardus, M. (2003). *De symbolische samenleving en de stille bestuurder.* Niet uitgegeven lezing. Geraadpleegd op 27 december 2011 op het World Wide Web, http://www.denhaag.pvda.nl/oud/Dreeslezing_Marc_Elchardus_2003.pdf.

Gans, H. (2009). Can popularization help the news media? In: B. Zelizer (red.). *The Changing Faces of Journalism.* New York: Routledge, 17-28.

Geerts, L. (1991). Over recensies en kritiek. *Communicatie* 21 (3), 30-40.

Grootendorst, R. (1998). *Crisis in de kritiek. Argumentatietheorie en literaire recensies.* Amsterdam: Vossiuspers.

Hauttekeete, L., W. Peersman en J. Debackere (2002). Politiek in de krant: hebt u iets gemerkt? Een onderzoek naar tabloidisering van de politieke berichtgeving in vier Vlaamse dagbladen. *Tijdschrift voor Sociologie* 23 (3-4): 343-369.

Heilbrun J. (1997). The Competition between High Culture and Popular Culture as Seen in the New York Times. *Journal of Cultural Economics* 21 (1), 29-40.

Heilbrun J. en C. Gray (2001). *The economics of Art and Culture.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hoexum, P. (2003). "Misschien heb ik mij als recensent vergist". De norm van de smaak: Een kwestie van ervaring en geduld. *Boekman* 15 (57), 75-79.

Hoste, P. (2002). Cultuurberichtgeving: Thersiteslezing Theaterfestival 2002. *Etcetera: Tijdschrift over theater* 20 (83), 49-52.

Instituut voor Perswetenschap. Vakgroep Massacommunicatie. Universiteit van Amsterdam (1977). *Kwantitatieve inhoudsanalyse van literaire recensies in zeven landelijke dagbladen. Peiljaar 1968.* Amsterdam: Universiteit Amsterdam.

Janssen, S. (1994). *In het licht van de kritiek: variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken.* Hilversum: Verloren.

Janssen, S. (1999). Art Journalism and Cultural Change: The Coverage of the Arts in Dutch Newspapers 1965-1990. *Poetics* 26 (5), 329-348.

- Janssen, S. (2003).** Kunstjournalisten in de kijker. *Boekman* 15 (57), 15-26.
- Knulst, W.P. en G. Kraaykamp (1998).** Trends in Leisure Reading: Forty Years of Research on Reading in the Netherlands. *Poetics* 26 (1), 21-41.
- Korevaart, K. (2001).** *Ziften en zemelknoopen: literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen 1814-1848*. Hilversum: Verloren.
- Kraaykamp, G., K. Dijkstra (1999).** Preferences in Leisure Time Book Reading: A Study on the Social Differentiation in Book Reading for the Netherlands. *Poetics* 26 (4), 203-234.
- Kroeber, A. en C. Kluckhohn (1952).** *Culture: A critical review of concepts and definitions*. New York: Vintage Books.
- Kristensen, N. (2010).** The historical transformation of cultural journalism. *Northern Lights: Film and Media Studies Yearbook* 8 (1), 69-92.
- Lievens, J. en H. Waeghe (2005).** *Cultuurkijker: Cultuurparticipatie in breedbeeld. Eerste analyses van de survey "Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004"*. Antwerpen: De Boeck.
- Maes, E. (2011).** *Van geroemd tot uitgespuwd: Evolutie van cultuurjournalistiek in Vlaamse kranten*. Gent, ongepubliceerde masterproef.
- Parmentier, L. (2006).** *De betekenis van kunstkritiek in de Vlaamse dagbladpers anno 2006*. Gent: ongepubliceerde masterproef.
- Pasquier, D. (2010).** When the Elite Press Meets the Rise of Commercial Culture. In: J. Gripsrud en L. Weibull (red.). *Media, Markets & Public Spheres. European Media at the Crossroads*. Bristol: Intellect, 237-247.
- Paulussen, S. en K. Raeymaeckers (red.) (2010).** *Journalisten: profiel van een beroepsgroep*. Tiel: LannooCampus.
- Peeters, C. (2003).** De neus van T.S. Eliot. *Boekman* 15 (57), 129-131.
- Peterson, R. & R. Kern (1996).** Changing highbrow taste: from snob to omnivore. *American Sociological Review* 61 (5), 900-907. Geraadpleegd op 30 december 2011 op het World Wide Web, <http://www.jstor.org/pss/2096460>.
- Sels, G. (2003).** De toekomst van de expertise. Vlaamse kunstbeschouwing moet eigen creativiteit aanboren voor nieuw elan. *Boekman* 15 (57), 52-55.
- Soetaert, R. (2006).** *De cultuur van het lezen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Sorensen, A.T. en S.J. Rasmussen (2004).** *Is any publicity good publicity? A note on the impact of book reviews*. Ongepubliceerde studie. Californië: Stanford University. Geraadpleegd op 30 december 2011 op het World Wide Web, <http://www.stanford.edu/~asorensen/papers/bookreviews.pdf>.
- Sparks, C. (1992).** Popular Journalism: Theories and Practice. In: P. Dahlgren en C. Sparks (red.). *Journalism and Popular Culture*. Londen: Sage, 24-44.

Thijssen, W. (1998). *Alle schrijvers hebben gelijk. Gesprekken met literaire critici.* Amsterdam: Meulenhoff/Kritak.

Twaalfhoven, A. (2003). Kritiek op kritiek. Morgen zit de vis erin. *Boekman* (15) 57, 27-36.

Van den Broek, A., F. Huysmans en J. de Haan (2005). *Cultuurminnaars en cultuurmijders: Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A., F. Huysmans en J. de Haan (2009). *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars: Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Dijk, N. (1999). Neither the Top nor the Literary Fringe: The Careers and Reputations of Middle Group Authors. *Poetics* 26 (5-6), 405-421.

Van Dijk, N. (2003). Het gezag van de criticus: Dagbladkritiek aan het begin van de twintigste eeuw. *Boekman* 15 (57), 62-69.

Van Eijck, K., J. de Haan en W. Knulst (2002). Snobisme hoeft niet meer. Interesse voor hoge cultuur in een smaakdemocratie. *Mens en maatschappij* 77 (2), 153-177.

Van Rees, K., J. Vermunt, M. Verboord (1999). Cultural Classifications under Discussion Latent Class Analysis of Highbrow and Lowbrow Reading. *Poetics* 26 (5-6), 349-365.

Verdaasdonk, H. (2003). De verborgen willekeur van de recensent. Veranderingen in de literatuurkritiek leiden tot een onoplosbaar dilemma. *Boekman* 15 (57), 95-98.

Vogel, B. (2001). *Baard boven baard: over het Nederlandse literaire en maatschappelijke leven 1945- 1960.* Amsterdam: Van Gennep.

Weibull, L. en Å. Nilsson (2010). Four Decades of European Newspapers: Structure and Content. In: J. Gripsrud en L. Weibull (red.). *Media, markets and public spheres: European media at the crossroads.* Bristol: Intellect, 41-69.

Woolf, V. (2003). Recenseren. *Boekman* 15 (57), 58-61.

Tertiaire literatuur

Barker, C. (2004). *The SAGE Dictionary of Cultural Studies.* Londen: Sage.

Boek.be (2011). Geraadpleegd op 3, 4 en 5 februari 2012 op het World Wide Web, <http://boek.be>.

Boekenbank.nl (2011). Geraadpleegd op 3, 4 en 5 februari 2012 op het World Wide Web, www.boekenbank.be.

Cramer, D. en D. Howitt (2004). *The SAGE Dictionary of Statistics: A Practical Resource for Students in the Social Sciences.* Londen: Sage.

Dbnl.be (2011). Geraadpleegd op 3, 4 en 5 februari 2012 op het World Wide Web, www.dbnl.be.

Hauttekeete, L., W. Peersman en J. Debackere (2002). Politiek in de krant: hebt u iets gemerkt? Een onderzoek naar tabloidisering van de politieke berichtgeving in vier Vlaamse dagbladen. *Tijdschrift voor Sociologie* 23 (3-4): 343-369.

Van Bork, G.J. en P.J. Verkruijse (red.) (1985). *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden, met inbegrip van de Friese auteurs.* De Haan: Weesp.

Wester, F., K. Renckstorf en P. Scheepers (2006). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap.* Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Wikipedia.org (2011). Geraadpleegd op 3, 4 en 5 februari 2012 op het World Wide Web, <http://wikipedia.org>.

Niet-wetenschappelijke bronnen

Cochez, T. (2011, 11 mei). Marketingafdeling zet druk op redactie Het Nieuwsblad. *Apache/(*)nvdr.* Geraadpleegd op 20 november 2011 op het World Wide Web, <http://www.apache.be/nvdr/2011/05/11/marketingafdeling-zet-druk-op-redactie-het-nieuwsblad/>.

Cochez, T. (2011, 30 september). Krantenzeepbel (slot): Alle macht aan de adverteerder. *Apache/(*)nvdr.* Geraadpleegd 20 november 2011 op het World Wide Web, <http://www.apache.be/nvdr/2011/09/30/krantenzeepbel-slot-alle-macht-aan-de-adverteerder/>.

De Preter, J. (2011, 29 oktober). Kookboeken vullen helft van boekentoptien en houden sector in leven. Boekensector eet buik rond aan Meus en Huysentruyt. *De Morgen.*

Droeven, V., S. Vankersschaever en P. Jacobs (2011, 16 december). Van boekbinder tot mediamagnaat: wanneer uitgeverijen televisie maken. Boek + tv = kassa kassa. *De Standaard.*

De Standaard Online (n.d.). *Geschiedenis De Standaard.* Geraadpleegd op 15 december 2011 op het World Wide Web, <http://www.standaard.be/Info.aspx?topic=GeschiedenisDS>.

De Standaard Online (n.d.). *Info De Standaard.* Geraadpleegd op 16 december 2011 op het World Wide Web: <http://www.destandaard.be/Info.aspx?topic=Info.DS>.

Laermans, R. (2004, 10 januari). Crisis in de kunstkritiek. *De Tijd.*

Leyman, D. (2011, 8 november). Hoewel heikele positie boekhandel zorgen baart, is doemdenken nergens voor nodig, concluderen experts. "Het boek is nog steeds springlevend". *De Morgen.*

Nagels, T. (2011, 16 november). Nieuws of reclame? *De Standaard, De Ombudsman.* Geraadpleegd op 24 november 2011 op het World Wide Web, <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=9O3I8ORM>.

Sels, G. (2011, 9 december). Amstel en Contact bundelen krachten. Boekenuitgevers krimpen in. *De Standaard.*

Wikipedia.org (2011). Geraadpleegd op 3, 4 en 5 februari 2012 op het World Wide Web, <http://wikipedia.org>.

Bijlagen

Bijlage 1: de codeboeken

De codeboeken werden (deels) gebaseerd op Kristensen (2010), Maes (2011) en Bracke (2008).

1 Codeboek I, voor inhoudsanalyse per krantenartikel

Nr	Naam Variabele	Omschrijving variabele	Codering
1	Refnr	Referentienummer (jaartal (jjjj) – dag en maand (ddmm) – paginanummer – item op pagina)	Getal
2	Titelart	Titel artikel	Titel
3	Datum	Publiceerdatum	dd.mm.jj
4	Maand	Publiceermaand	1= februari 2= april 3= juni 4= augustus 5= oktober 6= december
5	Jaar	Publicatiejaar	1= 1956 2= 1967 3= 1978 4= 1989 5= 2000 6= 2011
6	Bladzijde	Bladzijde artikel	Bladzijde
7	Pltsbijlage	Plaats in bijlage	1= voorpagina 2= voorpagina met doorverwijzing 3= linkerpagina 4= rechterpagina 5= achterzijde
8	Pltsblz	Plaats op de bladzijde	1= volledige pagina 2= meer dan 1 pagina 3= bovenste deel 4= onderste deel 5= linkerbovenhoek 6= rechterbovenhoek 7= linkeronderhoek 8= rechteronderhoek
9	Rubriek	Naam rubriek/hoofding pagina indien geen rubriek	Naam rubriek/hoofding pagina
10	Lengte1	Lengte artikel zonder illustratie	1= kort bericht (max 1 kolom en 10 lijnen) 2= middellang bericht (max 1 kolom, 80 lijnen; max 2 kolommen, 40 lijnen/kolom; max 3 kolommen, 27 lijnen per kolom) 3= lang bericht (alles boven 1 en 2) 88= nvt
11	Lengte2	Lengte artikel met illustratie	1= kort bericht (1 kolom met maximum 10 lijnen en afbeelding niet significant groter dan tekst) 2= middellang bericht (1 kolom, 40 lijnen + afbeelding; 2 kolommen van 30 lijnen + afb, 3 kolommen van 20 lijnen + afb) 3= lang bericht (alles boven 1 en 2)

12	Soortart	Soort artikel	<p>1= interview met auteur over literatuur 2= interview met auteur over ander thema 3= interview met niet-auteur over literatuur 4= essay 5= column 6= reportage 7= informatie over een auteur 8= literatuur als randthema 9= recensie recent uitgegeven boek 10= recensie heruitgave 11= recensie niet-recent, niet heruitgegeven boek 12= nieuws over literair thema 13= opinie over literair thema 14= opsomming recent verschenen boeken (bulk) 15= overzicht recent verschenen boeken, meerdere lijnen per boek 16= jaaroverzicht 17= persoonlijke bibliotheek 18= oeuvre bepaald auteur 19= boekentop 20= boeken rond bepaald thema 21= deelrecensie (verschillende boeken besproken binnen een recensie) 21= kortverhaal 22= gedicht 23= voorpublicatie 24= fragment uit boek 25= rede/toespraak 26= citaat 27= boekentop opgesteld door krant zelf 28= informatie journalist(en) 29= dagboek(fragment) 30= lezersbrief 77= andere</p>
13	Aanlart	Aanleiding artikel	<p>1= (nieuw) werk 2= overlijden (ook herdenking) 3= verjaardag (ook herdenking) 4= prijs-onderscheiding-titel 5= incident/schandaal/ophef/commotie 6= elitepersoon/(culturele) celebrity 7= bedragen, cijfers (hoog/laag) 8= bepaalde hype in media (continuïteit) 9= bijeenkomst, congres 11= visuele aantrekkelijkheid 12= seksualiteit 23= algemene culturele/literaire actualiteit 77= andere 99= onbekend</p>
14	Ondertek	Is het artikel ondertekend?	<p>1= ja 2= neen</p>
15	Soortond	Soort ondertekening	<p>1= volledige naam 2= initialen 3= persagentschap 4= journalist krant zonder naam</p>

			5= collectief 'de redactie' 6= andere media 77= andere 88= nvt
16	Naamjour	Naam artikelschrijver	Naam
17	Gesljour	Geslacht artikelschrijver	1= man 2= vrouw 3= niet afleidbaar 4= meerdere auteurs/organisatie 88= nvt
18	Illustr	Aanwezige illustraties	1= foto('s) 2= tekening(en) 3= grafiek(en) 4= diverse illustraties 77= andere 88= nvt
19	TypeF1	Type foto 1	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
20	TypeF2	Type foto 2	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
21	TypeF3	Type foto 3	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
22	TypeF4	Type foto 4	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
23	TypeF5	Type foto 5	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt

24	TypeF6	Type foto 6	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
25	TypeT1	Type tekening 1	1= tekening auteur 2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 5= tekening gerelateerd aan thema artikel 6= tekening evenement 77= andere 88= nvt
26	TypeT2	Type tekening 2	1= tekening auteur 2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 5= tekening gerelateerd aan thema artikel 6= tekening evenement 77= andere
27	TypeT3	Type tekening 3	1= tekening auteur 2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 5= tekening gerelateerd aan thema artikel 6= tekening evenement 77= andere
28	Oppill1	Oppervlakte illustratie 1	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt
29	Oppill2	Oppervlakte illustratie 2	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt
30	Oppill3	Oppervlakte illustratie 4	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt
31	Oppill4	Oppervlakte illustratie 5	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt
32	Oppill5	Oppervlakte illustratie 6	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina)

			88= nvt
33	Oppill6	Oppervlakte illustratie 3	1= klein (<20 cm ²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm ²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt
34	Overgen	Is het artikel overgenomen van elders?	1= ja 2= neen
35	Bron	Bron overgenomen artikel	1= persagentschap 2= overheid 3= overgenomen uit andere media (krant, televisie, radio, internet) 4= burger(journalist) 5= onafhankelijk expert 6= kunstenaar/performer 7= vertegenwoordiger van culturele organisatie 8= vertegenwoordiger zuil 9= uitgeverij 77= andere 88= nvt 99= onbekend
36	Overgkrant	Uit welke medium werd het artikel overgenomen?	1= NCR Handelsblad 2= The Guardian 3= De Volkskrant 4= Financial Times 5= Washington Post 6= Het Nieuwsblad 7= De Persgroep 8= VRT tv 9= VRT radio 10= VMM tv 11= VMM radio 12= online medium (eigen krant/Corelio) 13= online medium (niet eigen krant) 14= radio – andere 15= Knack 16= Mo* 17= The New York Review 18= Vrij Nederland 19= De Groene Amsterdammer 20= Humo 21= The Observer 22= Nieuw Wereld Tijdschrift 23= Bzzlletin 24= Vi-Magazine 25= Painted Bridge Quaterly 26= New York Times 27= Trouw 28= Nieuwsbrief voor Needcompany 77= andere 88= nvt 99= onbekend

37	Persagent	Persagentschap dat artikel leverde	1= Belga 2= Reuters 3= ANP 4= DPA 5= AFP 6= AP 7= meerdere 88= nvt 99= onbekend
38	Literair?	Is het onderwerp van het artikel literair of niet?	1= ja 2= neen
39	Nietlit	Onderwerp niet-literair artikel	1= kunst en expo 2= geschiedenis 3= muziek 4= dans 77= andere

2 Codeboek II, voor inhoudsanalyse per gerecenseerd boek

Nr	Naam Variabele	Omschrijving variabele	Codering
1	Refnr	Referentienummer (referentienummer artikel + kernwoord titel)	Getal
2	Refnr_per_art	Referentienummer van het artikel zoals in codeboek I	Getal
3	Titelboek	Titel besproken boek	Titel 88= nvt
4	Naamaut	Auteur van het besproken boek	Naam 777= meerdere 88= nvt 99= onbekend
5	Geslaut	Geslacht van de auteur	1= man 2= vrouw 777= meerdere 88= nvt 99= onbekend
6	Debutant	Is de auteur een debutant?	1= ja 2= neen 99= onbekend
7	BV	Was de auteur al bekend op een andere manier voor hij/zij een boek schreef (BV) (buiten literatuur/cultuur)?	1= ja 2= neen 99= onbekend
8	BVcult	Is de auteur actief op verschillende vlakken binnen het culturele/literaire domein?	1= ja, binnen cultuur (niet literatuur) 2= ja, binnen literatuur 88= neen 99= onbekend
9	Levend	Is de auteur nog in leven bij het verschijnen van de recensie?	1= ja 2= neen 99= onbekend
10	Topauteur	Is de auteur een topauteur?	1= ja 2= neen 99= onbekend
11	Recent	Werd het boek recent gepubliceerd (binnen de 2 jaar voor de recensie)?	1= ja 2= neen 99= onbekend
12	Taal	Taal van het besproken boek	1= Vlaams taalgebied 2= Nederlands taalgebied 3= uit het Engels 4= vertaald uit het Frans 5= vertaald uit het Duits 6= vertaald uit het Zweeds 7= vertaald uit het Noors 8= vertaald uit het Fins 9= vertaald uit het Hongaars 10= vertaald uit het Tsjechisch 11= vertaald uit het Spaans 12= Engels

			13= Frans 14= Duits 15= vertaald uit het Italiaans 16= vertaald uit het Hebreeuws 17= vertaald uit het Turks 18= vertaald uit het Japans 19= vertaald uit het Russisch 20= vertaald uit het Deens 21= vertaald uit het Latijn 22= vertaald uit het Indisch 23= vertaald uit het Afrikaans 88= nvt 99= onbekend
13	Ficnonfic	Is het boek fictie of non-fictie	1= fictie 2= non-fictie
14	Fictie	Genre van het fictieboek	1= literaire roman 2= thriller/misdaadroman/ detective 3= literaire thriller 4= romantiek 5= fantasy 6= avonturenroman 7= historische roman 8= briefroman 9= pocket/populaire literatuur (inclusief chicklit) 10= horror 11= poëzie 12= verhalenbundel 13= sprookje(sboek) 14= strip 15= graphic novel 16= prentenboek 17= humor 18= essaybundel 19= experimenteel 20= toneel-, theater- en filmteksten, ook scenario's 21= teksten uit de klassieke oudheid 22= bloemlezing 23= novelle(n) 24= streekroman 25= docuroman 26= belletrie 27= liedjesboek 28= kinderboek 77= andere 88= nvt
15	Nonfictie	Onderwerp van het non-fictieboek	1= autobiografie/memoires 2= biografie/portret 3= literaire non-fictie algemeen, waargebeurd

			4= brieven 5= dagboek 6= vrije tijd, algemeen 7= geschiedenis 8= koken 9= kunstboek 10= maatschappij 11= gezondheid/geneeskunde 12= management/economie 13= politiek 13= natuur 14= lifestyle 15= reisverhaal/-verslag 16= religie 17= wetenschap 18= zelfhulp/ tips & tricks 19= filosofie 20= gebundelde columns/interviews 21= literatuur 22= (ver)taalkunde 23= opinie/pamfletten 24= literair tijdschrift 25= architectuur 26= onderwijs/opvoedkunde 27= media 28= geologie 77= andere 88= nvt
16	Kind	Kinder-of jeugdboek?	1= ja 2= neen 99= onbekend
17	Actua	Is het onderwerp van het boek gelinkt aan de actualiteit?	1= ja 2= neen 99= onbekend
18	Naamuitg	Naam van de uitgeverij	Naam 88= nvt 99= onbekend
19	Afkuitg	Afkomst van de uitgeverij	1= België en Nederland 2= andere landen 88= nvt 99= onbekend
20	Litprijs	Heeft het boek een literaire prijs gewonnen of is het genomineerd?	1= ja 2= neen 99= onbekend
21	Naamprijs	Naam van de literaire prijs	Naam 88= nvt 99= onbekend
22	Afkprijs	Land waar de literaire prijs is uitgereikt (of land dat initiatief neemt)?	1= België – Vlaanderen 2= België – niet Vlaanderen 3= Nederland 4= Samenwerking België en

			Nederland 5= Verenigde Staten 6= Verenigd Koninkrijk 7= Frankrijk 8= Duitsland 77= andere 88= nvt 99= onbekend
23	Boektop	Staat het boek in de boekentop bij publicatie van recensie?	1= ja 2= neen 99= onbekend
24	Film	Is het boek gebaseerd op een film of is het boek verfilmd?	1= ja 2= neen 99= onbekend
25	Quotering	Is er sprake van een quotering?	1= ja 2= neen
26	Tip	Wordt het boek op een visuele manier onder de aandacht gebracht (als "Aanrader", "Tip"...)?	1= ja 2= neen
27	Titelart	Titel artikel	Titel
28	Datum	Publiceerdatum	dd.mm.jj
29	Maand	Publiceermaand	1= februari 2= april 3= juni 4= augustus 5= oktober 6= december
30	Jaar	Publicatiejaar	1= 1956 2= 1967 3= 1978 4= 1989 5= 2000 6= 2011
31	Bladzijde	Bladzijde artikel	Bladzijde
32	Pltsbijlage	Plaats in bijlage	1= voorpagina 2= voorpagina met doorverwijzing 3= linkerpagina 4= rechterpagina 5= achterzijde
33	Pltsblz	Plaats op de bladzijde	1= volledige pagina 2= meer dan 1 pagina 3= bovenste deel 4= onderste deel 5= linkerbovenhoek 6= rechterbovenhoek 7= linkeronderhoek 8= rechteronderhoek
34	Rubriek	Naam rubriek/hoofding pagina indien geen rubriek	Naam rubriek/hoofding pagina
35	Lengtel	Lengte artikel zonder	1= kort bericht (max 1 kolom en 10

		illustratie	lijnen) 2= middellang bericht (max 1 kolom, 80 lijnen; max 2 kolommen, 40 lijnen/kolom; max 3 kolommen, 27 lijnen per kolom) 3= lang bericht (alles boven 1 en 2) 88= nvt
36	Lengte2	Lengte artikel met illustratie	1= kort bericht (1 kolom met maximum 10 lijnen en afbeelding niet significant groter dan tekst) 2= middellang bericht (1 kolom, 40 lijnen + afbeelding; 2 kolommen van 30 lijnen + afb, 3 kolommen van 20 lijnen + afb) 3= lang bericht (alles boven 1 en 2)
37	Soortart	Soort artikel	1= interview met auteur over literatuur 2= interview met auteur over ander thema 3= interview met niet-auteur over literatuur 4= essay 5= column 6= reportage 7= informatie over een auteur 8= literatuur als randthema 9= recensie recent uitgegeven boek 10= recensie heruitgave 11= recensie niet-recent, niet heruitgegeven boek 12= nieuws over literair thema 13= opinie over literair thema 14= opsomming recent verschenen boeken (bulk) 15= overzicht recent verschenen boeken, meerdere lijnen per boek 16= jaaroverzicht 17= persoonlijke bibliotheek 18= oeuvre bepaald auteur 19= boekentop 20= boeken rond bepaald thema 21= deelrecensie (verschillende boeken besproken binnen een recensie) 21= kortverhaal 22= gedicht 23= voorpublicatie 24= fragment uit boek 25= rede/toespraak 26=citaat 27= boekentop opgesteld door krant

			zelf 28= informatie journalist(en) 29= dagboek(fragment) 30= lezersbrief 77=andere
38	Aanlart	Aanleiding artikel	1= (nieuw) werk 2= overlijden (ook herdenking) 3= verjaardag (ook herdenking) 4= prijs-onderscheiding-titel 5= incident/schandaal/ophef/ commotie 6= elitepersoon/(culturele) celebrity 7= bedragen, cijfers (hoog/laag) 8= bepaalde hype in media (continuïteit) 9= bijeenkomst, congres 11= visuele aantrekkelijkheid 12= seksualiteit 23= algemene culturele/literaire actualiteit 77= andere 99= onbekend
39	Ondertek	Is het artikel ondertekend?	1= ja 2= neen
40	Soortond	Soort ondertekening	1= volledige naam 2= initialen 3= persagentschap 4= journalist krant zonder naam 5= collectief 'de redactie' 6= andere media 77= andere 88= nvt
41	Naamjour	Naam artikelschrijver	Naam
42	Gesljour	Geslacht artikelschrijver	1= man 2= vrouw 3= niet afleidbaar 4= meerdere auteurs/organisatie 88= nvt
43	Illustr	Aanwezige illustraties	1= foto('s) 2= tekening(en) 3= grafiek(en) 4= diverse illustraties 77=andere 88= nvt
44	TypeF1	Type foto 1	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde

			88= nvt
45	TypeF2	Type foto 2	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
46	TypeF3	Type foto 3	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
47	TypeF4	Type foto 4	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
48	TypeF5	Type foto 5	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
49	TypeF6	Type foto 6	1= foto auteur 2= foto boek 3= foto gerelateerd aan thema boek 4= foto evenement 5= foto journalist 6= foto gerelateerd aan thema artikel 7= foto geïnterviewde 88= nvt
50	TypeT1	Type tekening 1	1= tekening auteur 2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 4= tekening gerelateerd aan thema artikel 5= tekening evenement 77= andere 88= nvt
51	TypeT2	Type tekening 2	1= tekening auteur

			<p>2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 4= tekening gerelateerd aan thema artikel 5= tekening evenement 77= andere</p>
52	TypeT3	Type tekening 3	<p>1= tekening auteur 2= tekening uit boek 3= tekening gerelateerd aan thema boek 4= tekening gerelateerd aan thema artikel 5= tekening evenement 77= andere</p>
53	Oppill1	Oppervlakte illustratie 1	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>
54	Oppill2	Oppervlakte illustratie 2	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>
55	Oppill3	Oppervlakte illustratie 4	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>
56	Oppill4	Oppervlakte illustratie 5	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>
57	Oppill5	Oppervlakte illustratie 6	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>
58	Oppill6	Oppervlakte illustratie 3	<p>1= klein (<20 cm²) 2= klein-gemiddeld (20-100 cm²) 3= gemiddeld (+/- 1/4 pagina) 4= groot-gemiddeld (+/- halve pagina) 5= groot (+/- 1 pagina) 88= nvt</p>

59	Overgen	Is het artikel overgenomen van elders?	1= ja 2= neen
60	Bron	Bron overgenomen artikel	1= persagentschap 2= overheid 3= overgenomen uit andere media (krant, televisie, radio, internet) 4= burger(journalist) 5= onafhankelijk expert 6= kunstenaar/performer 7= vertegenwoordiger van culturele organisatie 8= vertegenwoordiger zuil 9= uitgeverij 77= andere 88= nvt 99= onbekend
61	Overgkrant	Uit welke medium werd het artikel overgenomen?	1= NCR Handelsblad 2= The Guardian 3= De Volkskrant 4= Financial Times 5= Washington Post 6= Het Nieuwsblad 7= De Persgroep 8= VRT tv 9= VRT radio 10= VMM tv 11= VMM radio 12= online medium (eigen krant/Corelio) 13= online medium (niet eigen krant) 14= radio – andere 15= Knack 16= Mo* 17= The New York Review 18= Vrij Nederland 19= De Groene Amsterdammer 20= Humo 21= The Observer 22= Nieuw Wereld Tijdschrift 23= Bzzlletin 24= Vi-Magazine 25= Painted Bridge Quaterly 26= New York Times 27= Trouw 28= Nieuwsbrief voor Needcompany 77= andere 88= nvt 99= onbekend

62	Persagent	Persagentschap dat artikel leverde	1= Belga 2= Reuters 3= ANP 4= DPA 5= AFP 6= AP 7= meerdere 88= nvt 99= onbekend
----	-----------	------------------------------------	---

Bijlage 2: tabellen

Op de volgende pagina's worden alle tabellen weergegeven die op basis van (de gegevens in) de twee SPSS-bestanden (twee codeboeken) werden getrokken (zie: 2 Empirisch luik: methodiek). Ook de tabellen die niet werden opgenomen in de hoofdtekst (3 Empirisch luik: onderzoeksresultaten), zijn hier te vinden. Enkele tabellen komen echter noch in de hoofdtekst noch in de bijlagen voor. Ze werden niet opgenomen omdat hun volume ze niet hanteerbaar maakt (buiten SPSS). Het gaat onder meer om frequentie- of kruistabellen met alle namen van de journalisten. Met de Chi kwadraatproef werd telkens (bij de kruistabellen) nagegaan of en op welk niveau de resultaten significant zijn. Bij elke tabel werd het significantieniveau vermeld. De volgende grenzen worden daarbij gehanteerd: Grenswaarden kleiner dan of gelijk aan 0,05 ($p = / < 0,001; 0,01; 0,05$) wijzen op een significante verdeling. Grenswaarden groter dan 0,05 ($p > 0,05$) wijzen op een niet-significante verdeling. In het geval van een niet-significante verdeling werd er meermaals voor gekozen om bepaalde waardecategorieën van variabelen samen te voegen. Een voorbeeld: In een tabel die de relatie tussen de publicatiejaren en de types aanwezige afbeeldingen weergeeft, werden de zes publicatiejaren (1956, 1967, 1978, 1989, 2000 en 2011) samengevoegd tot drie decennia (de jaren vijftig en zestig, de jaren zeventig en tachtig, de jaren 2000). In een tabel die de relatie tussen de soorten artikels (interview, recensie, essay...) en de jaargangen toont, werden enkel de belangrijkste, grootste artikelcategorieën opgenomen. De overige genres werden samengebracht onder een nieuwe variabele 'andere, kleinere genres'. In sommige gevallen waren de resultaten zelfs na dergelijke ingrepen niet significant, of was het om statistische redenen onmogelijk een significantietest uit te voeren.⁸¹ In die gevallen werden de tabellen niet opgenomen of werden ze slechts in beperkte mate besproken (bijvoorbeeld: enkel de vermelding van de algemene totaalpercentages en niet de percentages per opeenvolgend publicatiejaar, wanneer die laatste niet significant zijn).

---

⁸¹ Een significantietest mag enkel worden uitgevoerd wanneer (1) alle verwachte frequenties minimaal 1 zijn en (2) maximaal 20% van de verwachte frequenties kleiner is dan 5.

3 Empirisch luik: onderzoeksresultaten

3.1 De evolutie van de artikels

3.1.1 Type en aanleiding artikels

Soort artikels

Soorten artikels per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Hoofdsoort	interview met auteur over literatuur (primair eigen werk)	5	4	20	29
	% binnen Decennia	3,5%	2,2%	6,5%	4,6%
	essay	15	10	6	31
	% binnen Decennia	10,5%	5,5%	1,9%	4,9%
	column	4	6	10	20
	% binnen Decennia	2,8%	3,3%	3,2%	3,1%
	informatie over/portret van auteur	2	6	13	21
	% binnen Decennia	1,4%	3,3%	4,2%	3,3%
	recensie	63	120	137	320
	% binnen Decennia	44,1%	65,6%	44,3%	50,4%
	nieuws over literair (of cultureel) thema (bijvoorbeeld: nieuw werk) of verslag	49	14	43	106
	% binnen Decennia	34,3%	7,7%	13,9%	16,7%
	andere, kleinere genres	5	23	80	108
	% binnen Decennia	3,5%	12,6%	25,9%	17,0%
Totaal		143	183	309	635
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Aanleiding artikels

Aanleiding artikels per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Aanleiding	(nieuw) werk	75	145	195	415
	% binnen Decennia	52,4%	79,2%	63,1%	65,4%
	prijs/onderscheiding/titel	3	3	17	23
	% binnen Decennia	2,1%	1,6%	5,5%	3,6%
	(verjaardag/overlijden)	2	5	32	39
	elitepersoon/(culturele) celebrity	1,4%	2,7%	10,4%	6,1%
	bedragen/cijfers/onderzoeksresultaten	0	1	6	7
	% binnen Decennia	,0%	,5%	1,9%	1,1%
	(algemene) culturele actualiteit	48	7	24	79
	% binnen Decennia	33,6%	3,8%	7,8%	12,4%
	andere	15	22	35	72
	% binnen Decennia	10,5%	12,0%	11,3%	11,3%
Totaal		143	183	309	635
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Niet-literaire artikels

(Niet-)literaire artikels per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het onderwerp van het artikel literair?	ja	65	45	71	100	154	155	590
	% binnen Publicatiejaar	67,7%	95,7%	100,0%	89,3%	100,0%	100,0%	92,9%
	nee	31	2	0	12	0	0	45
	% binnen Publicatiejaar	32,3%	4,3%	,0%	10,7%	,0%	,0%	7,1%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.1.2 Vormgeving en lay-out

Lengte van de berichten

Lengte artikel per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Lengte artikel	kort bericht	42	2	2	6	17	32	101
	% binnen Publicatiejaar	43,8%	4,3%	2,8%	5,4%	11,1%	20,6%	15,9%
	middellang bericht	7	4	26	33	43	59	172
	% binnen Publicatiejaar	7,3%	8,5%	36,6%	29,5%	27,9%	38,1%	27,1%
	lang bericht	47	41	43	73	94	64	491
	% binnen Publicatiejaar	48,9%	87,2%	60,6%	65,1%	61,0%	41,3%	77,3%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Illustraties

Artikels met illustratie per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Zijn er één of meer illustraties aanwezig?	ja	25	14	9	28	109	112	297
	% binnen Publicatiejaar	26,0%	29,8%	12,7%	25,0%	70,8%	72,3%	46,8%
	neen	71	33	62	84	45	43	338
	% binnen Publicatiejaar	74,0%	70,2%	87,3%	75,0%	29,2%	27,7%	53,2%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Lengte artikels met illustratie per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Lengte artikel met illustratie	kort bericht (1 kolom met max 10 lijnen, afbeelding niet significant groter dan tekst)	0	0	13	13
	% binnen Decennia	,0%	,0%	4,2%	2,0%
	middellang bericht (1 kolom, 40 lijnen + afb, 2 kolommen van 30 lijnen + afb, 3 kolommen van 20 lijnen + afb)	0	5	61	66
	% binnen Decennia	,0%	2,7%	19,7%	10,4%
	lang bericht (alles boven 1 en 2)	39	32	147	218
	% binnen Decennia	27,3%	17,5%	47,6%	34,3%
nvt		104	146	88	338
% binnen Decennia		72,7%	79,8%	28,5%	53,2%
Totaal		143	183	309	635
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Aanwezige illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Aanwezige illustraties	foto(s)	15	15	143	173
	% binnen Decennia	38,5%	40,5%	64,7%	58,2%
	tekening(en)/reproductie	22	22	43	87
	% binnen Decennia	56,4%	59,5%	19,5%	29,3%
	diverse illustraties	2	0	35	37
	% binnen Decennia	5,1%	,0%	15,8%	12,5%
Totaal		39	37	221	297
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Twee of meer foto's bij artikels met een foto (per publicatiejaar (decennia))

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Twee of meer foto's	ja	5	0	64	69
	% binnen Decennia	29,4%	,0%	35,6%	32,5%
	nee	12	15	116	143
	% binnen Decennia	70,6%	100,0%	64,4%	67,5%
Totaal		17	15	180	212
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Twee of meer tekeningen bij artikels met een tekening (per publicatiejaar (decennia))

Chi kwadraat: $p = 0,115$ ($p > 0,05$). De probabileringswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Twee of meer tekeningen	ja	12	7	22	41
	% binnen Decennia	30,8%	14,6%	17,3%	19,2%
	nee	27	41	105	173
	% binnen Decennia	69,2%	85,4%	82,7%	80,8%
Totaal		39	48	127	214
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Oppervlakte afbeeldingen per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Oppervlakte illustratie 1	klein tot klein- gemiddeld ($\leq$ 100 cm ²)	24	7	3	7	87	174	302
	% binnen Publicatiejaar	64,7%	31,8%	30,0%	24,1%	56,9%	78,0%	47,7%
	gemiddeld (100- 250 cm ²)	13	11	7	14	40	16	101
	% binnen Publicatiejaar	35,1%	50,0%	70,0%	48,3%	26,1%	7,2%	21,3%
	groot(- gemiddeld) ($\geq$ 250 cm ²)	0	4	0	8	26	33	71
	% binnen Publicatiejaar	,0%	18,2%	,0%	27,6%	17,0%	7,2%	15,0%
Totaal		37	22	10	29	153	223	474
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.1.3 Het profiel van de cultuur-/literatuurjournalist

Veelschrijvers en de kritiek op de 'eendagsvliegen'

Type artikels in het corpus van de veelschrijvers

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	interview met auteur over literatuur (primair eigen werk)	7	3,6	3,6	3,6
	essay	8	4,1	4,1	7,6
	recensie	140	71,1	71,1	78,7
	nieuws over literair (of cultureel) thema (bijvoorbeeld: nieuw werk) of verslag	26	13,2	13,2	91,9
	andere, kleinere genres	16	8,1	8,1	100,0
	Totaal	197	100,0	100,0	

Vrouwelijke cultuur-/literatuurjournalisten

Mannen en vrouwen per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht	man	39	39	49	93	72	72	364
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	90,7%	98,0%	93,9%	73,5%	67,3%	83,5%
	vrouw	0	4	1	6	26	35	72
	% binnen Publicatiejaar	,0%	9,3%	2,0%	6,1%	26,5%	32,7%	16,5%
Totaal		39	43	50	99	98	107	436
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Type artikels geschreven door mannelijke en vrouwelijke journalisten

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Geslacht		Totaal
		man	vrouw	
Hoofdsort	interview	12	14	26
	% binnen Geslacht	3,3%	19,4%	6,0%
	essay	26	2	28
	% binnen Geslacht	7,1%	2,8%	6,4%
	recensie	252	44	296
	% binnen Geslacht	69,2%	61,1%	67,9%
	nieuws over literair (of cultureel) thema (bijvoorbeeld: nieuw werk) of verslag	30	1	31
	% binnen Geslacht	8,2%	1,4%	7,1%
	andere, kleinere genres	44	11	55
	% binnen Geslacht	12,1%	15,3%	12,6%
Totaal		364	72	436
	% binnen Geslacht	100,0%	100,0%	100,0%

Ondertekening artikels

Ondertekening per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het artikel ondertekend?	ja	49	43	59	99	100	112	462
	% binnen Publicatiejaar	51,0%	91,5%	83,1%	88,4%	64,9%	72,3%	72,8%
	neen	47	4	12	13	54	43	173
	% binnen Publicatiejaar	49,0%	8,5%	16,9%	11,6%	35,1%	27,7%	27,2%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Soort ondertekening per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Soort ondertekening	volledige naam (of pseudoniem)	38	37	44	89	98	73	383
	% binnen Publicatiejaar	43,8%	78,7%	62,0%	79,5%	63,6%	47,1%	60,3%
	initialen	7	6	15	10	2	39	79
	% binnen Publicatiejaar	7,3%	12,8%	21,1%	8,9%	1,3%	25,2%	12,4%
	nvt	47	4	12	13	54	43	173
	% binnen Publicatiejaar	49,0%	8,5%	16,9%	11,6%	35,1%	27,7%	27,2%
Totaal		96	47	71	112	154	155	635
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Ondertekende artikels per type

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Hoofdsoort					Totaal
		interview	essay	recensie	nieuws bericht	andere, kleinere genres	
Is het artikel ondertekend?	ja	27	30	312	33	60	462
	% binnen Hoofdsoort	93,1%	96,8%	97,5%	31,1%	40,3%	72,8%
	neen	2	1	8	73	89	173
	% binnen Hoofdsoort	6,9%	3,2%	2,5%	68,9%	59,7%	27,2%
Totaal		29	31	320	106	149	635
		% binnen Hoofdsoort	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.1.4 Overgenomen artikels

Overgenomen artikels

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het artikel overgenomen van elders?	ja	2	1	3	2	38	21	67
	% binnen Publicatiejaar	2,1%	2,1%	4,2%	1,8%	24,8%	13,5%	10,6%
	neen	94	46	68	110	115	134	567
	% binnen Publicatiejaar	97,9%	97,9%	95,8%	98,2%	75,2%	86,5%	89,3%
Totaal		96	47	71	112	153	155	634
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bron overgenomen artikel

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	overgenomen uit andere media (krant, televisie, radio, internet...)	37	55,2	55,2	55,2
	burger(journalist)	5	7,5	7,5	62,7
	onafhankelijk expert	8	11,9	11,9	74,6
	kunstenaar/performer/auteur	17	25,4	25,4	100,0
	Totaal	67	100,0	100,0	

Uit welk medium werd het artikel overgenomen?

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	NRC Handelsblad	7	18,9	18,9	18,9
	The Guardian	3	8,1	8,1	27,0
	De Volkskrant	2	5,4	5,4	32,4
	Washington Post	1	2,7	2,7	35,1
	De Persgroep	1	2,7	2,7	37,8
	Radio - andere	1	2,7	2,7	40,5
	Knack	1	2,7	2,7	43,2
	Mo*	1	2,7	2,7	45,9
	The New York Review	1	2,7	2,7	48,6
	Vrij Nederland	5	13,5	13,5	62,2
	De Groene Amsterdammer	1	2,7	2,7	64,9
	Humo	1	2,7	2,7	67,6
	Nieuw Wereld Tijdschrift	2	5,4	5,4	73,0
	Bzzlletin	2	5,4	5,4	78,4
	Vi-Magazine	1	2,7	2,7	81,1
	Painted Bridge Quarterly	1	2,7	2,7	83,8
	New York Times	1	2,7	2,7	86,5
	Trouw	3	8,1	8,1	94,6
	Nieuwsbrief voor Needcompany	1	2,7	2,7	97,3
	andere	1	2,7	2,7	100,0
Totaal	37	100,0	100,0		

3.2 De evolutie van de gerecenseerde boeken⁸²

3.2.1 Het profiel van de auteur

Mannelijke en vrouwelijke auteurs

Mannelijke en vrouwelijke auteurs per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p = 0,238$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Decennia			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Geslacht van de auteur	man	74	119	132	325	
	% binnen Decennia	87,1%	79,3%	78,6%	80,6%	
	vrouw	11	31	36	78	
	% binnen Decennia	12,9%	20,7%	21,4%	19,4%	
Totaal		85	150	168	403	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Debutanten

Debutanten per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een debutant?	ja	1	10	4	11	6	2	34
	% binnen Publicatiejaar	2,4%	27,0%	5,6%	14,5%	7,7%	2,1%	8,5%
	nee	40	27	67	65	72	93	364
	% binnen Publicatiejaar	97,6%	73,0%	94,4%	85,5%	92,3%	97,9%	91,5%
Totaal		41	37	71	76	78	95	398
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

'Celebrity-auteurs'

Celebrity-auteurs per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een celebrity?	ja	5	2	13	13	8	22	66
	% binnen Publicatiejaar	10,2%	5,3%	17,6%	15,7%	9,8%	23,2%	5,0%
	nee	44	36	61	70	74	73	355
	% binnen Publicatiejaar	89,8%	94,7%	82,4%	84,3%	90,2%	76,8%	95,0%
Totaal		49	38	74	83	82	95	421
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

⁸² De totaalaantallen van de opeenvolgende tabellen in dit deel verschillen in sommige gevallen van elkaar. Dat is te wijten aan het feit dat wij bij categorieën als (onder meer) 'geslacht van de auteur' of 'topauteur' in sommige gevallen de waarde 'onbekend' hebben ingegeven. Die 'onbekende waarden' (een verschillend aantal voor elke tabel) werden uiteraard niet meegeteld in de uiteindelijke tabellen.

Topauteurs

Topauteurs per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p = 0,001$ ($p < 0,01$)		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur een topauteur?	ja	10	5	9	18	24	38	104
	% binnen Publicatiejaar	21,3%	13,2%	12,2%	21,7%	29,3%	39,6%	24,8%
	nee	37	33	65	65	58	58	316
	% binnen Publicatiejaar	78,7%	86,8%	87,8%	78,3%	70,7%	60,4%	75,2%
Totaal		47	38	74	83	82	96	420
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Overleden auteurs

Auteurs in leven per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p = 0,476$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is de auteur nog in leven bij het verschijnen van de recensie?	ja	46	34	66	74	69	88	377
	% binnen Publicatiejaar	93,9%	89,5%	89,2%	89,2%	84,1%	92,6%	89,5%
	nee	3	4	8	9	13	7	44
	% binnen Publicatiejaar	6,1%	10,5%	10,8%	10,8%	15,9%	7,4%	10,5%
Totaal		49	38	74	83	82	95	421
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.2.2 De gerecenseerde boeken

Genreverdeling

(Non-)fictieboeken per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p = 0,314$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is het boek fictie of non-fictie?	fictie	31	19	50	48	51	67	266
	% binnen Publicatiejaar	63,3%	50,0%	67,6%	57,8%	62,2%	69,1%	62,9%
	non-fictie	18	19	24	35	31	30	157
	% binnen Publicatiejaar	36,7%	50,0%	32,4%	42,2%	37,8%	30,9%	37,1%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Non-fictie

Non-fictiegenres per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Onderwerp non-fictie	autobiografie/memoires	1	5	14	20
	% binnen Decennia	2,7%	8,5%	23,0%	12,7%
	biografie/portret	10	9	10	29
	% binnen Decennia	27,0%	15,3%	16,4%	18,5%
	geschiedenis/volkskunde	5	9	8	22
	% binnen Decennia	13,5%	15,3%	13,1%	14,0%
	religie/filosofie	3	12	5	20
	% binnen Decennia	8,1%	20,3%	8,2%	12,7%
	literatuur	9	2	2	13
	% binnen Decennia	24,3%	3,4%	3,3%	8,3%
	andere, kleinere genres	9	22	22	53
	% binnen Decennia	24,3%	37,3%	36,1%	33,8%
Totaal		37	59	61	157
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Onderwerpen non-fictieboeken gelinkt aan de actualiteit, per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p = 0,615$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Is het onderwerp van het boek gelinkt aan de actualiteit?	ja	4	10	11	25
	% binnen Decennia	10,8%	16,9%	18,0%	15,9%
	nee	33	49	50	132
	% binnen Decennia	89,2%	83,1%	82,0%	84,1%
Totaal		37	59	61	157
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Fictie

Fictiegenres per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Hoofdfictie	literaire roman	17	52	38	107
	% binnen Decennia	34,0%	53,1%	32,2%	40,2%
	thriller/misdaadroman/detective	0	9	6	15
	% binnen Decennia	,0%	9,2%	5,1%	5,6%
	historische roman (inclusief oorlogsromans)	0	5	12	17
	% binnen Decennia	,0%	5,1%	10,2%	6,4%
	poëzie	22	2	10	34
	% binnen Decennia	44,0%	2,0%	8,5%	12,8%
	verhalenbundel	4	7	7	18
	% binnen Decennia	8,0%	7,1%	5,9%	6,8%
	strip	0	0	15	15
	% binnen Decennia	,0%	,0%	12,7%	5,6%
	novelle(n)	3	7	5	15
	% binnen Decennia	6,0%	7,1%	4,2%	5,6%
	andere, kleinere genres	4	16	25	45
	% binnen Decennia	8,0%	16,3%	21,2%	16,9%
Totaal		50	98	118	266
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kinderboeken per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Kinder- of jeugdboek?	ja	1	0	14	15
	% binnen Decennia	1,1%	,0%	7,8%	3,5%
	nee	86	157	165	408
	% binnen Decennia	98,9%	100,0%	92,2%	96,5%
Totaal		87	157	179	423
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Taal van de besproken boeken

Taal van de besproken boeken per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Hoofdtalen	Vlaams taalgebied	24	37	39	100
	% binnen Decennia	27,6%	23,6%	21,8%	23,6%
	Nederlands taalgebied	14	25	35	74
	% binnen Decennia	16,1%	15,9%	19,6%	17,5%
	Vertaald uit het Engels	3	14	47	64
	% binnen Decennia	3,4%	8,9%	26,3%	15,1%
	Vertaald uit het Frans	0	5	18	23
	% binnen Decennia	,0%	3,2%	10,1%	5,4%
	Vertaald uit het Duits	2	13	4	19
	% binnen Decennia	2,3%	8,3%	2,2%	4,5%
	Engels	16	12	13	41
	% binnen Decennia	18,4%	7,6%	7,3%	9,7%
	Frans	15	29	5	49
	% binnen Decennia	17,2%	18,5%	2,8%	11,6%
	Duits	11	8	1	20
	% binnen Decennia	12,6%	5,1%	,6%	4,7%
	Vertaald uit andere talen	2	14	17	33
	% binnen Decennia	2,3%	8,9%	9,5%	7,8%
Totaal		87	157	179	423
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Recentheid

Recentheid besproken boeken per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Decennia			Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000	
Werd het boek recent gepubliceerd (recent: tot 2 jaar voor publicatiedatum recensie)?	ja	80	139	157	376
	% binnen Decennia	93,0%	88,5%	87,7%	89,1%
	nee, heruitgave	3	16	10	29
	% binnen Decennia	3,5%	10,2%	5,6%	6,9%
	nee, geen heruitgave	3	2	12	17
	% binnen Decennia	3,5%	1,3%	6,7%	4,0%
Totaal		86	157	179	422
% binnen Decennia		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.2.3 De uitgeverij en haar herkomst

Afkomst van de uitgeverijen per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Afkomst van de uitgeverij	België en Nederland	28	21	41	66	73	83	312
	% binnen Publicatiejaar	59,6%	55,3%	55,4%	80,5%	90,1%	85,6%	74,5%
	andere landen	19	17	33	16	8	14	107
	% binnen Publicatiejaar	40,4%	44,7%	44,6%	19,5%	9,9%	14,4%	25,5%
Totaal		47	38	74	82	81	97	419
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.2.4 Achtergrondindicatoren van 'kwaliteit'/populariteit

Bestsellerlijsten

Boeken in bestsellerlijsten per publicatiejaar

Geen significantietest mogelijk. Zie de volgende tabel.		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Boek in	ja	0	0	0	0	0	4	4
boekentop bij	% binnen	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	4,1%	,9%
publicatie van	nee	49	38	74	83	82	93	419
recensie?	% binnen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	95,9%	99,1%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
	% binnen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Staat het boek in de boekentop bij publicatie van de recensie (in 2011)?

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	ja	4	4,1	4,1	4,1
	nee	93	95,9	95,9	100,0
	Totaal	97	100,0	100,0	

Genomineerde en bekroonde boeken

Genomineerde en bekroonde boeken per publicatiejaar

Chi kwadraat: p <0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Heeft het boek een	ja	0	1	7	6	4	20	38
literaire prijs	% binnen	,0%	2,6%	9,5%	7,2%	4,9%	20,6%	9,0%
gewonnen of is het	Publicatiejaar							
genomineerd?	nee	49	37	67	77	78	77	385
	% binnen	100,0%	97,4%	90,5%	92,8%	95,1%	79,4%	91,0%
	Publicatiejaar							
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
	% binnen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Publicatiejaar							

Naam van de literaire prijzen per publicatiejaar

Niet significant: geen significantietest mogelijk		Publicatiejaar					Totaal
		1967	1978	1989	2000	2011	
Naam van de literaire prijs?	Fauves (festival van Angoulême)	0	0	0	0	3	3
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	15,0%	8,3%
	Frank O'Connor International Short Story Award	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Pullitzer Prize	1	0	0	0	1	2
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	5,6%
	Prix Décembre	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	ITB-Buch Award	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Augustprijs	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	German Book Prize	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Prix Goncourt (de la nouvelle)	0	2	0	0	2	4
	% binnen Publicatiejaar	,0%	28,6%	,0%	,0%	10,0%	11,1%
	Max Pam Award	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Brage Prize	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Bronzen uil	0	0	0	0	1	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	Victor-Rossel	0	1	0	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	,0%	2,8%
	Herman-Hesse-Preis	0	1	0	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	,0%	2,8%
	F. Bordewijkprijs	0	1	0	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	,0%	2,8%
	Prix Interallié	0	1	0	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	,0%	2,8%
	Prix Renaudot	0	1	1	0	0	2
	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	25,0%	,0%	,0%	5,6%
	AKO-prijs	0	0	1	1	0	2
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	25,0%	25,0%	,0%	5,6%
	Ruban de la Francophonie	0	0	1	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	25,0%	,0%	,0%	2,8%
	Sant Jordiprijs	0	0	1	0	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	25,0%	,0%	,0%	2,8%

Booker Prize		0	0	0	1	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	25,0%	,0%	2,8%
Whitbread Prize		0	0	0	1	0	1
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	25,0%	,0%	2,8%
meerdere		0	0	0	1	5	6
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	25,0%	25,0%	16,7%
Totaal		1	7	4	4	20	36
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Herkomst prijs per publicatiejaar

Niet significant: geen significantietest mogelijk		Publicatiejaar					Totaal	
		1967	1978	1989	2000	2011		
Land waar de literaire prijs is uitgereikt (of land dat het initiatief neemt)?	België,	0	0	0	0	1	1	
	Vlaanderen	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	5,0%	2,8%
	België, niet-	0	1	0	0	0	1	
	Vlaanderen	% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	,0%	2,8%
	Nederland	0	1	1	1	1	4	
		% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	25,0%	25,0%	5,0%	11,1%
	Verenigde	1	0	0	0	2	3	
	Staten	% binnen Publicatiejaar	100,0%	,0%	,0%	,0%	10,0%	8,3%
	Verenigd	0	0	0	3	2	5	
	Koninkrijk	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	75,0%	10,0%	13,9%
	Frankrijk	0	4	2	0	7	13	
		% binnen Publicatiejaar	,0%	57,1%	50,0%	,0%	35,0%	36,1%
	Duitsland	0	1	0	0	2	3	
		% binnen Publicatiejaar	,0%	14,3%	,0%	,0%	10,0%	8,3%
	andere	0	0	1	0	5	5	
		% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	25,0%	,0%	25,0%	13,9%
	Totaal		1	7	4	4	20	36
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Het profiel van de prijswinnaars en genomineerden

Mannelijke en vrouwelijke auteurs die genomineerd of bekroond zijn

Chi kwadraat: $p = 0,011$ ($p < 0,05$)		Geslacht van de auteur		Totaal
		man	vrouw	
Heeft het boek een literaire prijs gewonnen of is het genomineerd?	ja	24	13	37
	% binnen Geslacht van de auteur	7,4%	16,7%	9,2%
	nee	301	65	366
	% binnen Geslacht van de auteur	92,6%	83,3%	90,8%
Totaal		325	78	403
% binnen Geslacht van de auteur		100,0%	100,0%	100,0%

Verfilmingen

Is het boek gebaseerd op een film of tv-serie of is het boek verfilmd?

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	ja	10	2,4	2,4	2,4
	nee	413	97,6	97,6	100,0
Totaal		423	100,0	100,0	

3.2.5 Het profiel van de recensent

Veelschrijvers en de kritiek op de 'eendagsvliegen'.

Geslacht van de gerecenseerde auteurs per publicatiejaar (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,70$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht van de auteur	man		21	14	25	35	16	27	138
		% binnen Publicatiejaar	84,0%	82,4%	71,4%	81,4%	84,2%	75,0%	78,9%
	vrouw		4	3	10	8	3	9	37
		% binnen Publicatiejaar	16,0%	17,6%	28,6%	18,6%	15,8%	25,0%	21,1%
Totaal			25	17	35	43	19	36	175
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Debutanten per publicatiejaar (decennia) (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,02$ ($p < 0,05$)			Decennia			Totaal
			jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000	
Is de auteur een debutant?	ja		7	12	1	20
		% binnen Decennia	18,9%	14,5%	1,8%	11,4%
	nee		30	71	54	155
		% binnen Decennia	81,1%	85,5%	98,2%	88,6%
Totaal			37	83	55	175
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Topauteurs per publicatiejaar (decennia) (in het corpus van de veelschrijvers)

Chi kwadraat: $p = 0,084$ ($p > 0,05$). De probabiliteitswaarde is hoger dan 0,05. Er is dus geen significant verband.			Decennia			Totaal
			jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000	
Is de auteur een topauteur (een gevestigd auteur met minimaal 5 gepubliceerde boeken en minimaal 3 literaire prijzen)?	ja		9	14	18	41
		% binnen Decennia	22,0%	15,9%	31,6%	22,0%
	nee		32	74	39	145
		% binnen Decennia	78,0%	84,1%	68,4%	78,0%
Totaal			41	88	57	186
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vrouwelijke recensenten

Vrouwelijke recensenten per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Geslacht	man		23	31	40	67	48	39	248
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	88,6%	100,0%	95,7%	71,6%	66,1%	84,4%
	vrouw		0	4	0	3	19	20	46
		% binnen Publicatiejaar	,0%	11,4%	,0%	4,3%	28,4%	33,9%	15,6%
Totaal			23	35	40	70	67	59	294
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Ondertekening recensies

Is het artikel ondertekend?

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	ja	309	96,9	96,9	96,9
	neen	10	3,1	3,1	100,0
	Totaal	319	100,0	100,0	

Type ondertekening per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p = 0,05		Decennia		Totaal
		Jaren 50 en 60	Jaren 2000	
Soort ondertekening	volledige naam	87	175	262
	% binnen Decennia	79,1%	83,7%	82,1%
	initialen	22	25	47
	% binnen Decennia	20,0%	12,0%	14,7%
	nvt	1	9	10
	% binnen Decennia	,9%	4,3%	3,1%
Totaal		110	209	319
	% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%

3.2.6 Vormgeving en lay-out

Lengte artikels

Lengte artikel per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Lengte artikel	kort bericht (maximaal 1 kolom en 10 lijnen)		9	0	9	7	0	16	41
		% binnen Publiceer jaar	18,4%	,0%	12%	8,4%	,0%	16,5%	9,7%
	middellang bericht (max 1 kolom, 80 lijnen; max 2 kolommen, 40 lijnen/kolom; max 3 kolommen, 27 lijnen/kolom)		24	8	45	31	28	48	184
		% binnen Publiceer jaar	49,0%	21,1%	60,8%	37,0%	34,1%	49,5%	43,5%
	lang bericht (alles boven 1 en 2)		16	30	20	45	54	33	198
		% binnen Publiceer jaar	32,7%	78,9%	27,0%	54,2%	65,9%	34,0%	64,8%
Totaal			49	38	74	83	82	97	423
		% binnen Publicatie jaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Afbeeldingen

Recensies met afbeelding(en) per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$			Publicatiejaar						Totaal
			1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Staat er een afbeelding bij de recensie?	ja		14	6	5	11	67	90	230
		% binnen Publicatiejaar	28,6%	15,8%	6,8%	13,2%	81,7%	92,8%	54,4%
	nee		35	32	69	72	15	7	230
		% binnen Publicatiejaar	71,4%	84,2%	93,2%	86,8%	18,3%	7,2%	45,6%
Totaal			49	38	74	83	82	97	423
		% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Type illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal	
		jaren 50 en 60	jaren 70 en 80	jaren 2000		
Aanwezige illustraties	foto('s)	7	10	101	118	
	% binnen Decennia	8,0%	6,4%	56,4%	27,9%	
	tekening(en)/reproductie	12	6	36	54	
	% binnen Decennia	13,8%	3,8%	20,1%	12,8%	
	diverse illustraties	1	0	20	21	
	% binnen Decennia	1,1%	,0%	11,2%	5,0%	
	nvt	67	141	22	230	
	% binnen Decennia	77,0%	89,8%	12,3%	54,4%	
Totaal		87	157	179	423	
		% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Type foto's per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia			Totaal	
		Jaren 50 en 60	Jaren 70 en 80	Jaren 2000		
Type foto's	foto auteur	6	6	18	30	
	% binnen Decennia	54,5%	66,7%	11,3%	16,7%	
	foto boek	0	0	99	99	
	% binnen Decennia	,0%	,0%	61,9%	55,0%	
	foto gerelateerd aan thema	5	3	43	51	
	boek of artikel/uit boek	45,5%	33,3%	26,9%	28,3%	
	Totaal		11	9	160	180
			% binnen Decennia	100,0%	100,0%	100,0%

Type tekeningen per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001		Decennia		Totaal	
		Jaren 50, 60, 70	Jaren 80-2000		
Type tekeningen	tekening auteur	1	5	6	
	% binnen Decennia	5,6%	7,7%	11,5%	
	tekening uit boek of gerelateerd aan thema boek	9	45	28	
	% binnen Decennia	50,0%	69,2%	53,8%	
	andere	8	15	18	
	% binnen Decennia	44,4%	23,1%	34,6%	
	Totaal		18	65	52
			% binnen Decennia	100,0%	100,0%

Oppervlakte illustraties per publicatiejaar (decennia)

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Publicatiejaar			Totaal
		jaren 50-60	jaren 70-20	jaren 2000	
Opp1	klein tot klein-gemiddeld ($\leq 100 \text{ cm}^2$)	18	1	163	182
	% binnen Publicatiejaar	62,1%	6,3%	74,4%	68,9%
	gemiddeld (100-250 cm^2)	10	8	33	51
	% binnen Publicatiejaar	34,5%	50,0%	15,1%	19,3%
	groot(-gemiddeld) ($\geq 250 \text{ cm}^2$)	1	7	23	31
	% binnen Publicatiejaar	3,4%	43,8%	10,5%	11,7%
Totaal		29	16	219	264
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Visuele kenmerken van de recensies van vrouwelijke auteurs en topauteurs

Lengte recensies bij topauteurs en niet-topauteurs, per publicatiejaar

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Is de auteur een topauteur?		Totaal
		ja	nee	
Lengte artikel	kort bericht	12	29	41
	% binnen Is de auteur een topauteur?	11,5%	9,2%	9,8%
	middellang bericht	42	141	183
	% binnen Is de auteur een topauteur?	40,4%	44,6%	43,6%
	lang bericht	50	146	196
	% binnen Is de auteur een topauteur?	48,1%	46,2%	46,7%
Totaal		104	316	420
% binnen Is de auteur een topauteur ?		100,0%	100,0%	100,0%

Aanwezige illustraties bij topauteurs en niet-topauteurs

Chi kwadraat: $p < 0,001$		Is de auteur een topauteur?		Totaal
		ja	nee	
Aanwezige illustraties	ja	64	127	117
	% binnen Is de auteur een topauteur?	61,5%	40,2%	27,9%
	neen	40	189	229
	% binnen Is de auteur een topauteur?	38,5%	59,8%	54,5%
Totaal		104	316	420
% binnen Is de auteur een topauteur?		100,0%	100,0%	100,0%

Type foto's bij topauteurs en niet-topauteurs

Chi kwadraat: p < 0,001		Is de auteur een topauteur?		Totaal
		ja	nee	
Type foto	foto auteur	18	13	31
	% binnen Is de auteur een topauteur?	30,0%	11,7%	18,1%
	foto boek	34	54	88
	% binnen Is de auteur een topauteur?	56,7%	48,6%	51,5%
foto gerelateerd aan thema boek of artikel/uit boek		8	44	50
	% binnen Is de auteur een topauteur?	13,3%	39,6%	30,4%
Totaal		60	111	171
% binnen Is de auteur een topauteur?		100,0%	100,0%	100,0%

Visuele kwaliteitsindicatoren

Aanwezigheid quotering (bijvoorbeeld 'sterrensysteem') per publicatiejaar

Chi kwadraat: p < 0,001		Publicatiejaar						Totaal
		1956	1967	1978	1989	2000	2011	
Is er sprake van een quotering?	ja	0	0	0	0	0	76	76
	% binnen Publicatiejaar	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	78,4%	18,0%
	nee	49	38	74	83	82	21	347
	% binnen Publicatiejaar	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	21,6%	82,0%
Totaal		49	38	74	83	82	97	423
% binnen Publicatiejaar		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Wordt het boek op een visuele manier onder de aandacht gebracht (als "Aanrader", "Tip") (in 2011)

		Frequentie	Percentage	Geldig Percentage	Cumulatief Percentage
Valid	ja	27	27,8	27,8	27,8
	nee	70	72,2	72,2	100,0
	Totaal	97	100,0	100,0	